

Vincas Gurskis

Lietuvių
Laisvės
Kovos

1940 - 1990
(Istorijos bruožai)

LIETUVOS LAISVĖS KOVOTOJŲ SAJUNGA

* * * * *

Taiji ir kiekvienas plunksnos darbininkas, esu patenkintas savo minties naujagimio pasirodymu ir vyliuos, kad jis pasibels į skaitytojo širdį ir protą. Negaliu susilaukyti neišreiškęs padėkos žodžius tiems, kurie padėjo šiam leidiniui išvysti dienos šviesą. Tai, pirmiausia, JAV lietuviams ponams Beržinskams-mielai pusseserei Liucijai, Nepriklausomybės kovų ir 1941 m. Birželio sukilimo dalyvio dukrai ir jos kilniaširdžiui gyvenimo draugui Valteriui, tikram lietuvininkui, M. Lietuvos ir visos mūsų tautos mylėtojui, materialiai paremusiems šį leidinį. Esu dėkingas ir recenzentams, pateikusiems vertingų minčių ir paskatiniams patobulinti šį darbą, taip pat savo mokslo ir kovos draugui V. Simuliui (Tytūvenai), LRPCh Rezistentų vienybės klubo nariams ir visiems geru žodžiu ar kitaip prisidėjusiems prie šio leidinio pasirodymo.

Autorius

Vincas Gurskis

**LIETUVI LAISV S KOVOS
1940 -1990**

(Istorijos bruožai)

Vilnius
1996

UDK 947.45
Gu222

Recenzentai
VPU Lietuvos istorijos katedros ved. jas
doc. R. Bat ra
ir
soc. m. dr. J.Parnarauskas

PRATARM

Herojiniam lietuvi tautos 1940-1990 met laikotarpiui skirta ne mažai publikacij : dokumentikos, prisiminim , studij . Jose apr piami vieni ar kiti lietuvi laisv s kov momentai, vykiai, aspektai. Ta iau pasigendama ištisinio tos kovos vaizdo ir nagrin jimo. Neabejotina, kad visuomen dar susilauks rimt to laikme io studij , pasirodys kapitaliniai darbai. Bet dažniausiai jie skiriami mokslo reikalams, o eilinis skaitytojas labiau pageidauja glaustesn s, labiau apibendrinan ios publikacijos, kur lakoniškai, populiariau b t nušvie iama vyki raida ir j vertinimai. To ir siekiama šiuo leidiniu.

Vietovardžiai (vals iai, apskritys) nurodomi tokie, kokie jie buvo pagal aprašamojo meto administracin suskirstym . Veik jai pirmoje eil je minimi pavard mis, o tik po to nurodomi slapyvardžiai, kurie ne kart buvo kei iami. Knygos gale pateikiamas literat ros s rašas, kurio pagalba skaitytojas gal s papildyti informacij . Straipsni s rašas ne išsamus, tik labiau susij s su nagrin jamais klausimais. Be to, jis nuolat pasipildys, o kai kurie straipsniai eina spausdintas monografijas, tod l nekartojami.

Okupant represiniai organai ne kart keit savo pavadinimus. Buvo NKVD, NKGB, MVD, MGB, KGB. Šiame darbe nesiekiami identifikuoti atskir laikotarpi ši organ pavadinimus, o dažniausiai jie vadinami žmon se prastu rusišku pavadinimu - MGB (Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti) - Valstyb s saugumo ministerija.

I. VADAS

1. REZISTENCIJOS FORMOS, ETAPAI IR MASTAS

Laisv - gimta, gyvos b tyb s teis egzistuoti individui b dinga forma ir b du, neardant visuotinos tvarkos. Biologin s b tyb s pakl stan ios gamtos d sniams, laisv s b tinyb jau ia instiktyviai ir instiktyviai priešinasi kit pastangoms laisv suvaržyti ar panaikinti. Žmogus, kaip s moninga b tyb , jau ia ne tik biologinio egzistavimo teis , bet ir teis savo kult ros, kaip neatskiriamos jo esyb s dalies, išsaugijim , puosel jim ir ugdym (kalba, papro iai, religija), teis ekonomin laisv (socialinis teisingumas, privati iniciatyva, socialin s garantijos ..). Taigi, laisv - žmogaus fizinis ir dvasinis poreikis, žmogaus gimt ir istoriškai išugdyt teisi realus gyvandinimas asmenin je ir visuomenin je veikloje. Tod l ir laisv s kova nereikalinga koki nors deklaruojam motyv . Kaip ir kiti žmogaus poreikiai, laisv s siekis išplaukia iš jo individualios s moningos veiklos ir nevaržomos valios paskat . Galima kalb ti tik apie žmogaus s moningum , savo, kaip aukštesn s b tyb s ir visuomen s nario suvokim . Laisv s siekis - tai ne tik jimas iš nelaisv s, tai ir egzistencijos teisi tvirtinimas bei j apsauga. Laisv s suvaržymas (arba m ginimas tai padaryti) iššaukia kov , pasipriešinim ir išauga s moningo priešinimosi jud jim rezistencij .

Lietuvi tauta, tur dama galingus ir klastingus kaimynus, ne kart patyr sunkius išbandymus gindama teis egzistuoti ir išsaugoti savo mentalitet . Šios laisv s kovos, trukusios šimtme ius, m s istorik jau pakankamai nušviestos ir tapo brangių kv pimo šaltiniu. Kiek kitaip reik t ži r ti pastar j met (1940-1990) laisv s kovas. Dar teb ra gyvi t kov dalyviai ir j artimi palikuonys, kurie nori išgirsti t žygi atgarsius ir j vertinim . Tebeegzistuoja ir j gos, suinteresuotos iškreiptai žvelgti tuos vykius, tendencingai aiškinti arba nutyl ti jiems nepageidautinus faktus. Tod l per anksti tik tis visai bešališko istorik žodžio, nes jis priklauso nuo t istorik ideologini nuostat . Gal tai iš viso dar ne istorija, gal tai tik dabarties išvakar s, turin ios gilias s sajas su šia diena. Šiandienin s publikacijos, atspindin ios jos autori pilietin pozicij , tur s pad ti b simiems istorikams iš laiko atstumo atidžiau pažvelgti minim laikotarp . Bet jau šiandien reikia nubr žti tos kovos kont rus. To reikia ir pla iajai visuomenei ir

augan iai kartai.

Kol kas literat roje neturime ištisos penkiasdešimtme io laisv s kovos panoramos vaizdo. Gal tod l, kad tokiame ilgame laikotarpyje buvo ne vienas, o daug kovos židini , etap ir form , s lygojam konkre i aplinkybi .

Visos laisv s kovos fone ryškiai išskiriamas partizanin s ginkluotos kovos etapas. Tai ypatingas atvejis m s tautos istorijoje, kai iš šalies niekieno neremiamas pasipriešinimo okupantams s j dis (rezistencija), prieš kur buvo mestos gerai ginkluotos priešo divizijos ir represinis aparatas, naudojantis masin teror , paj g priešintis daugiau kaip aštuonet met . Kas tai buvo ? Ar tai iš ties klasi - turting j ir beturi - kova, ar pilietinis karas, kaip tai skelb okupant apologetai.

Sovietiniai istoriografai ir kiti ideologiniai darbuotojai visus visuomeninius reiškinius visada steng si sprausiti marksizmo-leninizmo “klasik “ dogmas, nesiskaitydami su objektyvia tiesa. Tod l ir lietuvi pasipriešinimo kov vadino klasi kova. Kad tai nepagr stas teiginys, nesunku sitikinti panagrinius tuometinius klasinius santykius, statistinius duomenis ir pa ius faktus.

Niekas, žinoma, pasipriešinimo dalyvius neregistravo pagal socialin kilm . Tokios statistikos kol kas n ra. Tik represinis aparatas steng si tardymo bylose ir kitur pabr žti ir socialin kilm . Ta iau šalutiniai duomenys rodo, kad “klasiniai priešai“ arba “socialiai svetimas elementas“ nebuvo pagrindinis ir vienintelis persekiotoj taikyns, o tik dirbtinai peršamas vaizdis.

Apie “klasini “ pasipriešinimo pob d netiesiogiai liudija okupacini organ vykdyt represij taikymo pob dis ir kryptingumas. Atlikus pirm j stambi “antsovietini ir socialiai pavojing element “ valymo operacij iš bendro 1941 metais birželio m nes represuot 13942 asmen skai iaus buv stamb s dvarininkai, stamb s fabrikantai ir aukšti valstyb s aparato valdininkai, baud j duomenimis, buvo 3682 arba tik 26,4 % vis represuot j .¹⁾ Panaši yra ir paskesni met statistika. Štai, pavyzdžiui, Kretingos rajono 1948 met tr mim galiotinis savo statistikoje nurodo, kad iš 98 “banditini -buožini “ šeim , kuri kiai buvo virš 10ha iki 30ha(!) buvo 44(44,9%), o 54 šeimos (55,1 %) buvo mažžemiai arba iš viso jokio turto netur jo.²⁾ Žymiai geresnis statistikos klastojimo meistras LSSR MGB skyriaus viršininkas P.Grišin pažymoje apie ištremt iš Lietuvos partizan ir j ryšinink šeim skai i nurodo, kad vadinam buožni šeim buvo 602 (arba 58,9 visu represuot), o likusieji 41,1 % buvo vidutiniokai, vargingieji,

amatininkai, tarnautojai ir kt. (Duomenys apie 1948 m. balandžio mėn. trimitą)³⁾ Šis „buožinio elemento“ ideologinis masalas, matyt, labai patiko valdančioms viršūnėms ir panašioje statistikoje vis didėjo „buožiai“ lyginamasis svoris ir absoliutus skaičius tremiam iš Lietuvos žmonių tarpe. Tai statistika „pagal užsakymą“, todėl norisi padaryti tokias išvadas:

1. Net okupantų duomenimis pasipriešinimo dalyviai nebuvo „buožiai“, fabrikantų klasės. Ir apologetas A. Rakonas⁴⁾ pabrėžia, kad ginkluoto pogrindžio, veikusio Lietuvoje, socialinis sudėtis buvo įvairi“.

2. Okupantų pateikiami duomenys labai tendencingi. Nelabai aiškiai jie skiria prie „buožiai“. Iš esmės, matyt, tai žmonės, turintys žemės virš 30 ha, nes kitą nelietė žemės reforma ir jie nuo jos nenukentėjo. M. Gregorausko pateikiamais duomenimis⁵⁾ žemės reforma palietė 889 dvarininkus, 956 savininkus, turėjusius virš 100 ha, valdžiusius nuo 50-100 ha - 5563, ir savininkus, valdžiusius nuo 30-50 ha - 15858. Tuo tarpu, neskaitant pasitraukusių vakarus, pasislėpusių nuo trimitų, represuoti „buožiai“ skaičius viršijo aukščiau paminėtus skaičius. Pagaliau, didelis dalis ištremtų buvo nesusiję su kokiais nors pasipriešinimais.

3. Pogrindžio spaudoje ir kituose to meto šaltiniuose visai nebuvo akcentuojamas ekonominis-socialinis Lietuvos santvarkos atstatymas. Jei šioje kovoje pavieniais atvejais partizanų buvo represuojamas vienas kitas naujakuris, gavo žemės iš nacionalizuotos žemės fondo, tai dar nerodo klasinio kovos pobūdžio. Gal jo, žinoma, atsitikti pavieniai keršto atvejai. Bet reikia atminti, kad dažnai žeme buvo apdovanojami okupantams ištikimi asmenys, jėr mėjai, tad ir represijos buvo taikomos ne kaip naujakuriams, o kaip okupantų jėr mėjams.

4. K. Girnius⁶⁾, paneigdamas „klasišką kovą“ versiją, nurodo, kad intensyviausiai kovos reiškiniai ne tuose rajonuose, kur vyravo stambūs kininkai, t.y. kur buvo ryškiausia klasinė diferenciacija, o priešingai - smulki toje Dūkijojė, miškinguose Kazlė Rėdos, Aukštaitijos Žaliosios girios regionuose, kur buvo daug vargingų valstiečių, jėr mėjai kovė.

5. Daugelis turtingi kininkai iš viso metė kiurus, išėjo miestus. O ir partizanams buvo nesaugu bazuotis pas labiau persekiojamus stambius kininkus. Daugelio prisiminimų autoriai taip pat pabrėžia, kad smulkios valstiečiai nuoširdžiau jėr mėjai kovė.

Nepagrįstas yra ir teigimas, kad Lietuvoje vyko pilietinis - t.y.

politini grupuo i karas. Tiesa, teror ir slopinim vykd komunistai, o priešinosi - visos demokratin s j gos. Bet Lietuvos komunist partija buvo neskaitlinga. Šios partijos sud ti ir skai i tuo metu apib dina tokie duomenys: 7)

	1941 01 01	1945 01 01
Iš viso nari	3138	3536
Iš j :		
Su aukštuoju ir nebaigtu aukštuoju mokslu (%)	4,9	12,6
lietuvi (%)	53,3	31,8
Nari skai ius nuo vis gyventoj	0,11 %	

Suprantama, kad tokia politin j ga ne tik negal jo realiai vadovauti politinei kovai, bet iš viso negal jo tur ti lemiamos takos ir vaidinti ryškesn vaidmen visuomen je. Pagrindin j ga buvo okupacin kariuomen ir sovietinis nomenklat rinis iš Maskvos siun iamas aparatas, o VKP (b) padalinys Lietuvoje - LKP(b) buvo tik gubernat ros tarnautojai, vedliai, kolaboravusieji su okupantais.

Taigi, 1940-1990 met kovos Lietuvoje - tai tautinio ir demokratinio pasipriešinimo (rezistencijos) kovos prieš okupantus ir j samdinius. Jei hitlerininkai nesimaskavo, nesl p , kad jie okupantai, skyr net special komisar okupuotoms sritims, tai sovietiniai okupantai m si gyventoj ir pasaulio visuomen s mulkinimo, demagogijos. Hitlerininkai žiauriai elg si su okupuot krašt gyventojais (tame tarpe ir su Lietuvos žmon mis), bet vykstantis karas neleido jiems panaudoti viso represinio aparato ir j akcijos buvo daugiau epizodin s, išskyrus tik žyd masin naikinim . Tuo tarpu sovietiniai okupantai pavergt taut naikinimui naudojo ne tik represinius organus, bet ir kariuomen , masin s informacijos priemones, mokyklas ir kitas ideologinio darbo institucijas, vis okupacin valdži .

Atrodo, neteisinga visai suabsoliutinti partizanin jud jim ir per j nematyti visos tautos priešinimosi. Viena, - partizaninis jud jimas intensyviai reišk si tik miškinguose kaimo rajonuose. Tuo tarpu laisv s kova vyko visoje Lietuvoje, tame tarpe ir miestuose. Tai visos tautos

priešinimasis. Partizaninis judėjimas buvo tik tos kovos aisbergo viršūnė. Antra, partizaninis judėjimas, iš esmės, vyko 1944-52 metais, tuo tarpu laisvės kova prasidėjo nuo pirmųjų okupacijos dienų ir tęsėsi iki Nepriklausomybės atstatymo 1990 metais. Vairiose vietovėse kūrėsi pogrindžio grupės, kurios kai kur veikė visai savarankiškai, kitur – priklausė tik tai pačiai vadovybei, kaip ir partizanai daliniai. Pasipriešinimo kovos vadovybė daugumoje buvo nelegalioje padalyje, nors atskirais atvejais buvo ir išimčių. Ilgą laiką kovos vienetais buvo apygardos, tarpusavyje palaikė ryšius. Šie ryšiai padėjo susijungti stambesnius vienetus – sritis, kuri buvo tryš. 1949 m. vasario mėn. visos Lietuvos pogrindžio vadovų suvažiavime buvo kurtas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis ir išrinkta vieninga vadovybė (Žiūr. 1 pav. - schem.). Tačiau apygardos ir toliau liko pagrindinė organizacinė struktūra. Apygardos sudarė kelias rinktinės, šios – skirstytos į tvirtinijas. Tvirtinijose sudalyje buvo partizanai briaunai, valdė bei apylinki organizaciniai skyriai (OS), o vėliau – slapuk grandys.

Lietuvių pasipriešinimo judėjime galima išskirti kelis etapus.

Pirmasis etapas - 1940-1941 metai, kai tauta suvokė vykė esmė, m visomis priemonėmis stichiškai priešintis ir susibūrė organizuotą rezistenciją, atvedusi sukilimą.

Antrasis etapas - tai hitlerinės okupacijos laikotarpis, kai grupavosi politinės jėgos, kūrėsi naujos pogrindžio organizacijos, naudojančios legalius ir nelegalius kovos būdus. Tuo metu Lietuvoje veikė ir kitos valstybių antihitlerinė rezistencija (1941-1944 m.).

Trečiasis etapas - 1944-1956 metai, aktyvios partizaninės ir neginkluoto pogrindžio kovos etapas.

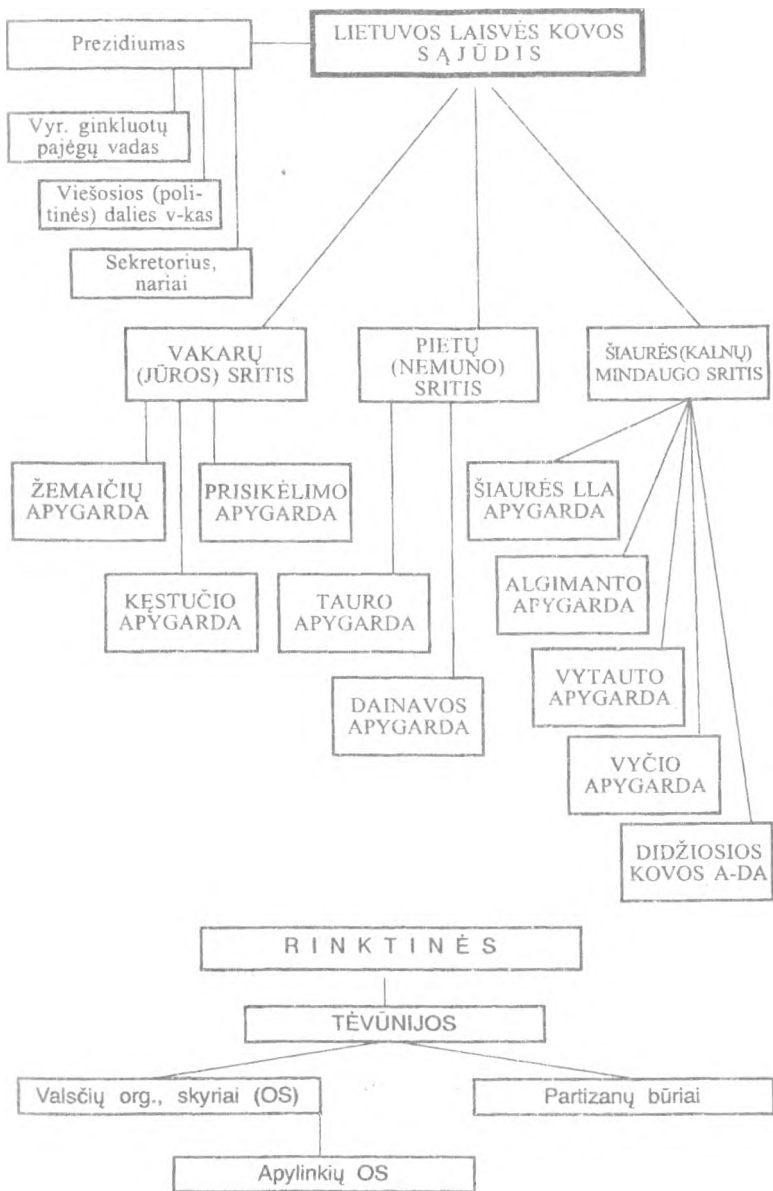
Ketvirtasis etapas, kuriame vyravo disidentinė veikla, buvo 1956-1988 m.

Penktasis etapas - 1988-1990 metai, masinis taikus sąjūdis (“Dainuojanti revoliucija”).

Kiekviename etape buvo naudojami vairūs priešinimosi būdai, tačiau kai kurie iš jų, atsižvelgiant konkrečias aplinkybes, turėjo pagrindinę reikšmę.

Šiandien dar sunkoka tiksliai skaičiaus kalbėti apie lietuvių pasipriešinimo kovos mastą, tačiau neabejotina, kad ši kova buvo masinio pobūdžio.

A. Kaštas⁸⁾, remdamasis archyviniais dokumentais, nurodo, kad 1944-1954 metais vien tik žuvusių bei areštuotų partizanų buvo 39141. LR VRM duomenimis per visą sovietinės okupacijos laikotarpį iš

1 pav. LLKS organizacinė schema

Lietuvos buvo ištremta 128068 žmonės⁹). Atmetus vaikus ir kitais motyvais ištremtus, galima teigti, kad vistiek apie trečdalis jų buvo susiję su laisvės kova. O tam tikra laisvės kovotojų dalis iš viso išvengė represijų. Be to, čia ne skaityti neginkluoto pagrindinio dalyviai, disidentai, hitlerinės okupacijos rezistentai ir sukilimo dalyviai. Todėl, atrodo, visiškai galima sutikti su emigrantinėje spaudoje pateikiamu laisvės kovotojų skaičiumi - apie 100000 žmonių¹⁰).

Kelia tam tikrą abejoną kai kurioje literatūroje laisvės kovos skirstymo aktyvūs ir pasyviūs rezistencijos kriterijai. Atrodo, pasyviajai rezistencijai reikėtų skirti tik sabotavimą (karinį ir kitą prievolių nevykdymą, rinkimą ir susirinkimą boikotą ir pan.), slaptą kultūrinę veiklą, prieštaraujanti valdžios politikai (slaptas vaikų rengimas pirmajai komunijai ir kitos religinės apeigos, draudžiamos literatūros skaitymas, užsienio radijo laidų klausymas ir pan.). Tačiau nelegalios literatūros leidimas ir platinimas, diversijos ir kitas organizuotas, nors ir neginkluotas veikimas, jau skirtingai aktyviajai rezistencijai.

Tokių būdu Lietuvoje okupacijos metais pasipriešinimas reiškiasi tokiomis formomis:

1) Ginkluota partizaninė kova, kurios aktyviais dalybiais buvo partizanai, jaunimajai bei ryšininkai.

2) Organizuotas neginkluotas pagrindinis.

3) Disidentų (kitamani) judėjimas.

4) Neorganizuotas pavienių asmenų pasyvūs priešinimasis ir protesto veiksmai.

Kadangi laisvės kova reiškiasi vairiomis formomis, tai vairas buvo tos kovos būdai ir taktika.

Iki šiol vairiai vertinami Lietuvos vadovų 1939-1940 metų veiksmai. Tačiau visiškai aišku, kad visuomenė nebuvo parengta vykiams. Sulikviduota Šaulių sąjunga ir kitos organizacijos neperėjo pagrindui ir atker savo veiklą tik atgavus nepriklausomybę. Nepraėjus savo veiklos nelegalioje padalyje buvusieji spaudos organai. Laisvės kovų pakilo naujos jėgos. Kadangi buvo likviduoti paskutiniai demokratijos likučiai, aiškio karinio konflikto tarp Vokietijos ir Sovietų sąjungos galimybė, 1941 m. pagrindiniu laisvės kovos akcentu tapo ginkluota kova, rengiamasis ginkluotam sukilimui, kuris ir vyko. Išnykus nepriklausomybės atstatymo iliuzijai, Lietuva vėl atsidūrė kryžkelėje. Svetimos valstybės (Sovietų Sąjunga ir Lenkija) Lietuvoje inspiravo ginkluotą priešinimąsi hitlerinei okupacijai. Tačiau nėra viena

iš j nežad jo Lietuvai laisv s ir nepriklausomyb s. Tod l patriotinei visuomenei su min tu rezistenciniu jud jimu nebuvo pakeliui, j buvo ži rima kaip priešiš k tautos laisvei. Pasinaudojant šykš ios politin s autonomijos galimyb mis pasyviajai rezistencijai, legaliomis pasipriešinimo formomis, pagrindyje telkiant kovos rezervus ir ideologin baz buvo tik tasi sulaukti panašios situacijos, kaip 1918 metais. Antrajam pasauliniam karui einant pabaig ir art jant antrajai sovietinei okupacijai, vis dar buvo tikimasi, kad Vakar šalys neleis pl stis Soviet imperijai ir visos karo metu netekusios nepriklausomyb s šalys j atgaus. Sudužus ir tai iliuzijai, atrod , kad Lietuvai liko tik Vaidoto ir Margirio likimas. Atviros okupacijos, teroro, priverstinos karin s mobilizacijos akivaizdoje prasid jo stichiškas ginkluotas priešinimasis, iš pradži panašus sukilim . Organizavosi skaitlingi kovos vienetai (net iki keli šimt kovotoj dydžio), kurie telk si vienoje stovyklaviet je ir visi kartu dalyvaudavo kovin se operacijose. Bet tai buvo praž tinga ir pasipriešinimui teko keisti taktik . Pereita prie veiklos mažesn mis grup mis, apimant platesn teritorij , palaikant tarp grupi ir neginkluoto pagrindžio kontaktus per legaliai gyvenan ius ryšininkus, remiantis nuolatiniais r m jais bazavimosi vietose. Ryšininkai ir r m jai savarankiškai neveik ir buvo tik partizan pagelbininkai. Šalia to (ypa miestuose) k r si neginkluoto pagrindžio grup s, kurios bendradarbiaudamos su partizanais arba visiškai savarankiškai naudojo vienokius ar kitokius pasipriešinimo metodus ir formas.

Partizanai buvo ginkluoti lengvaisiais ginklais, d v jo Lietuvos kariuomen s pavyzdžio uniformas bei skiriamuosius ženklus (rankov s raiš ius, antsiuvus), tur jo apdovanojim sistem , buvo palaikoma vidaus drausm , vad renkamumas. Daugelis vad buvo buvusieji Lietuvos kariuomen s karininkai ir puskarininkiai. Partizanai parod daug išradindumo rengdami bei maskuodami sl ptuves, organizuodami ryši sistem , konspiracijos b dus.

Šiame darbe stengiamasi apžvelgti rezistencijos istorijos bruožus per vis abiej -hitlerin s ir sovietin s-okupacij laikotarp , apib dinti svarbiausias pagrindžio organizacijas, vadovus, pateikti apibendrint duomen apie kovos apygardas.

2. REZISTENCIJOS ISTORIJOS ŠALTINIAI IR TYRINĖJIMAI

Pagrindyje buvo sudaromi kai kurie rikiuoti, ryši ir informacijos dokumentai: sakymai, raportai, nutarimai... Veiklos atspindžiai taip pat randami pagrindžio spaudoje (laikraščiuose, atsišaukimuose ir kituose leidiniuose), nuotraukose, laiškuose ir užraš fragmentuose. Konspiracijos slygomis visa tai buvo slepiama, pavojumu naikinama arba sunyko nuo drėgmės ir cheminių bei fizinių poveikių. Bet dalis buvo išsaugota, dalis paimta prieš operacijų metu ir išliko KGB archyvuose. Dalis jų dar gali būti atsitiktinai kur nors surasta. Tačiau ir išlikusi medžiaga jau leidžia nušviesti daugelį laisvės kovos momentų. Didelį darbą šioje srityje atlieka Lietuvos politkaliniai ir tremtiniai Jungtos istorijos sekcija, spausdindama ir skelbdama turimą medžiagą "Laisvės kovų archyvo" tomuose.

Kitas dokumentikos šaltinis yra pačių okupantų represinių organų sudaryti dokumentai-pranešimai, pažymos, susirašiniai, tardymai ir sekimo bylos, nuosprendžiai. Ši tendencingai parinkta medžiaga buvo pradėta publikuoti pačių okupantų ir iš jos visa serija knygų su rubrikomis "Faktai kaltina" arba be jų. Suprantama, kad šiais leidiniais buvo stengtasi suniekinti laisvės kovą ir jos dalyvius. Tačiau ne viską pavyko sufalsifikuoti ir, pažįstant KGB metodus nesunku atsijoti teršalus ir pasinaudoti išlikusia vertinga informacija. Paskutiniu metu, jau nepriklausomoje Lietuvoje, pradėta leisti okupantų sudarytų dokumentų rinkiniai "Lietuvos kovų ir kanoniškos istorija". Paskesniojo meto antisovietinio pagrindžio dokumentai talpinami knygų serijoje "Nenugaltoji Lietuva". Reikia pažymėti, kad okupantų sudarytuose dokumentuose ne tik vartojama šlykšti terminologija, pateikiamos klaidingos besistengiant siteikti savo viršininkams arba sėdinti nepasitikėjimą kovotojų gretose. Todėl nagrinėjant medžiagą reikia visa tai turėti omenyje ir vertinti kritiškai.

Nagrinėjant laikotarpiui tirti, šalia pagyrniškų faktų galima rasti vertingos medžiagos ir kitų valstybių organizuoto pasipriešinimo dokumentuose (Pavyzdžiui "Lietuvių liaudis Didžiajame Tarybų sąjūdyje").

Laisvės kovoms nušviesti yra labai vertingi tarybų kovos dalyvių prisiminimai. Iš jų ypač išskirtini K.Škirpos, J. Brazaičio-Ambrasevičiaus, iš dalies S. Raštikio, partizanų J. Lukšos-Daumanto, A. Ramanausko-Vanago ir kitų atskirais tomiais išleisti raštai. Be abejo, šie prisiminimai rašyti ne dienaščiškai, pradžiai jau kuriam laikui po aprašymo vyki,

gali preciziškai neatspindėti laiko ir geografijos detali, gali išreikšti autori subjektyvi nuomonė, bet vis tik yra ne kainojami šaltiniai laisvės kovoms pažinti.

Nemažai rezistencijos faktų yra t stiniame pagrindžio leidinyje "Lietuvos Katalik Bažny ios kronika".

Gana daug vairios medžiagos, prisiminim yra paskelbta periodikoje. Vertingas apibendrinantis K.Girniaus darbas "Partizan kovos Lietuvoje". Ne mažai medžiagos patalpinta Bostone (JAV) leistoje "Lietuvi enciklopedijoje".

Šiame darbe pasinaudota ia pamin t autori darbais bei šaltiniais, o literat ros s rašas pateikiamas darbo gale.

II. REZISTENCIJA PIRMAISIAIS OKUPACIJOS METAIS

1. PAGRINDŽIO ORGANIZAVIMASIS

Sovietin Lietuvos okupacija buvo iš anksto gerai suplanuota, iš vieno centro vadovaujama ir nuosekliai gyvendinama akcija. Išnaudodama karo meto tarptautin Lietuvos izoliacij, politini sluoksni vidaus nesutarimus, tam tikros visuomen s dalies nepasitenkinim autoritetiniu A.Smetonos valdymu, okupantai iš karto net nesir m Lietuvos komunist partija (kuria vargu ar gal jo iš viso remtis d l silpnos tokos visuomenei) ir k l demagoginius bei klaidinan ius "liaudies išvadavimo", "Lietuvos suvereniteto saugojimo" ir "nepriklausomyb s gynimo" š kius, demonstravo "draugišk " Vilniaus problemos sprendim . Kad už visos tos klastos sl p si okupacijos, valstybingumo panaikinimo ir imperiniai tikslai, ne visi iš karto suvok . Dalies tuometin s valdžios politinis trumparegiškumas, naivumas, o kai kuri asmen tiesiog išdavikiškas elgesys taip pat apsunkino realiai vertinti vykius. Ta iau okupantai anks iau ar v liau tik josi politinio aktyvumo atbudimo ir vien po kito smog sm gius tai visuomen s daliai, iš kurios tik josi pasipriešinimo. Nors ir gudriai bei klastingai buvo rezgami pavergimo planai, netrukus Lietuvos patriot jie buvo perprasti, visuomen je atsirado j g , sugeb jusi susiorientuoti vykiuose ir pakilti pasipriešinimo kov .

Ši kova, tiesa, iš pradžių buvo neorganizuota, stichiška ir reiškė si pasyviomis formomis. Štai, 1940 m. rugpjūtio 14-15 d. vykusiam Lietuvos mokytojų suvažiavime demonstratyviai buvo dainuojamos lietuvių liaudies dainos, trukdantios raudonarmėiams chorui, vietojant bolševikinio internacionalo giedamą tautos himną. Per vėlines buvo davę puošiami nepriklausomybės kovose žuvusių karių kapai, boikotuojami okupantų organizuojami renginiai - jų tarpe vadinamosios raudonosios gurguolės žemės ūkio produktams pristatyti. Boikotuojamas buvo ir balsavimas dėl seimo rinkimų. Žmonės, nors ir atvykdavo rinkimų apylinkėse (bijodami kad nebus šampais pažymėti į pasai), bet vietojant rinkimų biuleteniurnas mesdavo laikraščius skiautes, o biuletenius išmesdavo ant grindų. M. Gregorauskas, tuo metu buvęs Kauno Aleksoto rinkimų komisijos pirmininku, kurio negalima tarti didelis simpatijomis "liaudies priešams", taip prisimena tuos vykius: "Mūsų rinkiminių apylinkėse buvo 10 kandidatų, abiejų tvarka surašyti ant vienos ilgos perforuotos juostelės (...). Ir štai kada jom balsavimo patalpa - tas vaizdas man ir dabar stovi prieš akis - grindys tiesiog nuklotos tomis juostelėmis".¹¹⁾

Okupacinė tvarka nepasitenkinimą ir tylų protestą reiškė ir mūsų kariuomenė. Joje buvo priešinamasi rusiškai priesaikai, dėl ko buvo suimti ir nuteisti. Buvęs kariuomenės vadas gen. S. Raštikis prisimena: "Jei lietuvis karininkas reiškė savo pasipriešinimą ir tautinį atsparumą atsargiai, tai lietuvis kareivis priešinosi visai atvirai ir visur, kur tik galėjo. Jis daužė ir plėšė bolševikų vadų portretus, nukabindavo nuo sienų raudonias žvaigždes ir jų vieton kabindavo kryžius, Lietuvos vytą arba Lietuvai nusipelnusių vyrų portretus".¹²⁾

Studentijos ir aukštesniųjų gimnazijos klasių moksleivių bei kito jaunimo tarpe mums kurtis pagrindžio kuopelės, kurios platino proklamacijas ir kitokią pagrindžio spaudą, rengė demonstracijas. Prasidėjo pirmieji areštai. NKVD rankas pakliuvo rotatorium leistas laikraščiai "Laisvoji Lietuva" ir jo leidiniai. Kuopelės veikė vairiais pavadinimais: Laisvoji Lietuvos sūnų junga, Lietuvos partizanų aktyvistai, Apsaugos gvardija, Geležinis vilkas, Laisvos armija ir kt.¹³⁾

Lietuvoje okupantams pradėjus masinius gyventojų trėmimus, žmonės slapstėsi ir mums organizuotiems ginkluotiesiems. 1941 m. gegužės 19 d. LKP (b) Utenos apskrities komiteto sekretorius savo pranešime Sniegui rašė: "Iškeldinant priešiškus elementus iš Lietuvos Respublikos, taip pat ir iš Utenos apskrities per operaciją pabėgę 47 šeimų galvos (...), visi jie ginkluoti stambaus kalibro pistoletais, dalis jų - šautuvais, ir

organizavo gaujas“.¹⁴⁾ NKVD komisaras Gladkovas 194107 21 slaptame rašte informavo, kad birželio 16-18 enkavedistai susidūrė su partizanais daliniais Rokiškio, Šiaulių, Utenos, Marijampolės rajonuose, buvo žuvusi enkavedistė, o Prienų apylinkėse buvę 20 asmenų dalinys su 2 kulkosvaidžiais.¹⁵⁾

Buvo dedamos pastangos sujungti visas pasipriešinimo jėgas ir rengtis sukilimui. Pasitarimas šiuo klausimu vyko 1940 10 09 Kaune. Nutarta laikytis griežtos konspiracijos, veikti mažomis grupelėmis - penketukais. Buvo kurti du štabai: Vilniuje politinis-karinis, Kaune - organizacinis. Vilniaus štabas netrukus NKVD buvo išardytas, jo narius palietė skaudūs areštai. Vilniaus pagrindžio uždavinys buvo lemiamu momentu išvesti iš miesto patikimus karinius dalinius, sutelkti juos miškuose ir pradėti partizaninį kovą. Bet 1941 balandžio mėn. buvo areštuotas štabo viršininkas mjr. Bulvičius, kpt. Kilius ir grupė kiti. Iš viso buvo nuteista 15 asmenų, iš kurių 8 sušaudyti. Tada visas vadovavimo funkcijas perėmė Kauno štabas. Pagrindis pasivadino Lietuvos aktyvistų frontu. Vienas iš aktyviausių jo organizatorių buvo dipl. prekybininkas Leonas Prapuolenis.

Nemaža lietuvių šviesuomenės dalis, legaliais ir nelegaliais keliais perėjusi valstybinį sieną, atsikrėtė Vokietijoje. Čia ji, atstovaujanti įvairias politines partijas, susispaudė apie Lietuvos pasiuntinį Berlyne plk. Škirpą ir 1940 11 17 steigė Lietuvos aktyvistų frontą (LAF) vyriausiąjį štabą, jo vadovu išrinkdami K.Škirpą. Jis kartu turėjo būti ir būsimos nepriklausomos Lietuvos ministru pirmininku. Buvo daryta žygių susitarti su Vokietijos valdžios atstovais užsitikrinant paramą ar nors pritarimą.

Reikia pastebėti, kad paskubomis sudaryta vyriausioji LAF vadovybė Berlyne strategijos ir taktikos klausimais nebuvo vieninga. Dalis siekė atviro bendradarbiavimo su vokiečiais ir iš jų pergaltik josi laimėti priderančią vietą Lietuvai. Kita dalis (E.Galvanauskas, A.Maceina, P.Karvelis, R.Skipitis ir kiti) netikėjo Vokietijos pergale ir laikinus kontaktus su jais laikė tikslu, o tik priemonę siekiant išsaugoti tautos gyvybę ir atkurti Lietuvos nepriklausomybę.¹⁶⁾

Norėt si atkreipti dėmesį aukščiau paminėtoms datoms. Lietuvoje pagrindinis kūrėjas ir susivienijo dar iki berlyniško LAF štabo kūrimo. Kauno štabas veikė savarankiškai ir savarankiškai ruošėsi sukilimui. Tad berlyniškis štabas turėjo atlikti labiau diplomatinio-politinio skydo vaidmenį. Šis štabas stengėsi palaikyti ryšius su Lietuva per vokiečių siunčiamus šnipus. Apie šiuos ryšius tinkle K.Škirpa taip rašė: "Lietuvio

akimis ži rint, jis jau vien tod l neskaitytinas tobulu, kad tarnavo lygiagre iai svetimos valstyb s karo žvalgybos reikalams. agentus patekdavo vairaus plauko element : vieni parinkt agent m si šio rizikingo darbo iš patriotizmo ir tokiais b davo galima pasitik ti, kiti jo už pinig , taigi buvo abejotinos vert s“. 17) Šie ryšiai ne tik buvo nepastov s, bet lydimi ir tragišk pasekmi . Per sien per j s kpt. Švarplaitis buvo NKVD užverbuoto kininko sužeistas ir išduotas pasienie iams. Ryšininkas slapyvarde Kumpis-24 (M.Naujokaitis) buvo pasienie i sužeistas ir areštuotas. Suprantama, kad esant tokiai pad iai, berlyniškis štabas negal jo pilna žodžio prasme vadovauti Lietuvos pogrindžiui. Ta iau Kauno entuziastams, studentijai, be abejo, tr ko intelektualini ir politini paj g .

2. SUKILIMAS

Sukilimo plan pareng LAF Kauno štabas. Derinant su Vokietijos-Soviet S jungos karo pradžia, buvo numatyta pirmiausia užimti telefono ir telegrafo stotis, elektrin , radij . Pasir pinta ir atsargin mis dalimis galimo radiofono susprogdinimo atveju, trump j bang si stuvais. Kadangi štabo viršininkas J.Prapuolenis buvo persekiojamas ir jam dažnai reik jo keisti savo buvimo viet , parengiam j darb atliko student grup vadovaujama Pilypo Naru io. 18) Štabo b stin buvo kurta seneli prieglaudos patalpose Aukštai i gatv je. Kitas sukilimo centras buvo Chemijos institute. Jame sl p si ir sukil li pus n per j milicininkai. Kaip mobilus dalinys veik student medik grup kuri savo žinioje tur jo greitosios pagalbos mašinas. Jos ne tik tur jo teikti pagalb sužeistiesiems, bet taip pat palaikyti ryšius, pervežti ginklas ir krovinius.

Nakt iš 1941 m. birželio 21 22 dien grup sukil li iš Chemijos instituto sunaikino kelet soviet karini ryši sto i , už m pašto r mus ir miesto centrin telefon -telegraf . Iš ten perdav soviet kariniam komendantui klaidinant pranešim , kad Kaunas užimtas desantinink . Tai suk l s miš . Tuo tarpu sukil liai jau patruliavo miesto gatv se, jie už m radiofon ir pareng j transliavimui. Pirmadien , birželio 23 d. 9 vai. 28 min. sukil liai prabilo eter . L.Prapuolenis paskelb Nepriklausomos Lietuvos atstatym ir Vyriausyb s sud t . Pasigirdo Lietuvos himnas. Tai buvo signalas prad ti sukilim stambesniu mastu. Sukil liai puol ginkl sandelius, juos už m ir apginklavo likusius kovotojus. Buvo stengiamasi apsaugoti

nuo susprogdinimo Kauno tiltus. Taiau tik gyvybės kaina pavyko išsaugoti P.Vileišio Viliampolės tiltą. Susišaudymai vyko visame mieste. Gatvės pasipuoš trispalviomis vliavomis, pasirodė sukilėli išleistas laikraštis "laisvė". Sukilėli grupės veikė ir visame krašte. Žuvusių kovotojų skaičius iš viso siekė apie 2000 žmonių.

Birželio 23 d. K.Škirpa, sužinojęs apie vykusį sukilimą, prašė si priimamas Vokietijos užsienio reikalų ministerijai, kur buvo sutiktas visiškai šaltai. Raštu padaryti jo demaršai kitoms vokiečių vyriausybinėms staigoms, liko be atsako. Lietuvai išvykti jam neleista. Mažą to, birželio 25 d. jis buvo iškviestas vokiečių slaptąjį policiją, tardomas ir jam iki liepos 19 d. paskirtas namų areštas. Bet ir po to išvykti iš Berlyno jam buvo uždrausta.

Sukilimą remiama laikinoji Lietuvos vyriausybė, vadovaujama K. Ambrazevičiaus, mėgė kurti savo administraciją ir tvarkyti vidaus gyvenimą. Vokiečių karinė vadovybė nors tam nepritarė, bet iš pradžių nedarė ir ypatingų kliūčių. Ji aiškino, kad ne jos kompetencijoje spręsti politinius klausimus. Tokie sprendimai turėjo būti priimti Berlyne ir jie iš pirmo dienos (ir dar iki karo pradžios) buvo neigiami. Vokiečiai laukė tik pagalbos gyvendinant Reicho planus ir, matyt, nesitikėjo tokio sukilimo masto bei rezultatų. Todėl gestapai (slaptąjai policijai) buvo nurodyta likviduoti sukilimo padarinius. Pirmiausia buvo mėginta tai padaryti pačių lietuvių rankomis. Iš Klaipėdos krašto kilusiam suvokietėjusiam lietuviui gestapo leitenantui Kurmies buvo duota užduotis mobilizuoti provokiškai nusiteikusius valdemarininkus, vokiškojo nacionalsocializmo rėmėjus, kurie parašė raštus vokiečių valdžiai reikalaudami nepripažinti sukilimą sudarytos Vyriausybės. "Rinkdami lietuvių parašus, iniciatoriai tikino, kad laikinoji vyriausybė pražudysianti Lietuvą eidama su Vokietija konfliktą, o vienintelis kelias jai išsigelbėti eiti išvien su Vokietija".¹⁹⁾ Šios linijos laikėsi mjr. J.Pyragius padedamas savo šalininkų. Liepos 23-24 d. naktį jie surengė gestapo inspiruotą pušį, pakeičė komendantros bataliono vadovybę ir pareikalavo sukilimą pastatyto komendanto atstatydinimo. Buvo mėginta užimti "laisvė" redakciją ir LAF štabą, suimtas L. Prapuolenis ir laikinosios vyriausybės vidaus reikalų ministras plkn. J.Šlepetys. Liepos 27 d. pasitarimo pas Kurmies metu buvo susitarta abiejų konfliktuojančių grupių atstovai ir paaiškinti jo skirtingos pozicijos nepriklausomybės klausimu. LAF atstovai nepriklausomybę laikė pagrindiniu ir jau vykusių siekiu, o valdemarininkai tai norėjo palikti ateičiai. Tuo tarpu Vokietija bekompromisiniai išsprendė klausimą

paskelbdama Lietuvoje okupacin civilin valdži ir paskirdama von Renteln generaliniu komisaru. Laikinoji vyriausyb buvo palikta be transporto ir izoliuota nuo krašto administravimo, sudaryta generalini tar j institucija. J.Ambrazevi iui buvo pasi lyta tapti pirmuoju generaliniu tar ju, bet šis atsisak ir toms pareigoms buvo paskirtas P.Kubili nas.

Suparaližavus laikinosios vyriausyb s veikl , jai nieko kito neliko, kaip po 6 egzistavimo savai i pareikšti, kad ji veikl sustabdo prieš savo vali .

1941 m. rugs jo 20 d. LAF atstovai teik vokie i valdžiai memorandum , kuriame pabr žiamas lietuvi tautos beteisiškumas. Rytojaus dien memorandumo signataras L.Prapuolenis buvo suimtas ir išsi stas Dachau koncentracijos stovykl , kur išbuvo 7 m nesius be teis s po to gr žti Lietuv . Kiti signatarai buvo sp ti ir tur jo pasirašyti, kad nedalyvaus politin je veikloje. Rugs jo 22 dien von Rentelnas paskelb , kad LAF likviduojamas, o jo turtas konfiskuojamas.

Lietuvi 1941 met birželio 23 d. sukilimas yra sulauk s vairi vertinim . Dar 1941 m. birželio 23 d. SSSR užsienio reikal ministras Molotovas per Maskvos radij visaip iškoneveik sukilimo dalyvius. Ta iau tai buvo tik pasitarnavimas pa iam sukilimo reikalui, nes tokiu b du pasaulis sužinojo apie lietuvi tautos pasipriešinim sovietiniams okupantams. Tod l, susigriebus, kad padaryta klaida, po keletos dien ministro pavaduotojas Lozovskis spaudos konferencijoje m visk versti aukšty n kojomis ir aiškinti, kad lietuvi sukilimas buv s nukreiptas prieš hitlerin okupacij , nes naiviai nor ta jos išvengti paskelbiant nepriklausomyb . V lesn se sovietin se publikacijose jau lietuvi istoriograf m ginama rodin ti, kad LAF ir jo veik jai buvo hitlerinink pakalikai ir veik j inspiruojami. Kadangi sovietiniai ideologiniai darbuotojai tur jo užduot toliau skleisti mel apie lietuvi tautos savanorišk s jungim Stalino viešpatij , apie sveik logik ia negali b ti ir kalbos. Ta iau buv s kag bistas A. Slavinas dar ir dabartiniu metu platina toki nuomon . Jis 1993 07 02 vokie i laikraštyje “Die Zeit“ LAF vadovus vadina Abwehro (vokie i karin s kontržvalgybos) agentais. Keista kad ir T.Venclova panašiai apib dina LAF vadovus lenk laikraštyje “Rzeczpospolita“ (1993 01 9-10), lietuvi emigrant “Drauge“ (1993 06 12) ir “Lietuvos aide“ (1993 06 17). Straipsnyje “Klaid sakralizavimas“ (LA) jis rašo, kad politin LAF ir Vokietijos žaidim laim jo ne Lietuva, bet Vokietija. Sukil liai “savo veiksmis ir pralietu krauju (...) gerokai palengvino vokie i veiksmus

ir sutaup vokie i kraujo“. LAF vadai tiesiog nesuvok , kad turi reikal su žmonijos priešu, negal j tik tis iš jo dividend ir t.t.

tokius ir panašius samprotavimus nor t si atsakyti taip:

1. Stengdamasi pasinaudoti situacija ir nor dama parodyti tautos nepriklausomyb s sieki tvirtum bei paliudyti ryžt priešintis okupacijai, 1941 metais Lietuva netur jo alternatyvos. Vakar šalys buvo abejingos m s likimui, o kai kurie j spaudos organai net pritar Lietuvos jungimui SSSR.

2. Istorijoje yra šimtai pavyzdži , kai sukil liai pralaim davo, ta iau tai nerod , kad sukilimai buvo betiksliai ir tik klaidos, d l ko sukil lius reik t smerkti.

3. LAF vyriausiasis štabas Berlyne sukilimui netur jo lemiamos reikšm s: sukil li neapginklavo, jiems tiesiogiai nevadovavo. Pats štabas nebuvo vieningos politin s krypties ir jo “flirtas“ su vokieiais nebuvo priesaika Hitleriui, o tik politiniai manevrai. Stalinas su Hitleriu buvo pasiraš net draugyst s sutart , bet paskui abi pus s kariavo.

4. Šmeiždami sukilim ir jo vadus, bolševikai steng si masini žudyni , žyd naikinimo kalt suversti jiems. Sukil li tarpe, žinoma, gal jo b ti atskir politini ir moralini iškryp li , ta iau sukilimo vadovyb savo dokumentuose neskaitino ir neorganizavo toki veiksm . Priešingai, yra duomen , kad buvo dedamos pastangos užkirsti keli vokie i inspiruojamoms akcijoms, ta iau, kaip savo kalboje 1941 m. rugpj io 5 d. pažym jo J.Ambrazevi ius: “Bet koki eksces , kaip pvz. Kaune ir provincijoje vykstan i žyd egzekucij , netur dama savo priemoni , negal jo vyriausyb pozityvia prasme paveikti“. ²⁰⁾

5. Sukil li veiksmus galima vertinti tik iki 1941 09 22, t.y. iki LAF likvidavimo.

3.LIETUVI REZISTENCIN VEIKLA UŽSIENYJE 1940-1941 METAIS

Neskaitant politini emigrant Vokietijoje veiksm , susijusi su LAF organizavimu, patriotin s lietuvi j gos veikiai susiorientavo vykiuose ir m si tam tikr priemoni ir kituose kraštuose. Tai, pirmausia, m s diplomatijos pareig nai. Dar 1940 m. liepos m n. Soviet S jungai vykdžius Lietuvos okupacij , m s diplomatin tarnyb atstovai Šveicarijoje, Vokietijoje, Italijoje, Vatikane, Pranc zijoje, Švedijoje, D.Britanijoje, JAV ir Argentinoje teik t valstybi vyriausybm notas, kuriose išreišk protestus d l prievartinio

Lietuvos jungimo ir pavadino j neteis tu, o neteis tos valdžios Lietuvoje nurodymus savo atžvilgiu-nepivalomais. 1940 m. rugs jo m n. Romoje vyko Lietuvos diplomat užsienyje konferencija, kuri suk r Lietuvos tautin komitet . Jos vadovu tapo E.Galvanauskas, vicepirmininku S.Lozoraitis, o nariais K.Škirpa ir E.Turauskas.

Susir pinim Lietuvos likimu parod ir lietuvi iševija. Jungtini Amerikos Valstij lietuvi visuomenin s organizacijos 1940 m rugpj io 10 d. k r Lietuvai gelb ti taryb , kuri v liau pasivadino Amerikos lietuvi taryba (ALT) ir vis laik r pinosi Lietuvos valstybingumo ir nepriklausomyb s atstatymo reikalais. Tarybos delegacija 1940 m. spalio 15 d. buvo priimta JAV prezidento Ruzvelto (Roosevclt), kuris patvirtino Lietuvos aneksijos nepripažinim ir išreišk vilt , kad Lietuva v l bus laisva. Taip buvo pad ti pagrindai ilgametei lietuvi rezistencinei veiklai iševijos tarpe.

m. ANTIHITLERIN REZISTENCIJA

1. SLAPTOSIOS ORGANIZACIJOS IR J VEIKLA

Panaudoj drastiškas priemones prieš lietuvi patriotines j gas, hitlerininkai gal jo uždrausti LAF veikl ir užgniaužti laikinosios Vyriausyb s egzistavim , bet nebepaj g “užtvenkti up s b gimo“, tai yra sustabdyti lietuvi pasipriešinimo kov . Tik nedidel gyventoj dalis nu jo kolaborant keliu. Taurioji sukil li dalis pasitrauk pogrind . Provokiška Lietuvos nacionalist partija dar kur laik veik legaliai, bet ir j 1941 m. gruodžio 17 d. okupant valdžia uždar .

Lietuvos laisv s ir nepriklausomyb s gyn j tarpe hitlerinink pas ta nesantaika ir tarpusavio nepasitik jimas neleido iš karto sukurti viening pogrind ir egzistavo du pasipriešinim vienijantys centrai: Tautos taryba (TT) ir Vyriausias lietuvi komitetas (VLK). apjung ne mažai kovos grupi .

Lictuvi front (LF) k r ir jam vadovavo buv s laikinosios Vyriausyb s vadovas J. Ambrazevi ius, padedamas ne mažo intelektual b relio - A.Damušio, A.Maceinos, Z Ivinskio ir kit . Frontas jung daugiausia krikdemiškosios orientacijos žmones ir organizacijas, tur jusias senas ideologinio darbo tradicijas ir suformuot filosofin mint , brandint dar nepriklausomoje Lietuvoje žurnale “Naujoji Romuva“. Be centrin s vadovyb s, fronto veikl organizavo ir regioniniai padaliniai: Šiauli apygardai vadovavo mokytoj

seminarijos direktorius A.Raulinaitis, Marijampol s-cukraus fabriko vyr.inžinierius V.Seliokas, Panev žio - M.Martinaitis.²¹⁾

1942 m. geguž s m n. LF steig pavaldži organizacij “K stutis“. Jos uždavinys buvo mobilizuoti karinius kadrus, telkti ginkl atsargas ir rengtis ginkluotai kovai. Nors ši organizacija iki hitlerin s okupacijos pabaigos nesi m kovos veiksm , ta iau buvo pad ti pagrindai ateities kovoms. V liau dalis k stut n sijung partizan gretas. Studentija 1942 m. ruden susib r Lietuvi vienyb s s j d , kuriam vadovavo J.Keliuotis, leido laikrašt l “Atžalynas“.

1942 m. vasar krikdemiškosios orientacijos grupuot s susijung Tautos taryb (kai kur vadint Lietuvos taryba). Jai priklaus jau pamin tos organizacijos. Ta iau, išskyrus kelet paskelbt atsišaukim . Taryba atskiros veiklos neišvyst . Jos branduoliu ir pagrindine j ga buvo LF. Ir Frontui ir Tarybai vadovavo J.Ambrazcvi ius. LF leido bent kelis leidinius, svarbiausias ir didžiausias iš j buvo laikraštis “ laisv “, hitlerinink uždrausto sukil li leisto laikraš io t sinys.

Lietuvi fronto vadovyb buvo sitikinusi, kad karui pasibaigus, Taikos konferencijoje tur s galutinai ir teigiamai išsispr sti Lietuvos nepriklausomyb s klausimas. Tod l, art jant soviet armijai prie Lietuvos, savo pos dyje LF didesnioji dalis nusprend pasitraukti Vakar Europ . Buvo manoma, kad per pusmet paaišk s Lietuvos likimas. Dalis LF vadovyb s, j tarpe “K stu io“ vadovai, nusprend likti Lietuvoje, ta iau netrukus soviet buvo represuoti.

Kitas pogrindžio politinio vadovavimo centras-Vyriausiasis Lietuvos komitetas (VLK) sik r 1942 m. vasar . Jo politinis spektras buvo vairesnis. Komitetui pirmininkavo J.Fledžinskas, sekretoriavo B.Bieliukas, o nariais buvo vairi partij atstovai: J.Kriš i nas, J.Aud nas (liaudininkai), B.Gaidži nas (tautininkas), prof.S.Kairys (socdemas), K.Brunius (nacionalistas), J.Deksny s (nuo 1943 m.atstovav s Lietuvos laisv s kovotoj s jungai). Komiteto organas buvo “Nepriklausomoji Lietuva“, platintas visoje Šalyje. Glaudžiai bendradarbiaudamas su masine pogrindžio organizacija Lietuvos laisv s kovotoj s junga (LLKS), Vyriausias Lietuvos komitetas nuveik didžiul darb . Reik t pripažinti kad TT veik labai atsargiai, ne visai ryžtingai, o VLK reišk si dr siau, suk r plat ir gerai veikiant leidybos bei spaudos platinimo tinkl , užmezg ir palaik tamprius ryšius su lietuvi ir kiti) taut rezistentais užsienyje, ryžtingai kovojo už vis pogrindžio j g susivienijim . Tod l, suprantama, VLK ir LLKS ant

T vyn s aukuro sud jo didesnes aukas, daugiau patyr nuostoli ,

LLKS buvo viena iš pirm j lietuvi pasipriešinimo organizacij , parodžiusi didel ištverm ir pogrindžio veiklos profesionalum . Ji sik r dar 1940 m. gruodžio 26 d. demokratiškai nusiteikusi tautinink pastangomis, kartu su LAF dalyvavo sukilime. Kada pasirod , kad LAF už m išimtinai krikdemiškas pozicijas, LLKS atsiskyr nuo LAF ir nuo 1941 m. gruodžio m n. v l m veikti savarankiškai. Dalis LLKS nari , prijau ian i voldemarininkams, buvo per jusi Lietuvos nacionalist partij , bet paaišk jus jos kolaborantiškoms nuotaikoms, v liau nusigr ž nuo jos.²²⁾ Atlaikiusi organizacinius sukr timus, 1942 m. balandžio m n. LLKS sudar nauj vadovyb : politinius klausimus kuravo K.Brunius, techninius-inž.P.Konkulevi ius ir J.Lelejevas, informacijos priemon mis r pinosi J.Deksnyš, kariniam skyriui vadovavo I.Vilius-Velavi ius. Savo statuose LLKS pažym jo, kad organizacijos tikslas yra atstatyti nepriklausom Lietuv ir sujungti visus lietuvius bendram darbui Lietuvos garbei ir gerovei. Organizacija buvo padalyta 4 apygardas (Vilniaus, Kauno, Šiauli ir Panev žio), tur jo skyrius ir poskyrius apskrityse ir vals iuose ir jung apie tris t kstan ius aktyvi ir priesaik davusi nari .²³⁾

LLKS pla i vag vert pogrindžio slaptosios spaudos bare, leisdamas atsišaukimus, biuletenius ir periodinius leidinius. Pagrindinis iš j buvo buvo laikraštis "Laisv s kovotojas". LLKS tur jo slaptas spaustuves. Atskir leidini tiražas pasiekdavo iki 14000 egz., o iš viso vis leidini išleista virš 225000 egz. Pirmoji spaustuv buvo rengta 1943 m. Kaune, Žaliakalnyje J.Paragiaus namuose, kita buvo rengta urve Mickevi iaus sl nyje, o tre ioji A.Panemun s vals iuje, A.Mildažio namo r syje.

LLKS kaup ginklus ir organizavo kovos b riuš, pogrindžio reikalams padirbin davo vairius dokumentus, pasus, vokie iams tarnavusiems pareig namš siuntin davo moralizuojan ius bei sp jamuosius laiškus. Veik savos konstrukcijos radijo stotis "Laisvoji Lietuva", girdima visame Kaune, o v liau panaudota ir ryšiui su užsieniu (Švedija). Buvo sudarytas Tautos fondas, kur buvo nukreipiamos aukos ir kitais b dais gytos l šos, kurias naudojo spaudai leisti, teikti param politiniams kaliniams ir j šeimoms.

Vokie i gestapas, agent ros padedamas, laisv s kovotojus intensyviai persekiojo: 1943 04 29 buvo areštuota 16 pogrindinink , t pa i met rugpj io m n. - dar 11 LLKS nari . Areštai t s si ir 1944 m. balandžio-geguž s m nesiais. Dauguma areštuot j buvo kalinti

Štuthofa koncentracijos stovykloje.

Be to pagrindžio organizacij, kurios priklausė minėtiems dviem politiniams centrams, antihitlerinėje rezistencijoje dalyvavo ir kai kurios kitos savarankiškai veikiančios grupės. Jurbarko mokytojas P. Paulaitis, buvęs LAF narys, 1942 m. pavasarį steigė jaunimo organizaciją Lietuvos laisvės gynėjų sąjungą, kuri leido laikraštį „Lietuviški atgarsiai“, veikė Jurbarko, Raseinių, Tauragės, Šakių, Kauno apskrityse, turėjo narių ir Kauno mieste. Paulaitis buvo sekamas ir 1943 m. lapkričio mėn. gestapo areštuotas, bet tik kartą jam pavyko pabėgti ir jis toliau tęsė pagrindžio veiklą. Nors šis sąjunga neišsiplėtė visos respublikos organizacijai, bet labai prisidėjo vėliau steigiant pagrindžio Kėstučio apygardą.

Daug stambesnę savarankišką pagrindžio organizaciją buvo Lietuvos Laisvės armija (LLA), kuri dar 1941 m. gruodžio 13 d. steigė studentas teisininkas K. Veverskas. Tai buvo karinė, tautinė ir politinė organizacija. Jos branduolį sudarė jaunesnieji karininkai, leido „Karines ir politines žinias“. LLA buvo prieš partinį skaldymą ir prioritetą teikė karinėms priemonėms. Tačiau nacių okupacijos laikotarpiu vyko tik šios struktūros organizavimasis. Pakrikus Vietinei rinkinei (apie tai vėliau), LLA mums burti bėgėlius ginkluotus bėgėlius. K. Veversko pagalbininkais tapo A. Eidintas, A. Kubilius, talkino plk. I. Kriaunaitis, gen. Pečiulionis. Organizacija buvo padalyta dviem sektorius: veikiantį (VS) ir organizacinį (OS). Organizacijos centras buvo Vilniuje. Greitas padėties kitimas karo fronte LLA vadovybė užklupo nepasiruošus sutikti naujus vykius. K. Veverskas ir kiti vadovai atsitraukė Žemaitijoje. Čia susiriojo su vokiečių karine žvalgyba, kuri pralaimėjimui akivaizdoje buvo sukalbamesnė ir turėjo vilni sukurti atsparos taškus sovietų užnugaryje. LLA vadovams kilo mintis apmokyti savo narius partizaninės kovos taktikos ir šiam tikslui pasiūlyti juos vokiečių specialiasis mokyklas. Bendravimas su vokiečiais skatino ir ta aplinkybę, kad pačioje Vokietijoje formavosi antihitlerinės sąjungos, kurios vykdė net atentatą prieš Hitlerį ir ieškojo kontaktų su Vakarų koalicija. Buvo tikimasi, kad pakeitus Vokietijos politinį vadovybę bus susitarta su angliais ir amerikiečiais sukurti bendrą frontą prieš Sovietų Sąjungą.

Tas faktas, kad LLA sau narių ieškojosi policijos daliniuose ir valdišką staigų tarnautojų tarpe, nepakankamai griežtai laikėsi konspiracijos, o vėliau – net tiesiogiai kontaktavo su vokiečių kontržvalgyba, jau anuo metu kai kam kėlė tarimą, o sovietiniai publicistai jau nedvejodami ir su pasigardžiuoju skelbė, kad LLA -

pa i hitlerinink k riny s. Ta iau fakt tam patvirtinti stokoja. Lietuviams gana da žnai (kaip kadaise ir Vytautui Did žiajam) tekdavo imtis dvi veid žio žaidimo. De ja, netarnavo vokie iams ir žvalgybos mokyklose apmokyti LLA nariai. J žinios buvo panaudotos rezistent kovose, nors žymesnio vaidmens jie nesu vaidino vien d l nedidelio j skai iaus. Tuo tarpu LLA id jos, vien šios organizacijos vardas tur jo didel psichologin poveik v lesn ms rezistent kovoms ir k l tam tikr baim okupantams.

2. VYRIAUSIAS LIETUVOS IŠLAISVINIMO KOMITETAS (VLIK.)

Dviej pogrind žio politini centr egzistavimas skald pasipriešinimo (rezistencijos) j gas ir negal jo atstovauti vis taut . Tod l VLK m si žygi tartis su TT d l j g suvienijimo. Derybos vyko susitikimuose ir pasikei iant raštais. Tai buvo nelengvas kelias Bendros kovos tikslus da žnai nustelbdavo partin s ambicijos. Kilo problemos d l atstovavimo norm vadovyb je ir naujo darinio pavadinimo. Bet sveikas protas nugal jo ir 1943 m. lapkri io 25 d Kaune, priva iame bute (Parodos g. 8) susirink politini partij ir pogrind žio organizacij atstovai nutar kurti Vyriausi j Lietuvos išlaisvinimo komitet (VLIK). Pirmininku tapo socialdemokrat atstovas prof. S.Kairys, vicepirmininkais - LF atstovas A.Damušis ir tautininkas B.Gaidži nas, o prezidiumo nariais - valstietis liaudininkas J.Aud nas, nacionalist partijos atstovas K.Brunius, LLKS atstovas J.Deksny s, krikdemas prof. A.Tum nas, nuo Darbo federacijos J.Katilius ir nuo Lietuvi vienyb s s j d žio J.Keliuotis. Buvo sudarytos komisijos, kuri darbe be pamin t asmen dar dalyvavo J.Pakny s, S.L šys, K.Pal iauskas, Z.Ivinskis, J.Ambrazevi ius. Sudarius VLIK , VLK ir TT nutrauk tolimesn veikl .

Kas VLIKui buvo Lietuva ir kas Lietuvai buvo VLIKas aiškiausiai buvo pasakyta 1944 m. vasario 16 d. deklaracijoje, paskelbtoje to meto pogrind žio spaudoje ir pagarsintoje per “Laisvos Lietuvos“ radij . Kadangi joje kartu yra ir atsakas kai kuriems lietuvi pasipriešinimo skeptikams ir šmei žikams, deklaracij dera pacituoti ištisai:

“ lietuvi taut

Lietuvi tauta, siekdama išlaisvinti Lietuv iš okupacijos ir atstatyti Lietuvos suvereni organ s vetimos j gos laikinai sutrukdyt veikim , yra reikalinga vieningos politin s vadovyb s. Tam tikslui

politin s lietuvi grup s, kaip tautos politin s minties reiškos ir vykdytojos, sutar sujungti visas savo j gas bendram darbui ir sudar Vyriausij Lietuvos Išlaisvinimo Komitet (VLIK).

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, prad damas savo darb , skelbia -

1. Lietuvai tautos laisv ir Lietuvos valstyb s nepriklausomyb yra Tautos egzistencijos ir jos visokeriopos gerov s b tinoji s lyga.

2. Suvereni Lietuvos valstyb nei d l Soviet S jungos nei d l dabartin s Reicho okupacijos n ra išnykusi, tik suvereni valstyb s organ veikimas yra laikinai sutrukdytas. 1940 m. birželio 15 d. Soviet S jungos okupacijos ir tos okupacijos prievartoje padaryt kit j gos ir klastos akt pertrauktas Lietuvos valstyb s suvereni organ veikimas 1941 m. birželio 23 d. Tautos sukilimu ir Laikinosios Vyriausyb s veikimu buvo laikinai atstatytas.

3. Lietuv iš okupacijos išlaisvinus, ir toliau veikia 1938 m. Lietuvos Konstitucija, kol ji teis tu keliu bus atitinkamai pakeista.

4. Respublikos Vyriausyb , laikui at jus, bus sudaryta Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitete koaliciniu pagrindu politini grupi sutarimu.

5. Demokratin Lietuvos valstyb s santvarka bus suderinta su pla i j tautos sluoksni interesais ir bendromis pokario s lygomis.

6. Respublikos Prezidento ir Seimo rinkim statymai bus reformuoti pagal demokratinius rinkim principus.

7. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, vadovaudamas Tautos kovoms ir darbams Lietuvai išlaisvinti, Lietuvos valstyb s suvereni organ veikimui atstatyti, demokratinei Lietuvos santvarkai atkurti ir kraštui nuo bolševizmo ir kit jo gyvenim ardan i veiksm apginti vykdys ko pla iausi visuomen s konsolidacij , lygins politini grupi tarpusavio nesusipratimus.

8. Didžiai vertindamas tautini karo paj g reikšm kovoje d l Lietuvos išlaisvinimo, Komitetas visokeriopai rems Lietuvos kariuomen s atk rim .

9. Komitetas palaikys glaudžius ryšius su Lietuvos pasiuntinyb mis ir konsulatais ir bendradarbiaus su užsieniu, ypa Amerikos lietuviais ir su visomis taut apsisprendimo laisv ir nepriklausomyb pripaž stan iomis tautomis.

10. Kult rinei ir kinei Lietuvos pažangai paspartinti ir valstyb s gyvenimui veikiau normal keli gr žinti Komitetas rinks ir ruoš medžiag išlaisvintosios Lietuvos administracijai, kiui,

socialiniam gyvenimui, teisingumo ir švietimo darbui tvarkyti.

Vyriausias Išlaisvinimo Komitetas, skelbdamas Lietuvai Tautai savo deklaraciją, kviečia vis politini nusistatym geros valios lietuvius nusiteikti tarpusavio bendradarbiavimo ir vienybės su dvasia nelygstamoje kovoje dėl Lietuvos.

Vardan tos Lietuvos vienybę težydi!

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas

Vilnius, 1944 m. vasario 16 d.²⁴⁾

Deklaracijoje išdėstyta programą VLIKas nuosekliai ir vykdo. Ryšius su Švedijos lietuvių komitetu (Vl.Gylis, Vl.Žilinskas ir I.Šeinius) palaik VLIKo galiotas A. Vokietaitis, tokius ryšius jau anksčiau turėjus LLKS linija. Dabar šie ryšiai buvo sustiprinti panaudojant ir radijo priemones. Iš šios informacija sklido London, Vašington, Lugan (Šveicarija). Išsiplėtė informacijos tinklas ir pačioje Švedijoje: buvo talpinami straipsniai vietos spaudoje, steigta net Baltijos spaudos tarnyba. Buvo sigytas laivas pabėgimams iš Lietuvos ir kitų Pabaltijo kraštų gabenti. Tokių kelionių vyko net keliasdešimt, kol vokiečiai buvo suminti lietuviai į reivius ir uždaryti kaimai.

VLIK'as palaikė ryšius su latvių bei estų rezistentais, su lietuvių Šveicarijoje, kur buvo atkurta ELTOS agentūra.

1944 m. balandžio - liepos mėn. vokiečių gestapas mardė Lietuvos pagrindus. Buvo areštuoti 27 pagrindininkai, jų tarpe didelis VLIKo ir LLKS vadovų. Buvo mirtinai atkurti, liepos mėn. išleistas paskutinis atsisaukimas. Galiausiai VLIKo veikla nuspręsta perkelti užsienį.

3.NEORGANIZUOTAS PRIEŠINIMASIS IR LEGALI ANTIHITLERINĖ VEIKLA

Pagrindžio organizacijai informuojama ir nukreipiama, lietuvių tauta pasyviai priešinosi vokiečių okupaciniams priemonėms: vengti pristatinti prievolos žemės ūkio produktais, boikotavo darbo ir karinės tarnybos mobilizacijas, visai apgaudino okupacinius valdžios organus. Protestus reiškė ir inteligentijos atstovai. Buvęs prezidentas dr. K.Grinius, buvęs žemės ūkio ministrai prof. kun. M.Krupavičius ir prof. J.Aleksa 1942 m. vokiečių generaliniam komisarui von Rentelnui teikė memorandumą, o jo nuorašus pasiuntė generaliniams tarėjams, t.y. Kubilino administracijai. Memorandume nurodoma lietuviams pragaištinga vokiečių vykdoma kolonizacijos politika, prašoma ją

sustabdyti, gr žinti iškeltiems kininkams j kius, neatsižvelgiant j tautyb . “Lietuvi tauta negali pritarti tokioms priemon ms, lygiai kaip ji nepritaria priemon ms, taikomoms Lietuvos žydams“ - rašoma šiame dokumente.²⁵⁾ Memorandume taip pat pabr žiama, kad pagrindinis tautos siekimas yra atstatyti Lietuvos nepriklausomyb . 1942 m. gruodžio 5 d. Krupavi ius ir Aleksa buvo areštuoti ir uždaryti koncentracijos stovykl , o Grinius d l senyvo amžiaus nubaustas tik ištr mimu Sasnav .

Keršydami už visišk boikot stoti vokie i organizuojamus SS dalinius, vokie iai 1943 m. kovo 16-17 dienomis areštavo 46 lietuvi inteligentus ir išsiunt Štuthofo koncentracijos stovykl . Literat roje jie dažnai vadinami kaitais. Ta iau, reikia pasteb ti, kad tai nebuvo atsitiktinai paimti žmon s. Dauguma j visais atžvilgiais okupantams buvo neparank s žmon s, kuriems gal tik d l duomen stokos nebuvo sudarytos baudžiamosios bylos. Taip, pavyzdžiui, mokyt. K.Bauba redagavo pogrindžio “ laisv “, agr. I.Budrys sabotavo naci išleistus kinius potvarkius, prof. V.Jurgutis, b damas krašto kio generaliniu tar ju, protestavo prieš Lietuvos kio griovim ir iš min t pareig buvo atsistatydin s, P.Meškauskas-Germantas, b damas švietimo vadybos tar ju, atsisak išleisti potvark , raginant jaunim pirma atlikti karo prievol vokie iams, o tik po to mokytis aukštosiose mokyklose, J.Noreika vis laik palaik ryšius su pogrindžiu, gyn krašto interesus, spaudoje nepalankiai rašydavo apie naci režim , A.Tum nas buvo LLA narys, pogrindžio spaudos darbuotojas ir t.t. ir pan. Iš bendrojo represuot j skai iaus 23 buvo suimti Vilniuje, 17 - Kaune, 5 Marijampol je ir 1 Šiauliuose. Daugelis j iš Štuthofo nebegr žo, ten ir mir .

Buvo uždarytos aukštosios mokyklos.

Didžiul antihitlerin demonstracija buvo Lietuvos Vietin s Rinktin s steigimas. Okupantai kelet kart d jo bergždžias pastangas kurti lietuvi SS batalionus, transporto ir kitokias sukarintas tarnybas, reikalavo darbinink vokie i karinei pramonei. Kad išvengt nuolatinio terorizavimo, lietuvi kariškiams kilo mintis legaliai kurti lietuviškas karines paj gas vidaus apsaugai. Pogrindžio vadovyb tam planui pritar , nes tai tur jo sudaryti b simos Lietuvos kariuomen s užuomazg . Vietinei rinktinei m sis vadovauti gen. P.Plechavi ius iš vokie i išsider jo, kad veiks savarankiškai, visa vadovyb bus tik lietuviai ir rinktin nebus panaudojama už respublikos rib . Tik per kelet dien prisiregistravo kelis kartus daugiau savanori , negu buvo

numatyta. Tai vokie ius ne tik nuste bino, bet ir siutino. Kaip pastebi S.Buchaveckas: "Naci nepasitik jim padidino ir grupel s lietuvi karinink , kuri dalis turb t tik pavyd jo Plechavi iui populiarumo, raštas-skundas vokie iams. Jame rašoma, kad Plechavi ius ir neman s pad ti vokie iams kovoti su bolševikais ir tik nor s atkurti Lietuvos kariuomen , kuri v liau panaudos prieš vokie ius".²⁶⁾ Prasid jo vairiausi reikalavimai Plechavi iui: suorganizuoti vokie i kariuomenei pagalbin tarnyb , duoti vyr vokie i aerodrom apsaugai, darbams pramonei ir pan. Pagaliau vokie iai prad jo tiesiogiai kištis Vietin s rinktin s vidaus reikalus, paskelb savo vadovavimo atskiriems batalionams per mim . Tam pasipriešino Rinktin s vadovyb . Tuomet Plechavi ius ir jo štabas buvo areštuoti, jiems pateikti b ti ir neb ti kaltinimai ir visi patalpinti Salaspils koncentracijos stovykl Latvijoje. Vietin s rinktin s batalionai buvo nuginkluojami, kai kur (Marijampol je ir kitur) vyko susišaudymai su vokie iais, buvo abipusi auk . nirš hitlerininkai Paneriuose viešai sušaud apie šimt suimt kari . Ta iau daugeliui pavyko su ginklais pab gti. Didel j dalis LLA raginami patrauk miškus.²⁷⁾

4. POGRINDŽIO SPAUDOS APŽVALGA IR KAI KURIOS IŠVADOS

Didžioji lietuvi tautos dalis ir jos remiamas pagrindis nesitaikst su okupantais, tiek at jusiais iš ryt , tiek iš vakar . Ta iau vertino nelygiareikšmiai. Smurt ir apgaul naudoj bolševikai buvo laikomi pirmaisiais priešais, nes tik jie panaikino Lietuvos nepriklausomyb ir valstybingum ir prieš juos buvo nukreiptos didžiausios pasipriešinimo pastangos. Vokiškieji okupantai veik atvirai, jie nepanaikino Lietuvos suvereniteto, tik neleido jo atstatyti. vyk s Stalino ir Hitlerio suokalbis tuo metu pagrindininkams nebuvo žinomas. Tarp abiej pusi vyk s karas pagrindžiui išk l sunk taktikos pasirinkimo uždavin . Pogrindis nusprend laikytis dar prieškaryje ugdyto neutralumo principo. Lietuviai visiškai boikotavo SS batalion steigim , ko neišveng kitos okupuotos šalys. Tod l lietuviai liko vienui vieni. Tuo metu beprasmiška buvo pakelti ginkl . Tikslas buvo taupyti j gas, palaikyti tautin s mon ir dvasin atsparum . Ginkluotas priešinimasis vokie iams b t pareikalav s keleriopai didesni auk , o nesiderin s su Maskvos planais - vistiek v liau b t buv s užgniaužtas ir sulauk s MGB susidorojimo. Nor ta orientuotis Vakar demokratijas (Vokietai io misija), ta iau

pernelyg silpni kontaktai neleido sukurti egzilin vyriausy b . Nors ir tokiu atveju, kaip tai rodo Lenkijos pavyzdys, vargu ar b t buv pasiekti geresni rezultatai. Juk sovietams okupavus Lenkij buvo likviduotos visos nesovietin s kilm s antihitlerin s j gos, s moningai buvo leista nuslopinti Varšuvos sukilim , inspiruot ne sovietini j g , nors realiai buvo galima ateiti sukil liams pagalb . Tod l po 1941 m. sukilimo Lietuvoje rezistencijos d mesys buvo sukoncentruotas intelektualin veiksni , ideologin -informacin darb . Šiame darbo bare pagrindin viet už m slaptoji spauda, kuri buvo gausi, j leido net ir atskiros nedidel s pagrindžio grup s. Iš labiausiai paplitusi periodini leidini pažym tini šie:

Lietuvi frontas 1942-1944 m. maždaug 600 egz. tiražu leido "Lietuvi fronto biuletėn", kur redagavo J.Kakarieka. Iš jo 28 numeriai. Šie leid jai 1943 m. pabaigoje buvo prad j leisti ir satyros leidin "Pogrindžio kuntasplis", 1943-1944 m. buvo leidžiamas "Lietuvos Judas", kuriame demaskuojami parsi dav liai. Tiražas apie 1000 egz., redagavo A.Sakas ir kiti. Pagrindinis LF leidinys buvo laikraštis "laisv", leistas 1943-1944 m. Iš viso iš jo 34 numeriai. Buvo leidžiamas 5000-6000 egz. tiražu, redagavo A.Strabulis.

Pagrindinis LLKS leidinys buvo "Laisv s kovotojas", prad tas leisti 1942 m. spalio m n. Redagavo J.Deksny, iš jo 28 numeriai, buvo leidžiamas 3000-10000 egz. tiražu. LLKS taip pat leido "Apžvalg", kurios buvo du variantai-vienas Kaune, kitas Vilniuje, 500-600 egz. tiražu, iš viso pasirod 150 nr. LLKS Pabaisko vls . organizacija leido "Front", o Suvalk Kalvarija - "Kovoj s lietuvis".

Lietuvi vienyb s s j dis leido "Atžalyn" ir "Baltij", o Lietuvos laisv s gyn j s junga - "Lietuviškus atgarsius", VLK leido "Nepriklausom j Lietuv", "Nauj žyg". Buvo žinoma ir daugiau vairi leidini , leidžiam mažesniais tiražais ir egzistavusi trumpesn laik . Visuose leidiniuose buvo puosel jamos nepriklausomyb s ir valstybingumo atstatymo id jos, spausdinama užsienio radijo žini apžvalga, palaikoma kovos dvasia. Tod l nuo naci persekiojim pirmoje eil je ir nukent davo spaudos leid jai, bendradarbiai ir platintojai.

5. KIT VALSTYBI ORGANIZUOTA REZISTENCIJA LIETUVOJE

Istorin s aplinkyb s l m , kad Lietuvoje hitlerinei okupacijai

priešinasi ir kit valstybi organizuoti jud jimai. Šiuose jud jimuose dalyvavo ir vietiniai gyventojai lietuviai, kartais net nesuvokdami kur veda toji pasipriešinimo kova arba iš viso nesvarstydami tos kovos tolimesni perspektyv , o siekdami tik keršyti skriaud jams. Tod l šios kovos apraiškas eliminuoti iš bendro lietuvi priešinimosi hitlerinei okupacijai b t neteisinga. Juo labiau, kad suinteresuotos j gos stengiasi iškreiptai pavaizduoti tos kovos vyksm , id jin turin .

Bolševikiniai-sovietiniai istoriografai tur jo užduot Soviet S jungos organizuot antihitlerin priešinin si Lietuvoje pavaizduoti kaip žmoni aukojim si komunizmo idealams, kaip komunist partijos organizuojam kov , k r apie t kov vairius mitus ir legendas. Reik t visa tai atsižvelgti, objektyviai vertinti ir rasti tinkam viet Lietuvos gyventoj pasipriešinimo istorijoje.

Lietuvos prosovietiniai “aktyvistai“ Soviet S jungos-Vokietijos karo išvakar se ir pirmaisiais karo m nesiais netur jo kokio nors priešinimosi plano ir tik skub jo galvotr kšiais sprukti, kad išvengt atsakomyb s už kolaboravim ir padarytus nusikaltimus lietuvi tautai. Spruko paskui save palikdami kruvin šleif (Rainiai, Pravienišk s, Panev žys...). Paskiri ginkluoto atsišaudymo epizodai buvo ne rezistencin kova, o tik nusikalt li savigyna. Ta iau hitlerininkai ir kai kurie j talkininkai pernelyg žiauriai ir smurtiškai elg si su likusiais buvusiais sovietiniais tarnautojais, kuri nusikaltim laipsnis buvo teisiškai ne rodytas, kurie gal patys b t pasmerk savo nusikalstamus veiksmus. Neveltui Šiauli apygardos prokuroras M.Krygeris 1941 07 29 raštu Nr.85 kreip si apygardos apskri i viršininkus: “Daugelis lietuvi (Lietuvi aktyvist fronto nariai ir kt.), kurie gerai paž sta bolševikišk j teror , bolševikin apgaul ir visas bolševikin s okupacijos gyvenimo ir darbo s lygas, šiuo metu Šiauli apygardos teismo prokurat rai pareišk susir pinim d l vykstan i kai kuriose apygardos vietose lietuvi suimin jim ir lietuvi naikinimo“.²⁸⁾ Tokie veiksmai past m jo dal neteis tai persekiojam asmen burtis pasipriešinimo grupes, kurios v liau pateko svetim valstybi takos sferon.

Kitas svetim valstybi rezistencijos arsenalas buvo getus uždaryti beteisiai žydai. Jie siek grynai nacionalin s saviginos, o ne bolševikini ideal ir tik kai kuri savo vad nukreipti bendradarbiavo su soviet inspiruojamu pogrindžiu.

Tre ias ir labai svarbus Soviet S jungos pasipriešinimo Lietuvoje hitlerinei okupacijai rezervas buvo nežmoniškose s lygose

laikomi karo belaisviai. Humanišk jausm (o ne solidarumo Soviet S jungai) skatinami juos r m ir gelb jo lietuviai, dažnai rizikuodami savo gyvybe. Bet šie belaisviai, suprantama, negal jo pritapti prie lietuvi nacionalinio pasipriešinimo ir tapo Soviet S jungos agent ros dalimi. Kai kurie net po karo nesugeb jo savo prisiminim paskelbti lietuvi kalba.²⁹⁾

Ir, pagaliau, ketvirta Soviet S jungos agent ros dalis - desantininkai, permesti oro keliu arba per j fronto linij diversij organizavimui hitlerinink kariuomen s užnugaryje. Tokios grup s prad tos si sti jau 1941 m. liepos-rupj io m nesiais, sukomplektuotos iš NKVD darbuotoj ir patikim bolševik (6 grup s iš 38 žmoni), o 1942 m. buvo pasi sta jau 19 grupi (143 žmon s). Kaip rašo savo ataskaitoje 1943 m. Maskvoje buvusio vadinamojo Lietuvos partizaninio jungtinio štabo viršininko pavaduotojas D.Šupikov “Visos grup s, išsi stos 1942 m., buvo gerai apr pintos apranga, ginklais, dokumentais ir ryši priemon mis“.³⁰⁾ Neži rint ideologinio apdoravimo ir kruopš ios atrankos, desantinink grup se nestokojo ir išdavys i . Jau 1941 m. toki išdavys i buvo Marijampol s ir K daini apskirtyse, o 1942 m. iš užnugarin pasi stos 5 asmen “Miško“ grup s 2 tapo gestapo agentais.³¹⁾ B dinga, kad soviet organizuotos partizan grup s nepasivadino Stalino, Lenino ar kit “švent j “ vardais, kaip ir buvo priimta sovietin je aplinkoje, bet joms buvo suteikti K stu io, Gražinos, Žemait s vardai. Tokiu b du buvo siekiama sulaukti vietos gyventoj palankumo. Šios grup s vykd “b gi kar “, t.y. vykd diversijas geležinkelyje, degino ir kitaip naikino gamybinius pastatus ir sand lius. Žinant hitlerinink žiaurum , nereikia aiškinti kok pavoj buvo statomi vietos gyventojai. Buvo sušaudyta keli t kstan iai nekalt

kait , virš 20 kaim sulyginti su žeme. Ta iau sovietin s rezistencijos vadovus tai nejaudino. Jie vykd Maskvos užduotis. Mažai buvo kreipiamas d mesys ir agitacin darb . Sovietinis istorikas P. Štaras pripaž sta, kad “Pogrinin s agitacin s spaudos buvo išleidžiama ir platinama labai mažai...”³²⁾ Matyt buvo pasikliaujama j ga ir baugint gyventoj paklusnumu. Iš kitos pus s r m jus skatino ir šios aplinkyb s:

1) iš okupant patiriamos skriaudos, 2) tai, kad SSSR buvo koalicijoje su JAV, Anglija ir Pranc zija, 3) sklido gandai, kad karo vadas Žukov pažad j s žymi sovietin s santvarkos laisv jimo pasikeitim .

Pagal sovietinius duomenis, SSSR Lietuvoje organizuotoje antihitlerin je rezistencijoje dalyvavo apie 9 t kstan iai žmoni , iš kuri 37 proc. buvo kitatau iai.³³⁾ Dalyvi nuostatos buvo dvilyp s.

Viena dalis reišk si kaip antihitlerin s koalicijos dalyviai. Jie po to buvo beveik užmiršti ir tik kai kur kukliai pamin ti istorin se publikacijose. Kita dalis - sovietin s nomenklat ros atstovai, siek tvirtinti bolševikin režim aneksuotoje Lietuvoje.

Kitas užsienio agent ros antihitlerin s rezistencijos centras Lietuvoje buvo lenk organizacijos.

Lenk šovinistinis gaivalas visada steng si pl sti savo takos sfer kaimynines šalis. Tam tur jo pasitarnauti ir gen. V.Sikorski 1939 m. pabaigoje sukurta Ginkluotos kovos s junga (Zwi zek walki zbrojne), kurios centras buvo Paryžiuje, o vokie iams okupavus Pranc zij - Varšuvoje. S junga tur jo savo apygard ne tik Vilnijoje, bet ir j vadintame Kauno krašte (skaitant K dainius, Šiaulius ir kitas vietas). s jungos veikl sijung ir Lietuvoje internuoti (rad prieglobst nuo vokie i kariuomen s) lenk kariškiai. Kadangi lenk agent ra, tur dama glaudžius ryšius su pranc z žvalgyba, šnipin jo ir sovietinius karinius objektus, 1940-1941 m. soviet saugumas išard lenk s jungos agent r Lietuvoje, kuri atsigavo tik 1942-1943 m. jau kitu pavadinimu - Armija Krajova. Ta iau tikslai liko tie patys. Armijos Krajovos Vilniaus apygarda tur jo užtikrinti imperines pretenzijas šiame krašte. Kova su hitlerininkais buvo antraeilis reikalas, o kartais buvo siekiama su jais net s jungos. Tarp Armijos Kr jovos (AK) atstovo T.Lepešinovi iaus ir vokie i atstovo SS štandartenfiurerio Erlaingerio 1944 01 04 buvo pasirašytas net bendradarbiavimo protokolas. ³⁴⁾ Tik art jant soviet armijai prie Vilniaus, iškilo reikalas susiremti su vokie iais, kad užb gt už aki ir pasitikt sovietus kaip krašto šeimininkai. Tod l paskubomis buvo imtasi kariškai neparengto "Aušros vart " (kodinis pavadinimas) plano, kuris, deja, liko ne gyvendintas.

Lietuviai ne kart m gino tartis su lenk atstovais d l bendr veiksm prieš hitlerinius okupantus. Tokie pasitarimai vyko 1942 06 21 (Vilniuje, iurlionio g.), 1943 11 30 (Vokie i g.). Ta iau visi pasitarimai nedav rezultat , nes lenkai atvirai reišk savo pretenzijas Ryt Lietuv ir šiuo klausimu nesileido jokias derybas. Tokios linijos laik si ir lenk pogrindžio spauda. ³⁵⁾

AK Vilniaus apygardos vadovai, reikia pripažinti, š kart nebenaudojo Želigovskio scenarijaus apie tariam krašto gyventoj sukilim . Jie vykd AK centro ir emigrantin s vyriausyb s aneksionistines direktyvas.³⁶⁾ Apygardos vadovaujan ius kadrus sudar buvusieji Lenkijos karininkai, karo metu internuoti Lietuvoje arba v liau atsi sti. AK Vilniaus paj gos ne tik lauk momento, kada gal s

gyvendinti "Aušros vart" operacij ir paskelbti šiame krašte Lenkijos suverenitet, bet nuosekliai vykdė lietuvių išstėmimo ir tiesiog genocido veiksmus. J. Oguzas, rašydamas apie AK, pastebi: "Nors puikiai ginkluoti jos būriai skelbėsi kovojant prieš hitlerininkus, už Lenkijos laisvę, 1943-1944 metų žiemą jie persekiojo lietuvių žemdirbius. Visi, kas rašė šis arba sakė šis lietuviams, buvo smurtu varomi iš savo kaimų, plakami, grasinant sudeginti sodybas ir išžudyti".³⁷⁾ Kitas liudytojas G. Katinas rašo: "Tą pavasarį (1944 m.-V.G.) vyko dešimtys laidotuvių Molėtai, Inturkės, Bijutiškio kapinėse. Ypač strigo vienos motinos, nužudytos su dviem kūdikiais, mokytojos Pipiraitės-Trimonienės su kūdikiu laidotuvių".³⁸⁾ 1944 m. birželio mėn. AK nariai nusiaubė Dubingių apylinkę nužudydami 27 nekaltus lietuvius, tarp jų vaikus, moteris. Buvo žudomos ištisos šeimos, persekiojami lietuviams mokytojai. Tai patvirtino daugelis liudininkų.³⁹⁾ Apie tai byloja ir Bernardinų bažnyčioje rasti dokumentai.

Taigi, AK Lenkijoje veikusi kaip išsivadavimo iš hitlerinės okupacijos organizacija, Lietuvoje tam tikrą politinį, Lietuvai priešišką, bet ir inspiruojamą ir šovinistinį nuotaiką skatinama, siekiant kitokių tikslų, tai yra gyvendinti aneksionistines misijas. Vyriausybės komisija AK veiklai Lietuvoje vertinti savo išvadose pažymėjo, kad "Armija Krajova nepripažino Vilniaus grąžimo Lietuvai, ruošėsi įvykdyti atplėšti nuo Lietuvos, t.y. kaimo Lietuvos teritorijos vientisumą" ir "padarė nusikaltimą žmoniškumui, vairiais motyvais yra terorizavę ir žudė nekaltus civilius gyventojus, daugiausia lietuvius"⁴⁰⁾

IV. LAISVĖS KOVOS 1944-1956 METAIS

1. PRIEŠINIMASIS PIRMAISIAIS POKARIO METAIS

Iš Rytų 1944 metais plėstelėjus "išvaduotojų" kolonoms, prasidėjo dar skaudesnis okupacijos dienas. Paskui reguliariai į raudonąją armiją slinko baudžiamosios ("Smeršas" ir kitos formos) ordos, prasidėjo planingo tautos naikinimo operacijos. Tauta, išjudinta pasipriešinimo okupantams bangos, nenorėjo ir negalėjo ramiai susitaikyti su savo likimu ir pradėjo naują kovos etapą. Deja, ši kova ne iš karto gijo organizuotą formą, stokojo aiškios strategijos ir taktikos. Išliko tik idėjinis stimulus ir organizacinės skeveldros. Pogrindžio struktūroms hitlerinis gestapas buvo smogęs pražtingus smūgius, didžioji VLIKo dalis emigravo Vakarais. Tiesa, Lietuvoje buvo

sudarytas mažasis VLIKas (s/d K.Bielinis, taut. B.Nemickas, liaud. A.Gineitis, LF P.Šilas ir J.Jonuška). VLIK'o karo tarybos atstovas gen. M.Pe iulionis buvo galiotas sujungti karines paj gas ir joms vadovauti. Ta iau organizaciniai ryšiai buvo nutr k , o Pe iulionis gal jo tik ieškoti keli ir b d , kaip susirišti su aktyvesn mis j gomis. LLKS 1944 m. vasar (po vadovyb s arešt) partizaninei kovai vadovauti paliko kpt. I.Vili -Velavi i . Tuo tarpu Lietuvos miškuose atskir patriot suburti jau k r si ginkluoto pasipriešinimo židiniai. Kazl R dos miškuose jau veik ltn. Pr. eponio vadovaujama partizan šimtin , Ukmerg s apskrityje partizan grup sub r ltn. A.Žarskus, ginkluoti b riai pasirod ir Jurbarko valš iuje, Šaki grup ms vadovavo kpt. S.Kantvydas. Frontui sustojus Dubysos-Ventos ruože, Žemaitijoje suaktyvino veikl LLA organizacija, kurios branduol sudar Telši rinktin Als džiuose (vadas ltn. Barzda-Klevas) ir Šiauli apygardos "vanagai" (vadas plk. I.Žilys-Ruginis). ia atsirado ir LLA Šiauli apg. vadas ltn. A.Eidintas-Žybartas, gen. M.Pe iulionis-Miškinis, Vilniaus apg. vadas A.Karalius-Varenis, kpt. Vilius-Velavi ius ir kiti pagrindžio vadai. 1944 09 05 Kaltin nuose tur jo vykti pasitarimas j g konsolidavimo klausimu. D l susitikimo dalyvi sužeidimo užvažiavus ant minos, toks pasitarimas vyko v liau.

Tuo metu Žemaitijoje susitelk ir iš Zaras bei kit vietovi pasitrauk Kubili no administracijos iniciatyva sukurt savisaugos b ri (apsaugos komand) liku iai ir 1944 07 29 Vieškniuose k r Tautin s apsaugos rinktin (TAR), kurios vadu tapo kpt. I.Jatulis. ⁴¹⁾ Rinktin laik si nuomon s, kad prieš sovietin okupacij galima kovoti tik reguliarios kariuomen s sud tyje, tod l iš karto nepritar partizaninei kovai ir jos šalininkus net pašiepdavo, kaip vengian ius atviros kovos.⁴⁵⁾ TAR iš vokie i karin s vadovyb s gavo apr pinim ir jai net buvo paskirtas fronto ruožas. V liau prie Sedos TAR buvo sutriuškinta, išformuota ir tik nedidelei daliai v liau pavyko pab gti iš Kuršo apsupimo ir sijungti partizan eiles.

LLA branduolys, prad j s ginkluotus veiksmus dar 1944 m. liepos m n., planavo pl sti savo takos sfer vis Lietuv : vokie i mokyklose parengti užnugario kovos specialistus ir juos parašiuotais paskleisti partizan susitelkimo vietose, si sti per fronto linij rytines Lietuvos dalis LLA b rius... Ta iau pereiti fronto linij buvo sud tinga, ne visai realu pasi sti b rius nepaž stamas vietoves. Tiesa, dar 1944 m. lapkri io m n. LLA dalinys užpuol Seredži , išlaisvino apie 10 kalini , pa m milicijos dokumentus, rekvizavo rašom sias mašin les,

popieriaus atsargas. Bet Lietuvoje išliko tik LLA kovos dvasia, o ne vieninga organizacija. 1944 m. gegužės 29 d. prie Raudondvario žuvo LLA vadas Veverskas. Neužilgo, 1945 m. balandžio buvo areštuotas vado pareigas per m s Eidintas ir po to LLA vadovyb nebeatsik r .

1945 m.pabaigoje, 1946 m. pradžioje lietuvi inteligent grupei kilo mintis sujungti pagrindžio j gas. Ši grup pasivadino Lietuvi Tautine Taryba (LTT), o prie jos buvo organizuota Lietuvos ginkluot j paj g vyriausioji vadovyb . Grup s iniciatoriais ir steig jais buvo kpt. J.Noreika (generolas V tra), poet O.Lukauskait - Poškien , grožin s literat ros leidyklos direktoriaus pavaduotojas S.Gorodeckis ir kt. Buvo užmegzti ryšiai su jau velkan iomis pagrindžio grup mis, organizuojami nauji jaunimo kovos b riai. Planuota užgrobtu l ktuvu pasi sti delegatus Švedij , buvo rengiamos veiklos direktyvos-instrukcijos, vidaus ir tarptautin s apžvalgos, atsišaukimai. Ta iau min ti vadovai 1946 03 16 buvo suimti. V liau buvo dar areštuoti K.Boruta, O.Juodelis, V.Ašmenskas ir kiti.

Id ja suvienyti pagrind neužgeso. Aktyviausiai reišk si Piet Lietuvos pagrindininkai, kurie jau buvo užmezg ryšius ir su užsieniu. J iniciatyva buvo organizuotas Informacijos centras (IC), o po to sudarytas tokios sud ties LLKS prezidiumas: i.e. pirmininko pareigas V.Seliokas-Gintautas, nariai - kun. J.Stank nas, E.Akelis, A.Miškinis, V.Bazilevi ius, Ku ingis. V liau prezidiumas pasivadino Bendruoju Demokratinio Pasipriešinimo S j džiu (BDPS).⁴⁵⁾ Buvo užmegzti ryšiai su kitomis pagrindžio grup mis, nustatyta organizacin strukt ra. Ta iau nesp ta išspr sti vis organizacin klausim , nes 1947 m. ruden V.Seliokas ir kiti prezidiumo nariai buvo areštuoti. Pagrindžio centralizacijos procesas nusik l iki 1949 m. Tod l viso šio periodo pagrindžio veikl tikslinga apžvelgti apygard ir sri i aspektu. Juo labiau, kad iki pat ginkluoto pagrindžio egzistavimo pabaigos apygardos buvo pagrindin organizacin strukt ra.

2. LAISV S KOVOS APYGARDOS

* * *

Užnemun je (Suvalkijoje ir Dz kijoje) veik Piet Lietuvos (PL) - Nemuno pagrindžio sritis, kuri viena iš pirm j m si iniciatyvos suvienyti visos Lietuvos pagrind , užmezg ryšius su lietuvi politine emigracija ir išugd vis plejad gabi pagrindžio vadov . Tam, be abejo, pasitarnavo ir palankios aplinkyb s: srityje gausu mišk masyv ,

siekiamasi su Lenkija, per kurios teritorij ir vyko pagrindinink žygiai Vakarus. Pažym tina ir ta aplinkyb , kad srityje nebuvo stambi miest , per kuriuos okupantai pirmoje eil je vykd ideologin ekspansij ir k r savo atsparos taškus bei galutinio pavergimo placdarmus. Srityje vieni iš pirm j pagrindininkai susijung viening strukt r . Jau 1946 04 09 “A“ apygardos ir Tauro apygardos vad pasitarime buvo nutarta steigti bendr Piet Lietuvos partizan štab , kur v liau sijung ir askirai veikusi Dz k rinktin . Srities pagrindžio vadu buvo išrinktas talentingas ir pasišvent s kovotojas plk. leit. Juozas Vitkus-Kazimieraitis. Bet vadas 1946 07 12 žuvo, kur laik j pavadavo S.Staniškis, ryšiai tarp apygard buvo susilpn j , kol 1949 08 01 srities vadovyb buvo visiškai atkurta ir PL pagrindžio vadu tapo A.Ramanauskas-Vanagas, o j pakeit mjr. S.Staniškis. Jam žuvus (1952 ar 1953 m.), srities vadovyb nebeatsik r .

Sri iai priklauso Tauro ir Dainavos (buv. “A“) apygardos.

Pokario metais Dainavos krašte k r si du stamb s partizan vienetai: 1945 m. pavasar Marcinkoni miškuose susik r Dz k grup s štabas, kuris veikl išpl t Alytaus apskr. Alov s, Druskinink , Marcinkoni , Merkin s, Rudnios ir Var nos vals iuose bei dalyje Trak ir Lazdij apskri i . 1945 m. lapkri io m n. Dz k grup pasivadino “A“ apygarda ir jos vadu tapo buv s grup s vadas J.Vitkus.

Punios šile (Alytaus apskr.) telk si kitas pagrindžio vienetas, sik r s beveik tuo pa iu metu, kaip Dz k grup - tai Dz k rinktin , kuriai vadovavo kpt. D.J ys- žuolis. Rinktin veik kairiajame Nemuno krante, Alytaus, Prien ir iš dalies Marijampol s apskri i teritorijoje.

1946 04 abiej grupuo i pagrindu buvo sudaryta vieninga Dainavos apygarda, jos vadu tapo D.J ys (J.Vitkui per jus vadovauti sri iai). D.J ys žuvo 1947 m. pabaigoje. Skaudus sm gis apygard buvo ištik s 1949 m. pabaigoje, kai jo vadovyb s sud t buvo infiltruoti MGB agentai K.Kubilinskas (Varnas) ir A.Skinkys (Rytas) Jie asmeniškai bunkeryje nužud part. Kari n ir užved kariuomen kitus bunkerius kurie buvo sunaikinti. Iš v liau buvusi apygardos vad pažym tini - L.Baliukevi ius-Dz kas (nuo 1949 05 19 iki 1950 06 24), V.Daunoras-Kelmas, Ungurys.

Dainavos apygardos sud tyje buvo Šar no, Dz k , K stu io, Merkio ir Geležinio vilko rinktin s.

Vakarini je srities dalyje (Suvalkijoje) veik Tauro apygarda (Marijampol s, Vilkaviškio, Šaki , iš dalies Alytaus ir Kauno apskrityse).

Jau 1944 m. vasar Pali pelk se (Marijampol s apsk.) b r si pirmieji kovotojai, iškilo j vadas S.Staniškis. 1945 08 15 Skardupio klebonijoje vyko pagrindinink pasitarimas, kuriame nutarta steigti Tauro apygard ir jos vadu išrinktas kpt. L.Taunys-Kovas. Sudarytas štabas: V.Gav nas, kuo. A.Ylius, J.Pileckis, A.Ratkelis, agr. Pupelis, plk. Butkevi ius, ltn. Bacevi ius. Apygardoje buvo 6 rinktin s, kurias apib dina tokie duomenys:

Rinkt.pavadinimas	Veikimo zona	Vadai	steig.data	Kovot.sk.
Vytauto	Vilkaviškio ir dalis Marijampol rajon	V.Gav nas- sVampyras	1945 08 15	40
Perk no (v liau Gedimino)	Lazdij ir dalis Alytaus rj.	V.Navickas- Perk nas, Auksutis		400
Geležinio vilko	Garliava, Prienai, Gudeliai, Šilavotas, Balbieriškis (vls .)	ltn Kuzmickas- Briedis, V.Senovaitis- Žaliavelnis	1945 10	400
Stirnos (v liau Žalgirio)	Kazl R da,	Jankai V.Bacevi ius- Vygandas		
Patrimpo	Marijampol s m.	V.Kulboka- Vytėnis		
Birut s	Kauno m.ir apyl.	J.Lukša- Skirmantas	1947 01 12	

Tauro apygardoje kilo mintis suvienyti visus Lietuvos pagrindininkus. Tam tikslui buvo 1945 09 16 organizuotas Lietuvos išlaisvinimo komitetas (LIK), kurio pirmininku išrinktas plk. Butkevi ius-Luobas. Aktyviai ieškota ryši Vilniuje, Kaime, Telšiuose ir kitose vietov se, o lapkri io m n. tur jo vykti suvažiavimas. Ta iau sumanymas liko ne gyvendintas, nes 1945 m. ruden buvo areštuoti Tauro apygardos vadai ir aktyvistai, iš viso 17 asmen . Po to apygardai vadovavo mjr. Drunga-Mykolas-Jonas, nuo 1946 07 04 vadu buvo A.Balt sis-Žvejys (žuv s 1948 02 12). Nuo 1948 04 04 apygardos vadu paskirtas ltn. J.Aleš ikas-Rymantas (žuv s t met rugpj io 10). V liau

iki 1949 09 28, t.y. iki žuvimo, Tauro apygardai vadovavo A.Grybinas-Faustas. Paskutiniuju vadu buvo V.Vitkauskas-Saidokas (žuv s 1951 m.pr.). Po to apygardos vadovyb nebebuvo sudaryta.

Piet Lietuvos srityje buvo leidžiama apie 20 periodini leidini . Juos leido srities, apygard , rinktini štabai, o redagavo dažniausiai patys t organizaciniai vienet vadai. Iš stambesni j , pasiekusi 1000 egz. ir didesn tiraž , buvo Piet srities štabo “Partizanas“, rus kalba leistas “Svobodnoje slovo“, “Laisv s varpas“, Dainavos apygardoj - “Aukuras“, “Už t v žem “, Tauro apg.- “Laisv s žvalgas“. Buvo išleista ir keletas dain rinkini .

Lietuvos pagrindžio ne tik neinspiravo jokia užsienio valstyb , - geležin soviet uždanga iš viso nuo pasaulio sl p didvyrišk tautos kov . Tod l pagrindininkai, kiek tai buvo manoma, steng si informuoti kitas šalis apie Lietuvos priešinim si, susisiekti su užsienyje esan iais politin s emigracijos centrais. Tokie žygiai buvo daromi dar hitlerin s okupacijos metais, to pa io buvo siekiama ir pokario metais. Tos misijos m si PL srities kovotojai. 1946 m. ruden Tauro apg. padedant per geležin uždang keli praskyn kpt. J.Kriš i nas-Rimvydas, per j s Lenkijos sien ir pasiek s Švedij . 1947 m. tais keliais ženg ltn. K.Piplys-Mažytis, part. kpt. J.Lukša-Skirmantas. Šie vyrai, atlik užsienio misijas, v liau gr žo Lietuv ir kovojo partizan gretose.

Nors spaudoje kartais rašoma, kad partizanai ten ir ten “slapst si“, buvo “b dos vaikai“, iš ties jie ginklus tur jo ne tik savigynai, o aktyviai verž si m šius. Tas buvo b dinga ir PL srities vyrams. Ta iau partizanai - tai ne reguliari kariuomen , turinti užnugar , sunkiuosius pab klus, galinti vesti ir pozicines kautynes. M s partizanai tur jo veikti netik tai, staigiai, planingai atsitraukti, dažnai per par padarydami keliasdešimties kilometr žyg . Jie rengdavo pasalas, užpuldavo nedidelius miestelius, o prieš užklupti - atkakliai kaudavosi, sumaniai pasinaudodami priedangomis ir gerai paž stamos vietov s privalumais. Toki kautyni Užnemun je daugiausia buvo 1944-1946 metais, kai dar susiburdavo stamb s vienetai. Taip, 1945 m. sausio m n. partizanai prie Ingavangio km. užpuol 17 prieš b r, renkant rekvizicij , iš kuri susišaudymo metu 15 nukov , at m rekvizuotus gr dus ir patrauk Šilavot (12 km nuo Prien), kur už m be pasipriešinimo, iš soviet staig pa m dokumentus ir rašom sias mašin les. Šilavotas, Prienai buvo užpuldin jami ir vasario m n. Birželio m n. netoli Daug (Alytaus rj.) Var ios miškuose vyko 2 valandas trukusios kautyn s su priešu, kuriam padaryta ne mažai nuostoli . Srities

kov istorijoje pažymėtinas ir Kalniški (Lazdij rj.) m. šis, kurio metu žuvo beveik visa Gedimino rinktinė su Lakno kuopa, tačiau prieš nuostoliai buvo žymiai didesni. Gruodžio mėn. buvo užpulta Merkinė, kiek vėliau - Perloja (Varėnos rj.), Kaergin, Jieznas ir kiti miesteliai. 1945 02 07 prie Meškuičių km. (Onuškio vls.) susidūrė su kariniu daliniu, nukauta 17 kareivių, įtarpe vienas karininkas. 80 partizanų brys puolė Miroslav (apyl. centr. 12 km nuo Alytaus) ir nukovė 20 sriubų, o prie Žemaitkiemio (6 km nuo Birštono) buvo nukauti 27 priešai, užpuolė partizanus, prie Bobriškių km. nukauta 10 sriubų ir įvadas karininkas. 1945 m. balandžio mėn. apšaudyta antrosios Varėnos NKVD būstinė ir nukautas vienas karininkas, kitas buvo ieškota butuose. Tai, žinoma, ne pilnas kautynių sąrašas. Vėliau, veikiant jau mažesnioms grupėms, susidūrė su priešais taip pat būta ne mažai. Štai, 1948 m. gegužės mėn. prie Barėčių km. užpultas sunkvežimis su ginkluotais pareigūnais. Susišaudymo metu nukauta 11 ir sužeista 12 priešų, o tame pat pavasarį prie Ryliškių km. (Alytaus rj.) apšaudžius lengvą mašiną, nukautas Varėnos gulbos būrio vadas vyr. lt. Dmitrev.

Partizanai baudavo ir pavienius asmenis, aktyvius okupantų pagalbininkus bei slaptus agentus. Šiuos žmones pirmiausia spaudavo, tardydavo, atimdavo ginklus, o vėliau paskelbdavo ir karo lauko teismo nuosprendžius. Ypač principingas buvo srities vadas J. Vitkus, reikalavęs kiekvieną atvejį gerai iširti, kolektyviai svarstyti. Kartais partizanai griebdavosi ir klastos. 1947 02 18 buvo suorganizuotas "sužad tuvi" balius, kur vilioti ir okupantų pagalbininkai, o paskui nukautas Marijampolės komunistų partijos I sekretorius Banevičius ir kiti pareigūnai.

laisvius kius buvo pradėta keldinti šeimas iš Rusijos. Partizanai pagrasino ir pareikalavo kolonizatorius išsikeldinti.⁴⁶⁾ Buvo kovojama ir prieš bolševikus propagandos židinius. Dar 1951 m. buvo užpuolamos skaityklos, sunaikinama gausi propaganda ir kitokia literatūra. 1948 04 18 pogrindžio pavedimu VIII klasės gimnazistas B. Navickas susprogdino Merkinės kultūros namus, o vėliau iš jo partizanauti ir tapo narsiu būrio vadu,

* * *

Gerai organizuotas buvo Žemaitijos pogrindis. Kaip jau buvo rašyta, ia prieš antrą sovietinį okupaciją susibūrė LLA ir kitos hitlerinės okupacijos metu veikusių pogrindžio grupių vadai ir nauja okupacija buvo sutikta geriau pasirengus. Aktyviai veikė Šiauliai ir Telšiai LLA

organizacijos. Prasidėjo atbūginti LLA narių mobilizavimas ir organizavimas. Formuojamus dalinius turėjo papildyti vokiečių specialiose mokyklose apmokytieji kovotojai. Šiose mokyklose mokėsi apie 200 jaunesniųjų karininkų ir studentų. Vėliau parašiusiais numesti asmenys daugumoje sujungti LLA.

1944 m. 11 mėn. 17 grupė baigė mokyklą (S. Sėmsis, J. Duda, Š. Jazdauskas, A. Šertvytis ir grupės vadovas A. Kubilius). Į ktuvu buvo atgabenti Telšių apskrities Alsėdžių apylinkės. Jie susirišo su vietoje išlikusiais LLA nariais. Tada jau organizaciją rado bekrankiai nuo priešų smūgių. Todėl A. Kubilius nutarė organizuoti savarankišką kovos vienetą, kurį pavadino Žemaičių legionu (1945 m. 05). Veikla buvo vystoma Mažeikių, Telšių ir Kretingos apskrityse. Tada jau gegužės mėn. buvo areštuotas Kubilius ir rugsėjo mėn. nauju vadovu išrenkamas mjr. J. Semaška, gyvenęs pusiau legaliai Grinkaus dokumentais. Bet ir jis 1946 m. kovo mėn. areštuotas. Tuo metu legiono veikla jau buvo išplėsta ir Tauragės, Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių bei Raseinių apskritys. Vadovybė buvo atkurta tik po gero mėnesio ir pradėjo veikti kaip Žemaičių apygarda. Jos vadovu tapo F. Ašoklis-Vilkas. Apygardai priklausė 5 rinktinės: Šatrijos, Alkos, Kardo, Lydžio ir Rasos. Rugsėjo mėn. Ašoklis buvo areštuotas ir vadovavimą perėmė K. Antanavičius. 1947 m. pavasario-vasaros mėnesiais apygarda patyrė didžiulius nuostolius: žuvo per 200 partizanų, areštuota apie 650 kitų pagrindininkų. Atkuriant vadovybę, neišvengta tarpusavio konfliktų, kuriais pasinaudojo KGB. Galiausiai vadovavimą perėmė J. Ivanauskui-Vygantui, visa vadovybė pateko KGB voratinklį ir 1947 m. spalio mėn. visas apygardos štabas buvo suimtas.

Žemaičių apg. vadovybė buvo atkurta tik 1948 m. pavasarį ir jos vadovu tapo Vl. Montvydas-Žemaitis (Etmonas, Algimantas, Duda, Viškalnis, Krmas).

Raseinių apskrityje LLA vadovas J. Šeponis dar 1944 m. 07 mėn. 24 buvo sakęs visiems savo vadovaujamos organizacijos nariams naujos okupacijos akivaizdoje likti savo vietose, pereiti nelegali padėtis, o besitraukiančius vakarus pavadino dezertyrais ir priesaikos laužytojais. Todėl šioje apskrityje 1944 m. pabaigoje jau veikė netoli 20 būrių su dviem tūkstančiais partizanų. Aktyviausi centrai buvo Šiluvos, Betygalos, Girkalnio, Kražių apylinkės. Kelmės valsčiuje veikė Šiaulių LLA Saturno apygardai priklausantis būrys, o Tauragės apskrityje formavosi pusiau savarankiškai veikianti Lydžio rinktinė. Todėl, irstant LLA organizacijai, nutrūkstiant organizaciniams ryšiams pietinėje

Žemaitijoje, reik jo sukurti viening vadovyb , kuri gal t sujungti ir vadovauti šio regiono pogrindžiui. Tokiu b du 1946 m. vasar vyko vad pasitarimas ir rugs jo 12 d. nutarta steigti Jungtin K stu io apygard , kuri apimt pietin Žemaitij (Raseini , Taurag s apskritis, v liau ple iant veiklos zon gretimus rajonus ir Klaip dos krašt). Apygardos steigimo iniciatoriais buvo J.Kasperavi ius, P.Paulaitis, P.Bartkus, J.Danilevi ius, J.Mocius, J. eponis ir kt. Apygardos vadu išrinktas aviacijos leitenantas J.Kasperavi ius-Angis. Buvo priimti organizacijos nuostatai, pagerinta organizacin strukt ra. Apygardos vado prancšme 1947 01 17 nurodoma tokia apygardos strukt ra:

Rinktini pavad.	Partizan sk.	Org.sk. (OS) nari	Iš viso laisv s kovotoj
<i>Lydys</i> (v liau Aukuras) Taurag s apskr. Vadas J.Danilevi ius- Vidmantas	201	500	701
<i>Savanoris</i> (v liau Žebenkštis, Knygnešys, Šernas,Birut). Vadai J. eponis,J.Žemaitis. Raseni apskr.	73	452	525
<i>Naras</i> Šiauli apskr.	52	100	152
<i>Vytauto Didžiojo 50</i> Povilo Lukšio (v liau- Kovo,Vaidoto)		22	72
(K daini apskr.)	65	25	90
<i>Lietuvos laisv s gyn j</i> (v liau-Batalionas Nr.8, Trij lelij) Vadas) P.Paulaitis.	74	700	774
Iš viso apygardoje	515	1799	2319

Apygarda jungtine buvo vadinama tod l, kad jung vairi anks iau veikusi organizacij narius (LLA, LLG, LF ir LP), kurie pradžioje laik si ambicingai ir nenor jo iš karto atsisakyti savo savarankiškumo.

1947 04 09 apygard ištiko skaudus sm gis. Buvo užpulti štabo bunkeriai, sunaikinta spaustuv , žuvo gabus organizatorius bei ideologas apygardos vadas I.Kasperavi ius. Kaip dabar paaišk jo, išdaviku buvo vienas iš apygardos organizatori A.Zaskevi ius-Šalna. Sovietinio saugumo Lietuvoje I -jo sk.viršininkas plk. A.Zemiakin sudarytoje pažymoje raš , kad 1947 m. kovo m n. areštuotas A.Zaskevi ius iš karto visk prisipažino ir jo d ka likviduotas K stu io apg. štabas, suimta per 300 pogrindinink . V liau jis buvo užverbuotas slaptu agentu (ag. sl. Bagdonas), darbavosi Žemai i apg. (d l jo areštuota 144 žmon s ir žuvo 30), buvo infiltruotas Didžiosios Kovos apygard , kuri buvo sunaikinta. Šio išdaviko negarbei turime pridurti, kad variausius MGB pavedimus jis vykd iki 1956 m. (o gal ir dar ilgiau), ne kart buvo apdovanojamas, 1950 m. gavo LSSR Aukš . Tarybos garb s rašt .⁴⁷⁾

1947 m. geguž s m n. K stu io apygardos vadu paskirtas kpt. J.Žemaitis-Žaltys, v liau tap s visos Lietuvos pogrindžio vadovu. B damas apygardos vadu, J.Žemaitis organizavo partizan kovin ir id jin ugdym . Apygarda ap m teritorij nuo Kauno iki Klaip dos, ir nuo Latvijos iki Nemuno (be Telši , Mažeiki , Kretingos ir dalies K daini apskri i). Žemaitis palaik kontaktus su kit apygard vadovyb mis ir reng si visos Lietuvos pogrindžio suvienijimui. Susiriš s su Žemai i apg. vadovybe, pad jo jai spr sti organizacinius klausimus ir pasiunt Ivanausk tam darbui sustiprinti. 1948 m. balandžio m n. jo r pes iu iš K stu io apg. šiaurini rajon buvo sudaryta nauja Prisik limo apygarda su Žvelgai io (Joniškio rj.), Šiauli ir Žaliosios (Šeduvos, Rozalimo) rinktin mis. Apygardos vadu tapo P.Bartkus-Žadgaila, buv s K stu io apg. štabo viršininkas.

1948 m. birželio pab. Žemaitijos pogrindžio vadams pavyko susitarti d l Vakar (J ros) srities sudarymo, kurios sud t jo K stu io, Žemai i ir Prisik limo apygardos. Srities vadu išrinktas J.Žemaitis vadovavim apygadai perdav s H.Danilevi iui-Visvaldai. Pogrindžio reorganizacija vyko toliau, sik r vieninga visos Lietuvos laisv s kovotoj vadovyb (apie tai - kitame skyrelyje). Tod l ir J.Žemaitis vos savait pabuv s srities vadu, pereidamas aukštesn post , savo pareigas perdav mjr. A.Milašcvi iui-Vairui (Rykliui). Deja, organizaciniu poži riu gerai susitvark s Žemaitijos pogrindis, buvo naikinamas gana intensyviai. 1949 m.vasar kautyn se žuvo K stu io apg. vadovyb , tik jos štabo viršininkas R.Gedvila pasidav priešams ir v liau patyr sunkius išbandymus. Dar negarbingiau pasielg kur laik (1951 m.)

buv s apygardos vadu K.Labanauskas-Justas. Jis dezertyravo iš kovos fronto ir okupant buvo panaudotas prieš savo ginklo draugus. 1951 m. vasario m. n. buvo sunaikintas J ros srities štabas ir nukautas paskutinis jos vadas A.Bakšys-Germantas. Po to vadovyb nebeatsik r , nors paskiri partizanai dar kur . laik išsilaik .

Žemaitijos pagrindininkai leido per 10 periodini leidini . Didžiausiu tiražu leisti ir ilgiausiai išsilaik buvo Žemai i apg. - "Laisv s balsas" (1945-1952), K stu io apg. - "Laisv s varpas" (1946-1953) ir Prisik limo apg. - "Prisik limo ugnis" (1948-1952).

Kaip ir kituose regionuose, stambesni susir mimai su priešu vyko pirmaisiais pokario metais. 1944 m. gruodžio 4-5 buvo užpultas vals iaus centras Girkalnis (10 km nuo Raseini). Iš milicijos b stin s paimtas kulkosvaidis, kelios d ž s šovini , sunaikinti dokumentai. 1945 m. birželio m. n. iš Raseini ligonin s išvaduoti ten gydomi du priešo suimti kovotojai. T met lapkri io 10 užpultas vals . centras Gaur (12 km nuo Taurag s). Nukautas milicijos viršininkas, 4 stribai, keletas kit pareig n , sunaikinti dokumentai, rekvizuotos raš. mašin l s. Kit dien Girdžiuose (Raseni apskr., prie Betygalos) nukautas milicijos galiotinis ir 5 stribai. 1947 11 24 užpultas vls . centras Batakliai ir išvadauta suimta ryšinink ... Yra buv ir gana dideli susir mim su kariuomene, pareikalavusi dideli auk . Pavyzdžiui, Paliepi kautyn se (Raseini apskr.) dalyvavo netoli keli šimt partizan . Garsus Virtuk m šis. Šiuose miškuose (netoli Lioli , Kelm s vls .) 1945 07 19 kautyn s truko apie 2 valandas, žuvo 14 partizan ir 2 ryšinink s. Iš viso kautyn se dalyvavo virš 50 partizan . Šios kautyn s paakino pagrindžio vadovyb veikti mažesn mis grup mis.

* * *

Kiek kitaip klost si Aukštaitijos pagrindžio reikalai. Šiame regione silpnesni buvo organizaciniai ryšiai, nes pagrindis buvo lik s be žymesni vad , silpniau buvo pasiruošta antrosios sovietin s okupacijos išvakar se. Bet žmoni pasiryžimas, atkaklumas ir pasiaukojimas ir ia buvo ryšk s.

ia veik Šiaur s-Ryt (Kaln , Mindaugo) pagrindžio sritis, kurios sud tyje buvo Šiaur s, Algimanto, Vytauto, Vy io ir Didžiosios kovos apygardos.

1944 m. vasar Šeduvos patriot b relio iniciatyva buvo steigtas T vyn s gelb jimo komitetas. Jo vadovu tapo NP narys kpt. J.Pucevi ius-Radvila. Komitetas, tiesa, neišsivyst stambi pagrindžio organizacij ,

bet jos pagrindu k r si Žalioji rinktin , kuri atakavo Rozalimo miestel , atlaik sunk m š Liaudiški miškuose ir s kmingai, be auk prasiverž iš apsupimo. 48) Tuo metu Panev žio apskr. Miežiški , Panev žio ir Naujas dži vals iuose pasirod desantinink grup (vadovas ltn. A.Šilas-Kovas, Vl.Jazokas-Petraitis ir ltn. Girdži nas-Gegužis). Jie prad jo burti vietinius laisv s kovotojus, sisteigia 3-ji Šiaur s Lietuvos apygarda, kurios veiklos ribos buvo Viešint , Šimoni , Kupiškio, Panev žio, Pump n , Pušaloto, Raguvos, Rozalimo, Smilgi , Suba iaus ir Šeduvos apylink s. Apygardos vadu tapo Jazokas. Prie apygardos prisijung ir dalis Žaliosios rinktin s, o kita dalis-jung si gretimai esan i Algimanto apygard (Anykš iai, Kupiškis, Raguva). Nuo 1944 m. Kaišiadori ir Trak apskri i teritorijoje veik 5 LLA apygarda, v liau pasivadinsi Didžiosios Kovos apygarda. Jos k r ju ir pirmuoju vadu buvo Myk. Kareckas-Serbentas (žuv s 1945 m. balandžio m n.). Po to apygardai vadovavo Jonas Misi nas-Žaliasis Velnias, suimtas 1947 m. Paskutiniuomu metu jis min t pareig buvo atsisak s ir jas perdav kpt. Griežtui, MGB infiltruotam pogrind . Taip apygarda buvo pasmerkta ž iai.

Vyties apygarda susik r iš buvusi LLA organizacij . Pirmuoju jos vadu buvo kpt. J.Krištaponis, 1944-1945 m. apygardoje buvo apie 500 kovotoj . 1945 01 12, žuvus J.Krištaponiui, apygardos vadu tapo ltn, D.Vaitelis-Briedis (žuv s 1948 05 13). V lesniu metu apygardai vadovavo Alf. Smetona-Žygaudas (žuv s 1950 07 05), j pakeit M.Šem žys-Putinas. Apygardos likvidavimo laiku tenka laikyti 1953 m., nors paskiri kovotojai dar išslaik iki 1956 m. vasaros. Ne kart keit si apygardos strukt ra. Stambiausia ir organizuo iausiu buvo Briedžio rinktin (Ukmerg s apskr. ir dalis K daini). 1951 m. ši rinktin susijung su Krištaponio rinktine, veikusia Panev žio apskr. ir susidar nauja Gedimino rinktin .

Algimanto apygarda buvo sunaikinta dar 1949 m. Jos vadu buvo A.Slu ka-Šar nas, v liau vadovav s sri iai, žuv s 1949 10 27. Apygardai taip pat vadovavo Ant. Starkus-Mont , žuv s 1949 11 03.

Šiaur s rytin je regiono dalyje veik Šar no, v liau Lokio (Zaras), Tigro (Šven ioni) ir Li to (Utenos) rinktin s, susijungusios LLA Vytauto apygard . V liau apygardos sud t jo ir Vaižganto rinktin susik rusi iš išardytos Algimanto apygardos liku i .

Viena iš didžiausi ir aktyviausi Vytauto apg. rinktinini buvo Tigro, 1944 m.spalio m n. kurta L.Vilu io pastangomis.⁴⁹⁾ Kovotojai daugiausia bazavosi Labanoro miškuose ir apylink se. Vytauto apg.

vadovavo Taunyla. Ryt Lietuvos (Kaln , Mindaugo) srities vadas buvo J.Kimštas-D d Dobilas, Žalgiris, ilg laik vadovav s ir Vytauto apygardai. 1948 08 04 srities vad suvažiavime jis buvo deleguotas vyriausij pogrindžio vadovyb (kartu su D.Kovos apg. štabo viršininku J.Šibaila). 1950 m. srities vadu buvo Br. Kalytis-Siaubas (v liau - agentas Ramojus).

Yra žinoma 17 Aukštaitijoje leist pogrindžio leidini . Žymesni iš j - Vytauto apg. "Aukštai i kova", "Laisv s šauklys", "Sutem keleivis", Algimanto apygardos - "Partizan kova", 3-sios LLA Šiaur s apg. - "Žodis iš miško", "Už laisv ", Didžiosios Kovos apg. - "Laisv s keliu", srities Štabo "Laisv s kova".

Aukštaitijos kovotojai net tris kartus (1944 08 03, 1945 05 01 ir 1946 09 28) užpuol Siesik miestel Ukmerg s rajone, 1944 10 Vadokli miestel , Panev žio tį., Raguvos vals iaus centr . 1944 11 net kelias dienas prie Ginu i (Ignalinos rj.) vyko susir mimai su sribais bei reguliaria kariuomene, 1944 12 vyko stamb s susir mimai Linkmen -Kirdeiki apylink se (Ignalinos-Utenos rj.). 1944 08 16-17 nakt buvo užpultas Zaras kal jimas.

3. POGRINDŽIO SUSIVIENIJIMAS

Pokario rezistencijos vienijimasis - ilgas ir sud tingas procesas. Ta iau jis buvo b tinas. Esantys ryšiai tarp apygard buvo netampr s ir daugiau epizodiniai. Reik jo nuolatinio pogrindžio veiksmus derinan io strukt rinio vieneto, kuris gal t atstovauti ir visai Lietuvos rezistencijai. To siek dar kpt. Noreikos vadovaujama Lietuvi Tautin Taryba, plk. Butkevi iaus vadovaujamas Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, pagaliau, iš KGB pinkli išsivadav s, Bendras Demokratinio Pasipriešinimo S j dis. (Apie KGB pinkles-kitame skyrelyje). Ilg laik iniciatyv rod Piet Lietuvos laisv s kovotojai, bet viena po kitos juos ištiko skaudžios netektys. Lik triuškinamos pogrindžio vadovyb s kovotojai apie susidariusi pad t informavo Vakar Lietuvos (Žemaitijos) laisv s kovotoj vadovyb , praš perimti iniciatyv . Tuo metu Žemaitijoje reikalai klost si neblogai. Srities vadas J.Žemaitis tuoj pat pasitar s su kitais vadais 1948 07 12 sakymu paskelb Vieningosios Laisv s Kovos S j džio Organizacijos (VLKSO) steigim . Lapkri io m nes vyko platesnis vad pasitarimas, pavadintas BDPS pos džiu, kuriame nuspr sta atgaivinti šio S j džio veikl , sudaryti nauj prezidium , o VLKSO reorganizuoti Ginkluot sias paj gas (VGPS),

kuri vadu skiriamas J.Žemaitis. Jam laikinai tenka eiti ir BDPS prezidiumo pirmininko pareigas. Šioms pareigoms buvo numatytas Vyt.Steponaitis-Tauras, kuris, deja, j neper m ir J.Žemaitis faktiškai toliau jo abi pareigas bei m rengti visuotin pagrindžio vad suvažiavim . Jis vyko 1949 02 02 miške tarp Baisogalos ir Radviliškio (Prisik limo apg. bunkeryje) ir truko net 20 dien . Suvažiavime dalyvavo: BDPS prezidiumo pirmininkas J.Žemaitis-Vytautas, prezidiumo skyriaus viršininkas, atstovav s ir Ryt Lietuvos srit , Šibaila-Merainis, prezidiumo sekretorius Bartkus-Žadgaila, PL srities vadas A.Ramanauskas-Vanagas, LV srities štabo viršininkas Gužas-Kardas, Prisik limo apg.vadas Grigonis-Užpalis, Tauro apg. vadas Grybinas-Faustas ir Prisik limo apg. štabo viršininkas B.Liesys-Naktis.

Suvažiavimas pri m daug dokument . Kadangi centrin vadovyb jau iš esm s buvo pakeista, o pats BDPS vardas tiesiog buvo suteptas jo buvusi pirm j organizatori , vasario 10 buvo nutarta suvienyt j pagrind pavadinti Lietuvos Laisv s Kovos S j džiu (LLKS). Buvo pritarta naujo statuto pagrindams, apsvastyta programa ir taktikos klausimai. Svarbus dokumentas buvo vasario 16 d. priimta LLKS tarybos Deklaracija. Joje pabr žiamas viso Lietuvos pagrindžio atstovavimas ir BDPS princip perimamumas. LLKS tarybos prezidiumas pasiskelb okupacijos metu aukš iausiu lietuvi tautos politiniu organu, vadovaujan iu išsilaisvinimo kovai. Deklaracijoje nubr žiamos ir atkuriamos Lietuvos demokratin s respublikos politin s santvarkos gair s ir pagrindai. ⁵⁹⁾ Nutarta leisti periodin leidin "Prie ryman io R pintoj lio".

J.Žemaitis suprato, kad vadovavimo sukoncentravimas faktiškai vienose rankose buvo ne visai naudingas S j džiui: sunku buvo vienam apr pti politinius ir karinius klausimus, o, be to, priešas gal jo vienu sm giu sunaikinti taip ilgai kurt bendr vadovyb . Tod l 1950 01 25 Ginkluot j paj g vadu jis skyr A.Ramanausk . Šis, nors ir be didelio entuziazmo (spar iai ret jant partizan gretoms) vis tik sutiko, bet iki J.Žemai io mirties jam neteko eiti t pareig , nes PL srities taryba nenor jo likti be savo vado. Kovo m n. Žemaitis, bendradarbiams pritariant, pakeit LLKS vadovyb s strukt r kurdamas savotišk triumvirat : tris centralizuotos vadovyb s sekcijas su autonomini sprendim galiojimais. Sekcij vadovais buvo A.Ramanauskas, A.Liesys ir J.Kimštas.

1952 m. vasario 30 d. J.Žemaitis d l j ištikusios sunkios ligos (paralyžiaus) buvo atsisak s eiti pareigas ir nor jo jas perduoti

A.Ramanauskui. Vasar , kiek pager jus sveikatai, jis dar palaik kai kuriuos organizacinius ryšius. Ta iau S j dis jau silpo. 1953 05 30 bunkeryje buvo užkluptas J.Žemaitis, sužeistas pateko KGB rankas ir v liau buvo sušaudytas. Taip S j dis liko be vadovyb s. 1965 03 17 Utenos rajone žuvo ir paskutinis partizanas A.Kraujelis-Siaub nas. MGB duomenimis Lietuvoje dar 1951 09 veik 6 apygardos su 874 partizanais ir dar 57 pavieniai partizanai.

4. PASKIROS SAVARANKIŠKOS POKARIO REZISTENCIJOS GRUP S

Lietuvi laisv s žygyje vis laik vienokiu ar kitokiu santykiu buvo derinama ginkluota kova su legaliai gyvenan i laisv s kovotoj pogrindžio veikla. Dar LLA buvo numa iusi šalia “vanag “ (veikian io sektoriaus) kurti organizacinius skyrius, kurie tada tur jo atlikti rezervo vaidmen . V liau, ypa Žemaitijoje, Jungt. K stu io apygardos statais teisinti organizaciniai skyriai (OS) tapo lygiaveriais ir lygiateisiais partizan partneriais. Dar v liau, LLKS statute buvo numatyta slapuk grandži veikla. Silpstant ginkluotai kovai, imta galvoti, kad neginkluotas pagrindis kaip tik turi tapti pagrindine kovos j ga, o partizanai tur jo atlikti tik pogrindžio vadovyb s apsaugos bei ryši funkcijas. Neginkluotos kovos pagrindis vis laik buvo miest gyventoj laisv s kov išreiškiantis rezistencinis s j dis. Šie miest pasipriešinimo placdarmai vienur veik tiesiogiai vadovaujami ginkluoto pogrindžio štab , kitur-savarankiškai, tik palaikydami ryšius su ginkluoto pogrindžio kovotojais, o kai kur ir visai savaviciškai. Tai, daugiausia, buvo jaunimo ir intelektual grupuot s. Suprantama, tokie pasipriešinimo dalyviai buvo sunkiau visuomen je pastebimi, “nematomi“, negal jo tiesiogiai su gyventojais bendrauti, kaip partizanai, nesukaup savo archyv ir šiandien taip ir išliko mažiau žinomi. Tod l šie kovotojai iki šiol menkliau atsispindi publikacijose ir laukia dar išsamesnio vertinimo, nors j ind lis laisv s kov yra reikšmingas. ia norima tik pabr žti, kad lietuvi laisv s kova nebuvo kažkoki vairialypi , tarpusavy nesusijusi kovos epizod mozaika. Pagal aplinkybes veik vairiomis formomis ir sudar vientis kovos grandin .

Kai kurie ginkluoto pogrindžio vadai nesl p , kad miest pogrindžiui jie pripažino tik pagalbin vaidmen . Štai, apie Šiauli

miesto tarnautoj - inteligent pogrindžio grup P.Bartkus-Žadgaila taip atsiliep s: "Tai daugiausia m g jai papolitikuoti, paaimanoti, rankomis pamostaguoti - štai, va, ir mes kaip kovojame. Pažad ir užsimojimu pas juos daug, o kai reikia realios paramos iš j gauti-šnipšt... Bet prisiminkime, ar ne panašiai vertino savisaugos dalini kariai Žemaitijoje 1944 metais ir LLA organizuojam partizanin veikl . Tai rodo tik kai kuri kovotoj palinkim ekstremistines nuotaikas ir truparegiškum . Pats J.Žemaitis kiek kitaip žvelg miest pogrind . Eidamas rinktin s vado pareigas, jis aktyviai ieškojo kontakt su legaliai gyvenan i asmen pogrindžiu. ⁵²⁾

Taip, pavyzdžiui, 1949-1950 metais Klaip dos miesto pedagogin s ir muzikos mokykl studentai, vadovaujami S.Ma iulio, susib r pogrindžio grup , palaik ryšius su K stu io apygarda, leido laikrašt l "Kalavijas už laisv ". Panev žy veik moter pogrindžio organizacija "Baltoji lelija". 1950 m. Kriuk vid. mokyklos (Šaki rj.) aukštesni j klasi moksleiviai organizavo pogrindžio grup "Lietuvos jaunimo vy i s jung ". V liau, moksleiviams tapus studentais, Kaune susik r tos organizacijos Perk no grup , o Šaki rajone liko Sakal grup . Pogrindininkai palaik ryšius su partizanais, išleido laikrašt l "Laisv s keliu". (Ši organizacija MGB buvo likviduota 1951 m. ruden). Pand lio vid. mokyklos pogrindžio grup leido laikrašt l "Laisv s balsas" (1955 m.). Ariogalos vid. mokyklos buvusieji moksleiviai, studijuojantys aukštosiose mokyklose Vilniuje ir Kaune, 1950 m. suk r "Viening j darbo s jung " (vadovas J.Petkevi ius). 1952 m. gruodžio m n. buvo nuteista 16 šios organizacijos nari : 3 iš Vilniaus universiteto, 5 Vilniaus pedagoginio instituto, 3 Lietuvos veterinarijos akademijos, 4 Kauno politechnikos instituto studentai ir vienas mokytojas, palaik s ryšius su K stu io apygardos štabu. 1951-1952 m. Ukmerg je veik pogrindžio grup "Lietuvos patriotai". 1955 m. Pand lio vid. mokyklos moksleiviai suk r pogrindžio grup , leidusi "Laisv s bals ", o tap studentais 1957 m. atnaujino ši veikl Kaune, susijung organizacij "Laisv Lietuvai". 1958 m. buvo nuteisti 8 jos dalyviai. K stu io apygardoje aktyviai veik Eržvilko, Kelm s, Kraži vals i OS.

Miest pogrindžio grupi veikla palaik visuomen je kovos dvasi , tautin s moningum , o dvasinis pakilimas kartais pereinavo masines demonstracijas (1957 m. Kaune per V lines, Vilniuje prie Basanavi iaus kapo ir kitur).

Atskirai reikia pamin ti Vakar srities vado A.Bakšio 1952 m. kurt "Vy i s jung ", tautin , politin -kult rin organizacij ,

tur jusi savo status, spaustuviniu b du leidusi periodin leidin "Vy i keliu". Organizacija nenor jo pakeisti tada jau nusilpusi LLKS, skelb remianti š s j d, bet jaut b tinum keisti kovos taktik , transformuotis. 1952 06 01 kreipimesi Lietuvos partizanus Vy i s jungos Centro valdyba raš : "LLKS, kaip karin s organizacijos, pasirinktas kelias suburti taut vieningon kovon prieš bolševizm yra teisingas, ta iau kaip ši dien šviesoje išryšk jo, m s tautos vedama kova d l laisv s bolševikin s vergijos jungo nusimetimu nesibaigs, o t sis ir toliau, tik, žinoma, gaus kit pob d ir form . "Tod l krcpimcsi partizanus, kvie iama juos sijungti Vy i s jungos eiles. Taip buvo siekiama išpl sti kovos front "traukti ton kovon platesnius visuomen s sluoksnius, ypa intelektualines paj gas".

Vy i s junga nesp jo pla iau išvystyti veikl . 1953 m. pradžioje žuvo jos k r jas A.Bakšys. Ta iau vy i aidas nuskamb jo per vis Lietuv , paskelb s nauj lietuvi laisv s kovos etap .

Kalbant apie lietuvi laisv s kovas, negalima pamiršti ir jau sovietin se koncentracijos stovyklose (lageriuose) kalint asmen priešini si priespaudai. Jie k r kovos grupes, leido ir platino pogrindžio spaud , organizavo streikus ir diversijas. Vis Gulag'o salyn sukr t 1953 - 1954 metais Norilske, Vorkutoje, Džezkazgane-Kcngyre vyk kalini sukilimai, kuriuose aktyviai dalyvavo ir lietuviai. Šios akcijos k l kovos dvasi , ard vergovin priespaudos sistem , suteik kovotojams ne tik laisv s vilt , bet dav ir ap iuopiamus rezultatus: buvo palengvintas režimas, trumpinamas kalinimo laikas, taikoma "amnestija".

5. LIETUVI REZISTENCIJA UŽSIENYJE

Užsienio valstyb s, paskendusios savuose r pes iuose, be to, išvargintos karo bei nenor damos konfliktuoti su SSSR, beveik nekreip jokio d mesio Lietuvos likim . Net ir garsioji D.Britanijos premjero er ilio kalba Fultone liko be ryškesni atgarsi . Ta iau užsienyje gyveno arti 800000 lietuvi , kurie niekada nebuvo abejingi Lietuvos likimui. Karo metu š skai i padidino apie 60000 intelektualai , laisv s kovai artim politini emigrant . Tod l rezistencin veikla vyko ir užsienyje.

VLIKO didžiuma, pasitraukusi Vakarus, pirmiausia susispiet Berlyne ir laik save užsienio delegat ra. Ta iau ir Berlyne veikiai tapo nesaugu, iš ryt frontas vis art jo. Tod l Komiteto atkuriamasis

darbas buvo pratstas Viurcburgc, amerikie i okupacin je zonoje. 1945 03 9-14 dienomis VLIKo pirmininkui S.Kairiui pirmininkaujant vyko pos džia. Buvo sudaryta nauja partij atstovavimo pagrindu VLIKo vadovyb . Jos nauju pirmininku bals dauguma išrinktas kun. M.Krupavi ius (KDP), o nariais S.Kairys (SDP), J.Šmulštys (liaud.), J.Katilius (Darbo federacija), P.Karvelis (k. s-ga), K.Brunius (NP), M.Valiukas (LLKS), J.Pažem nas-Pažemeckas (Vienyb s s-ga), V.Sidzikauskas (k.partija). Oficialia VLIKo atk rimo data laikoma 1945 04 08. Komitetas, teikdamas s junginink karinei vadovybei memorandum , pasiskelb kaip lietuvi partij ir tautos atstovas, pajungiantis ir visose šalyse buvusius Lietuvos diplomatus Ta iau iš pirm dien VLIK ištiko kriz . Iš jo veiklos buvo pasitraukusi dalis jos nari , reikalaudami, kad buv s VLIKo pirmininkas S.Kairys prat st savo Lietuvoje tur tus galiojimus. Nepatenkinti buvo ir Lietuvos diplomatai, už kuri nugaros buvo nuspr stas j statusas. Priešiškai nusiteik ir buv s VLIKo narys J.Deksnyis, išlaisvintas iš vokie i koncentracijos stovyklos ir dabar nušalintas nuo dalyvavimo Komiteto darbe. Toki krizi buvo ir daugiau. ia reik t pažym ti S.Kairio tolerantiškum ir geranoriškum . Jis savanoriškai atsisak pretenzij t sti senojo VLIKo pirmininko galiojimus ir savo autoritetu bei dalyvavimu Komiteto darbe pad jo veikti ne vien vidaus konfliktin situacij , nors vairi nesutarim b ta dar daug ir ilgai. J priežsastimis reik t , m s manymu, laikyti:

1. Naujos sud ties VLIKas atstovavo tik partij liku ius (o kai kurios iš j iš viso buvo visai neskaitlingos ir faktiškai neveikian ios). Atskir partij dominavimo tendencijos užgož bendratautinius interesus, o tuo tarpu VLIKas buvo nutrauk s ryšius su Lietuva ir neteko atstovavimo teis s. Vienas iš LLKS veik j (J. Valiulis) taip rašo šiuo klausimu: "...vertinant ligtolin akcij rezistencijoje, daug kam buvo nemažas siurprizas matyti išsirikiavusius atstovus t vis "koving " partij , k n net vardai jau daugel met buvo krašte pamiršti, pvz. vienas iš klerikalinio bloko nagi "Darbo federacija" arba 1926 metais gird ta " kinink s junga".⁵⁴⁾

2. Susivienij lietuvi diplomatai užsienyje, nors ir netur jo juridiskai paremt teis t galiojim , bet vadovaudamiesi moraline teise tik josi labiau gal atstovauti Lietuv . Mat, LR užsienio reikal ministras J.Urbšys, kritiškai vertindamas susidariusi pad t d l SSSR politinio spaudimo, 1939 06 02 telegramomis Berlyno, Romos, Paryžiaus, Vašingtono ir Stokholmo atstovybes trumpai informavo apie pad t ir

ištikus katastrofai praš užsienio diplomatijos šefu laikyti S.Lozorait (pavaduotojais Klim ir Šaul). Savo ruožtu A.Smetona buvo paraš rašt , kuriuo atleido Merk ir MT iš pareig ir jas paved S.Lozorai iui. Nors raštas buvo parašytas atgaline data ir jau faktiškai Vokietijoje, tad netur jo juridin s galios, bet paties prezidento ranka rašytas suteik moralin teis ir pareigojim . Diplomatin s tarnybos pajungimas VLIKui, oficialiai užsienyje nepripažintai strukt rai, j nuomone gal jo tik pakenkti veiklai.

3. VLIK jo autoritetai, ta iau nesusieti su lietuvi tautos laisv s kova, tuo tarpu pogrindyje dirb kai kurie LLKS veik jai buvo tarsi ignoruojami.

Neži rint viso to, negalima sumenkinti tuo metu VLIKo atlikto darbo. Komitetas klebeno daugelio užsienio valstybi staig duris, raš memorandumus, dalyvavo konferencijose, palaik ryšius su Ryt pavergt taut radijo stotimis, ieškojo kontakt su daugeliu lietuvi ir kit pavergt taut organizacijomis, leido "ELT ". Apie VLIKo veikl MGB atsiliep taip: "organizuoja ir vykdo antitarybines akcijas, kompromituojan ias TSRS tarptautin je arenoje, siuntin ja šmeižikiškus memorandumus kapitalistini šali vyriausyb ms, kviesdamas jas siekti "laisv s ir nepriklausomyb s Lietuvai.⁵⁵⁾ VLIKo nuopelnas, kad 1949 m. buvo kuriama Pasaulio lietuvi bendruomen . Bet tai, deja, buvo padaryta nepasitarus su stambiausia lietuvi iševijijos organizacija- Amerikos lietuvi taryba (ALT) ir tai suk l tos Tarybos nepasitenkinim . Atsirado dar vienas slenkstis veningam darbui. VLIKo darbui trukd ir SSSR agent veikla, tur jusi takos ir amerikie i karinei administracijai. Amerikie i kapitonas net buvo nupl š s trispalv v liav nuo VLIKo b stin s. (Ži r. V.Sidzikauskas "Lietuvos diplomatijos parašt je", p. 239)

Tuo tarpu J.Deksny, pasitar s su kitais LLKS veik jais, ieškojo b d kaip susisiekti su Lietuva ir joje kovojan iomis j gomis bei ieškoti bendros kovos princip . Jam pavyko net kelet kart veikti geležin uždang ir susitikti su Lietuvos pogrindininkais.

Pirm kart J.Deksny, kartu su K.Brunium pasiek Lietuv ir pakaun s partizan padedamas susitiko su J.Vitkum. Buvo užmegzti pirmieji kontaktai. Brunius liko pas žmon Kaune ir netrukus (1946 m.) buvo areštuotas, o Deksny gr žo užsien .

Antr kart J.Deksny Lietuvos pasiek 1946 m. kartu su Jurgiu Valiuliu (Karoliu Dranga). Gr ž s Vakarais prisistat VLIKui, tada jau esan iau Pfulingene (pranc z okupacin zona) kaip Lietuvos

pogrindžio galiotinis. Taiau VLIKas. matyt, toki galiojim nepripažino, nes Deksnys faktiškai j ir neturjo, o ir negaljo turti, kadangi Lietuvoj dar nebuvo vieningos pogrindžio organizacijos. Tada Deksnys 1946 m. gegužs m n. v l vyksta Lietuvon, š kart kartu su V.Staneviium-Staneika. Apie ši kelion, matyt, sužinojo ir MGB. Jie neskuba areštuoti atvykstan i j, bet m gina traukti juos savo pinkles, pakišdami J.Markulio agent r su tariamu, pa i sudarytu "Vienyb s komitetu". (Apie MGB griaunam veikl -kitame skyrelyje). 1946 06 10 kuriamas Bendras demokratinio pasipriešinimo s j dis (BDPS), kurio steigimo akt pasirašo Deksnys, Stanevi ius, Markulis ir vienintelis partizan atstovas A.Varkala, o po trij dien kuriamas ir Vyriausias Lietuvos atstatymo komitetas (VLAK), jo užsienio delegat ra. Markulis tampa BDPS pirmininku, o Deksniui suteikiami užsienio atstovo galiojimai.

1947 m. pavasar PL pogrindžio vadovyb savo iniciatyva siun ia užsien J.Kriš i n ir J.Lukš, kurie susitinka su Deksniu, bet šis tiesiog kliudo jiems susitikti su VLIKu d l jau min tos vykstan ios trinties. 1947 m. pabaigoje Lukša kartu su Pypliu v l atsiduria Vakaruose. Jie nuveža laišk popiežiui, pogrindžio spaudos rinkin, svarbesni dokument nuorašus, tremtini s rašus, fotonuotruk ir kitokios informacijos. Š kart jie pasiekia Švedij, o 1948 m. pavasar susitinka su VLIKo vadovais. Pasitarimas vyko Baden Badene 1948 07 09, dalyvaujant M.Krupavi iui, V.Sidzikauskui, S.Kairiui / J.Kaminskui/, J.Brazai iui /Ambrazevi iui/, J.Deksniui bei sve iui J.Pajaujui. Susitarta, kad krašto kovai vadovauja tik pa ioje Lietuvoje susik rusios strukt ros, o užsienyje-VLIKas. Netrukus demaskuojamas kaip MGB agentas J.Markulis, iš BDPS eliminuojami tartini asmenys ir sukuriama, kaip jau buvo rašyta, nauja BDPS vadovyb. Reorganizuojama ir VLAK užsienio delegat ra, susikuria Lietuvos rezistent santarv (LRS). Jos tarybos pirminku tampa S.Kuzminskas, išleidžiamas "Santaros" žurnalas.

Lietuvos išlaisvinimo reikalui aktyviai darbavosi Amerikos lietuvi taryba (ALT), turinti skyrius stambiuose JAV miestuose: Bostone, Detroite, Los Anžele, Njujorke, Pitsburge, ikagoje... Kadangi jos nariai buvo ne beteisiai politiniai emigrantai, bet JAV pilie iai, jiems buvo daug patogiau ir labiau užtikrintai kreiptis JAV vyriausybės staigas su reikalavimais remti lietuvi laisv s kov, k jie aktyviai ir dar. J pastangomis JAV kongresas kasmet m pažym ti Lietuvos Nepriklausomyb s dien. ALTo pastangomis 1944 m. buvo

kurtas Bendras Amerikos lietuvi fondas (BALF), organizav s ekonomin param rezistencinei veiklai ir pagalbos reikalingiems Lietuvos gyventojams, pirmoje eil je-nukent jusiems nuo okupant .

Jau min ta Pasaulio lietuvi bendruomen palaik dvasinius bei organizacinius ryšius su viso nekomunistinio pasaulio lietuviais, tuo saugodama potencines j gas laisv s kovai. Amerikos lietuvi bendruomen vis laik r pinosi Lietuvos pasiuntinyb s išlaikymu ir gyvavimu Jungtin se Amerikos Valstijose. Vokietijos lietuvi bendruomen steig pirm j ir vienintel lietuvi gimnazij užsienyje, kuri tapo tam tikru kult ros centru, pagal išgales dalyvaujan iu ir laisv s akcijose.

Išėivijos rezistencin veikla, kaip jau buvo pažym ta, reišk si kitokiomis formomis, negu Lietuvoje. Tai, pirmiausia, diplomatijos, ideologinio darbo baruose. Tai buvo reikšmingas ind lis bendr pasipriešinimo kov , didžiul moralin parama Lietuvos pogrindžiui. Okupantai, nor dami apjuodinti ši veikl , steng si pavaizduoti j kaip užsienio špionažo agent r . Bet tai eilinis šmeižtas. Visos valstyb s, visais laikais remia kitose, priešiškos šalyse esan ias jiems draugiškas j gas. Bet, suprantama, jos negali to daryti vyriausybinu lygiu, per užsienio reikal ministerijas ar panašiai, o paveda tai savo slaptosioms tarnyboms. Tod l galimi išėivijos organizacij bei paskir asmen kontaktai su slaptosiomis tarnybomis-tai ne šnipin jimo akcijos, bet normal s, dalykiški bendro fronto kontaktai.

6. GINKLUOTOJO POGRINDŽIO NUSLOPINIMAS

Be š vio okupav Lietuv 1940 metais, okupantai vargu ar tik josi tokio pasipriešinimo 1944 metais. Tos kovos mastas ir organizacinis brandumas toli aplenk kitas "broliškas respublikas", tik gal kiek panašus buvo Vakar Ukrainoje. Tod l nuslopinti laisv s kov Lietuvoje iš pradži ir buvo stengtasi j ga, panaudojant Ukrainoje gyt patyrim .

Prieš lietuvi laisv s kovotojus buvo mestos stambios j gos. Operacijoms vadovauti pavesta aukštam pareig nui, Berijos pavaduotojui gen.Kruglov. Visos slopinimo kovos organizavimui prie SSKP buvo sudarytas specialus organizacinis biuras, vadovaujamas Suslov'o. Lietuvos teritorij permesta tokiose operacijose jau turinti patyrim gen.Vetrov vadovaujama 4-ji NKVD šauli divizija (apie 13 t kst.kari). 1945 m. pabaigoje papildomai karin s paj gos sustiprintos

gen. Pijašev daliniais, atvyko 9 pasienio kariuomen s pulkai, 5 užnugario kariuomen s, iš Leningrado fronto - 4 pulkai, pasitelkta jau Lietuvoj buvusi pasienio apygardos kariuomen . Tokiu b du slopinimui buvo sudaryta apie 50 t kstan i baud j armija, kuriai talkininkavo ir aviacija. Ta iau veikdama nepaž stamose vietov se, nemokanti vietos gyventoj kalbos ši armija buvo mažai veiksminga. Buvo reikalingi vietiniai vedliai. Tod l 1944 07 19 Lietuvos KP CK nutarimu iš vietini gyventoj buvo organizuoti taip vadinam naikinam j batalion b riai, kuriems prigijo "strib " vardas (nuo rus k. "istrebitel" - naikintojas), neži rint tai, kad nuo 1945 08 22 jie buvo pervardinti skambiu "liaudies gyn j " vardu suteikiant milicijos darbuotoj status . Nuo 1947 m. jie perduoti MGB žinion. Tie keli t kstan iai skalik pareigas einan i "gyn j " pasipriešinimo j goms, žinoma, negal jo sudaryti rimtesnio pavojaus. Juo labiau, kad kai kurie asmenys "stribus" jo tik nenor dami patekti front ir, suprat kam jie tarnauja, neretai net talkindavo partizanams, pranešin davo apie numatomas operacijas, o vienas kitas net pasitrauk pas partizanus ir ištikimai tarnavo T vynei. Bet dauguma, žinoma, taip ir liko okupant tarnais.

1953 m. Vakarus pasitrauk s buv s MVD plk. leit. G.S.Burlickij pripažino, kad baud j nes km s k l didel okupant nirš ir Panev žyje gen. Kruglov sukviestame slaptame operatyvini darbuotoj pasitarime nurodyta imtis pa i kraštutiniausi priemoni : šaudyti vietoje visus tartinus asmenis, deginti sodybas ir kaimus. ⁵⁶⁾ Šios priemon s buvo uoliai vykdomos. Nuo 1944 m. liepos m n. iki 1945 m birželio buvo sulaikyta iš viso 36180 asmen , masiškai buvo tremiami žmon s atšiaurius SSSR regionus. Suslov pareišk , kad Lietuva bus, bet tik be lietuvi . 1945 02 09 marionetin Lietuvos vadovyb kreip si lietuvi taut , ragindama nutraukti priešinim si okupantams, užsiregistravusiems ir pad jusiems ginklus pažad jo amnestij , o NKVD liaudies komisaras gen. Bartaši nas vasario 15 d. sakymu patvirtino, kad pasidavusiems ir atidavusiems ginklus netaikys joki represij , visi gaus pasus ir bus paleisti namus. Suprasdami s lyg sunkum ir atsižvelgdami tai, kad dalis kovotoj b rius at jo be id jinio užsigr dinimo, o tik nor dami išvengti karin s tarnybos okupantui, daugelis pogrindžio vad nedraud norintiems registruotis ir palikti partizan gretas. NKVD duomenimis per 1945 metus legalizavosi 33706 jaunuoliai, ta iau j tik šeštadalis pareišk buv partizanais, o kiti-tik slapst si nuo kariuomen s. ⁵⁷⁾ Bet "amnestija" buvo klastinga. Užsiregistravusieji buvo tardomi, ver iami išduoti draugus, tapti slaptais

MGB agentais, daryti viešus pareiškimus pripažįstant savo "kaltą" arba buvo net areštuojami. Todėl gudresnieji, užsiregistravę klastojo dokumentus, išsiklaidė tolimesnes vietas. Dalis grąžo atgal partizanbarius taktikų iki garbingos žemės.

Nepavykus ir tokiu būdu palaužt pasipriešinimui, ginkluotą baudją gulos buvo dislokuojamos visuose valstieji ir stambesni apylinkių centruose ir imtasi rafinuotesni bei niekšiškesni slopinimo būdai.

Slopinant laisvą kovą MGB organams reikėjo daug detalios informacijos apie nepatikimus asmenis, jų ryšius, susibūrimus, partizanlankymosi vietas, pagrindžio organizacinę struktūrą, taktiką ir planą. Toki informaciją galėjo teikti ir teikti sovietiniai pareigūnai, KPSS nariai ir ypač komjaunuoliai. Tačiau juos visi pažino ir saugojosi. Todėl reikėjo kiek galint daugiau slapto agent-informatorių. MGB tinklus pateko keliasdešimt tūkstančių žmonių. Bet idėjini agentai buvo labai mažai. Šnipai voratinklų žmonės buvo traukiami šantažo būdu, vairi pažadavilion mis arba tiesiog silpnavaliai žmonės, kurie tik troško ramybės ir norėjo, kad greičiau nuoj atsikabint. Be abejo, kad buvo ir tiesiog "prirašyti" agentai, nes aukštesni viršininkai spaudžiami operatyviniai darbuotojai vykd agent verbavimo plan d l skai iaus. Tik iš daugelio jų buvo menka nauda: visaip stengsi išsisukinti, meluoti, o kai kas vykd net dvideidžius veiksmus, t.y. apie gaunamas užduotis pranešinavo pogrindžiui. Tad savo agentais MGB nepasitikėjo, organizavo vienas kito sekimą bei provokavimą. 1950-1952 metais buvo nuspręsta agent-informatorių skaičių žymiai sumažinti. Nelabai daug naudos davė ir ištikimieji agentai: partizanai dažnai keisdavo dislokavimosi vietas ir baudjai nesusprendavo ant šiltų paskų, o aptikę retai paimdavo gyvus. Todėl pradėta naudoti taip vadinamas specpriešmones. maistą ir gėrimus partizanams liepdavo dėti migdomuosius chemikalus, valyti slopinančius preparatus, bunkerius buvo metamos nervus paroduojančios granatos. Buvo "gerinama" šnip-informatorių kokybė: verbuojamos žmonos, broliai ir kiti giminiai, Sibiro tremtiniai ir pasiūniami Lietuviai. Taip buvo visai demoralizuojami žmonės, ugdoma dvasiškai degraduojanti visuomenė. Tačiau slopintojai jo ir dar toliau. Jie msi infiltracijos taktikos: agentai buvo siuniami tiesiog pogrindžio štabus, tikslu struktūras sprogdinti iš vidaus. Svarbu buvo ne tik žudyti paskirus kovotojus ir ypač jų vadus, bet perimti ryšius kanalus ir taip "susemti" iš karto didžiules grupes. Buvo sudarytas specialus operatyvinis planas

“Vakarai“.

MGB operatyvininkai darbavosi temptai. Jie anksčiau jau turėjo savo agentų net VLIKe, esančiame Vokietijoje (ag. sl. Politikas), gerai žinojo apie esančią trint tarp užsienyje esančių politinių emigrantų centrą, visomis išgalėmis jį gilino ir siekė toliau skaldyti.⁵⁸⁾ Jiems jau, matoma, buvo žinomos ir Deksnio kelionės Lietuvoje. Areštavus LTT vadovus, paaiškėjo Lietuvos pagrindinio pastangos suvienyti visas jėgas sukuriant centrinį vadovybę. Todėl MGB kilo mintis likviduoti LTT pavyzdžiu sukurtą agentų grupę, kuri turėtų imituoti egzistuojantį pagrindinį centrą. Tokios grupės vadovu parinko iš tikro tinkamą kandidatą Juozą Markulį. Jis buvo geros orientacijos, iškalbingas, komnikatyvus, vos per trisdešimtmetį persiritys gydytojas. Markulio biografija, kaip agento-nepriekaištinga. Jis 1913 metais buvo gimęs JAV, mokėsi kunigų seminarijoje, paskui Teologijos fakultete, turėjo ryšius su LLA. Baigęs medicinos mokslus, vertėsi privačia praktika. Priimtas Vilniaus universiteto dėstytoju, buvo paskirtas prodekanu, patologijos ir teismo medicinos katedros vedėju. Kilti karjeros laiptais jam buvo sudarytos geros sąlygos. Vėliau tapo profesoriumi. Matyt MGB numatė, kad jis bus reikalingas ateityje ir kaip teismo medicinos specialistas. O tuo tarpu jam buvo pavesta atnaujinti bei naujai užmegzti pažintis su pagrindžio dalyviais. Per vykstančias provincijų studentes jis ieškojo ryšių su partizanais, duodavo nuvežti medikamentų paketus. Pats uoliai lankė bažnyčią, vaizdavo pamaldžiai katalikų ir tuo studentų tarpe kėlė pasitikėjimą jimi. Tuo tarpu Lietuvoje buvo laukiama atvykstant Deksnio. MGB sukuriama agentų grupė “Vienybės komiteto“ vardu ir jos vadovu paskiria Markulį, suteikia jam “pagrindžio“ slapyvardį Erelis, o agentų grupės slapyvardį - žuolas. Jis ir pristatomas atvykusiam Deksnui. Apie tai, kaip buvo sukurtas BDPS ir VLAK jau buvo rašyta. Markulis ne tik infiltruojamas šias struktūras, bet tampa jų vadovu. Apmulkintas Deksnys grįžta užsienį jau ne vienas, jį lydi gerai parengtas “pagrindininkas“ - agentas, kurio tikslas nustatyti Lenkijoje ryšių kanalus. Agentas Markulis-žuolas turėjo ir kitą tikslą - tikinti Deksnį ir kitus pagrindžio vadovus, kad ginkluota kova beprasmė, kad reikia visiems legalizuotis, susilpninti ginklus, sudaryti pagrindininkų sąrašus (žinoma, visa tai turėjo būti padaryta agentui Markuliui kontroliuojant) ir laukti momento. Šis planas atrodė viliojantis, jis patiko ir Deksnui, reikėjo tik sukviesti visuotinį pagrindžio vadovų suvažiavimą ir galutinai viską nuspręsti. Šis suvažiavimas, kuriam buvo pradėta ruoštis, tikriausiai būtų buvęs

paskutinis ir tapo s MGB hien puota. Taciau pagrindzio vadovai perprato ši klast, Erelis buvo paskelbtas išdaviku, nušalintas nuo vadovavimo ir dalyvavimo pagrindyje. Po nepavykusios kombinacijos, 1948 m. Markulis buvo išsiųstas Leningrad (dabar-Sant Peterburgas) ir apie šešet met ten "tobulinosi". Ten, matyt, jam buvo saugiau slaptis nuo partizan keršto. Sužavėti tam tikru pasisekimu, MGB darbuotojai nenusiminė dėl Markulio demaskavimo ir sulipdė naują agentiną BDPS "vadovybą". Pirmininku jie pastatė agent Vytautą (g. 1896 m., 1941 m. areštuotas buv. Tautininkų jungos sekretori, užverbuotas 1942 m. jam esant lageryje, o 1945 m. dirbus vieno Kauno instituto direktorium). Pavaduotoju buvo agentas Mindaugas (g. 1898 m., buv. Lietuvos kariuomenės plk. ltnt., užverbuotas 1945 m.). Nariais buvo agentas Liūtas (1940 m. užverbuotas katalik dvasininkas) ir agentas Liepsna (g. 1915 m. buv. Lietuvos kariuomenės leitenantas). Pastarasis buvo siųstas užsien, susitiko su kai kuriais emigrant veikėjais.⁵⁹⁾ Tad vienu metu egzistavo du BDPS-partizanai ir MGB.

1949 m. J. Deksnys su grupe kitų desantininkų buvo išlaipintas pajūryje. Toliau jau laukė MGB operatyvininkai, j tarpe ir agentas Zaskevičius-Bagdonas. Deksnys suimamas. (Vėliau, atitinkamai apdorotas, priverstas pasirašyti atgailavimo pareiškimą.) 1951 m., nespėjus net susitikti su pagrindžiu vadu J. Žemaičiu, žsta desantininkas J. Lukša. Pagrindžio ryšiai su užsienyje esančiais rezistentais iš esmės nutrūksta. Tarp atskirų pagrindžio grupių Lietuvoje, ryšiai, per mus kanalus, užblokuojami. partizan grupes infiltruoti agentai varo savo pragaištingą veiklą. Ypač kenksmingi buvo vadinamieji agent-smogikų veiksmai. Tai specialios MGB parengtos mjr. Sokolov vadovaujamos grupės, kuri tarpe buvo ir buvusi partizanai, nusiritusi iki niekšišiausios ribos. Smogikai užsiėmė provokacijomis, imituodami "desantininkus", "partizanus". Jie panaudojami variose taip vadinamose operatyvinėse kombinacijose, klastingose žudynėse, kuriami legendiniai "štabai", broliams siunčiamas žudyti broli, buvusius kovos draugus.

Ginkluotam pagrindžiui užnerta kilpa vis labiau suveržiama. Reikia sivaizduoti kaip reišktų tuo metu partizanui kad ir vienas išgyventas m nuo. MGB rpestis buvo kaip nors prisikasti iki vis dar išlikusi pagrindžio vad. Tam buvo mestos pagrindiniais baudymais, dirbo šimtai agentai. 1953 m. gegužės 30 apsvaigintas sprogsius spegranatos bunkeryje paimamas J. Žemaitis, o 1956 m. spalio 12 buvo suimtas ir A. Ramanauskas...

Dar 1953 m. spalio 25 d. LSSR VRM (MVD) 4 valdybos viršininkas Raslanas pažymoje apie veiklos rezultatus raportavo Maskvai, kad per laikotarpį nuo 1944 m. liepos 15 iki 1953 m. spalio 25 iš viso likviduota ginkluotais kovotojais ("nacionalistais") 38108, iš kurių žuvo 20093, iš viso areštuota 59376, išstremta 106037 asmenys.⁶⁰ Areštuotas J. Zemaitis buvo nugabentas Maskvą ir pristatytas Berijai. Spėjama, kad bergždžiai buvo mginę palaužti ir priversti padaryti viešą atgailos pareiškimą ar tapti išdaviku. Rezistencijos vadas nepalūžo ir 1954 m. buvo sušaudytas Butyrkų kalėjime. Nepalūžo žiauriai kankinamas ir A. Ramanauskas. 1957 11 29 Vilniuje jam buvo vykdytas mirties nuosprendis.

Taip baigėsi ginkluotasis priešinimasis, bet ne laisvės kova. Ji tik perėjo naujam etapui.

7. ŽYMESNIEJI PAGRINDŽIO ORGANIZATORIAI IR VADAI

Aprašytasis laisvės kovos periodas išugdė tiksliai apibrėžtus pasišventusių kovotojų, tautos didvyrių, kuriems gali būti skirta išsami enciklopedija. Ji, reikia manyti, ir bus parašyta. Ji, kalbėdami apie bendruosius tos kovos bruožus, mes norime pabrėžti, kad laisvės kovotojai nebuvo, kaip kai kas manė, "paprasti kaimo bernėliai, panorę ant kelmo sukurti valdžią". Todėl gal nepavyks suminti visų tos kovos organizatorių bei žymesnių vadų, bet gal nors dalinai bus parodyta kas tie laisvės šaukčiai, ilgus metus vienas kitam perdavę kovos viliavimą ir savo gyvybių kainą rašę tos kovos istoriją. Gal ne visų vienodas indėlis šiai kovai, bet vienodas siekis ir ryžtas. Todėl mes ją juos surašome alfabeto tvarka.

ANTANAS BAKŠYS gimė 1923 m. Raseiniuose, batsiuvio šeimoje, kuriam mokytis ir baigti gimnaziją. Hitlerinės okupacijos metais priklausė LLA organizacijai, buvo stojas Vietininkų rinktinėje, tarnavo Marijampolės atsargos batalione, kuriame turėjo būti rengiami jaunesnieji karininkai. Viliavimą mokytojo Raseinių gimnazijoje. MGB tiksliai norint užverbuoti agentus, pasitraukia pas partizanus. 1952 m. jau jo LLKS Tarybos prezidento pirmininko pavaduotojo ir Vakarų srities vado pareigas. Kurį Vyriausybės jungė, redagavo ir leido "Lietuvos vyriausybės žurnalas". 1953 01 17 žuvo bunkeryje netoli Kelmės.

Pagrindžio slapyvardžiai - Klajnas, Germantas.

ANTANAS BALT SIS, g. 1915 m. Gulbiniški km. (Vilkaviškio apskr.). Baig Vilkaviškio gimnazij , buvo stoj s kunig seminarij , v liau baig karo mokykl . Vokie i okupacijos metu buvo Pilviški policijos viršininku. 1945 m. prad jo partizanauti, redagavo "Laisv s žvalg ". Nuo 1946 m. liepos 4 - Tauro apygardos vadas. ved karin tvark , laipsni ir apdovanojim sistem . Reikalavo griežtos drausm s, nusikaltusius griežtai baudavo. Organizavo vad kursus, palaik ryšius su užsienyje esan iais politiniais emigrantais. Kur laik buvo VGPŠ viršininku. Žuvo 1948 m. sausio 2 d. Po mirties pogrindžio vadovyb jam suteik Laisv s kovos karžygio vard , apdovanojant I laipsnio Laisv s kovos kryžium.

Pogrindžio sl. - Žvejys.

LIONGINAS BALIUKEVI IUS, g. 1925 m. Alytuje, studijavo Kauno universiteto medicinos fakultete, stojo Vietin rinktin . J išformavus, buvo išvežtas ekoslovakij aerodrom apsaugai. 1945 m. tapo so viet belaisviu. Nuo 1946 m. - partizanas. Nuo 1949 05 19 Dainavos apg. vadas, tur jo partizan leitenanto laipsn . Žuvo 1950 06 24 štabo bunkeryje. Po mirties suteiktas Laisv s kovos karžygio vardas, apdovanojant II. Laisv s kovos kryžium.

Pogr.sl. - Dz kas.

PETRAS BARTKUS, g. Pakepumio km. (Raseini apsk.), studijavo Kauno aukšt. technikos mokykloje. 1942 m. stojo LLA ir nuo 1944 m. pradžios buvo partizan b rio kovotojas. 1947 m. buvo vienas iš K stu io apg. organizatori , štabo viršininkas. Nuo 1948 m. - Prisk limo apg. vadas, BDPS prezidiumo sekretorius, aktyvus LLKS k r jas. Dalyvavo pogrindžio spaudoje, reišk si kaip poetas (pasirašydavo pseudonimu Alkup nas). Tur jo partizan kapitono laipsn . Žuvo 1949 08 13.

Pogr. sl. - S žin , Dargis, Žadgaila.

LIUDVIKAS BUTKEVI IUS, g. 1881 m. Vištytyje. 1902 m. baig Veiveri mokytoj seminarij , mokytojavo, bendradarbiavo to meto rus ir lenk spaudoje. 1904 m. už dalyvavim Mokytoj s jungoje ir tautiškas paži ras buvo trumpam kalintas ir nušalintas nuo mokytojavimo. Nuo 1907 m. mokytojavo K daini apskr., Žeimiuose. 1914 m. mobilizuotas caro armij , baig karo mokykl . Nuo 1918 m. Lietuvos kariuomen s karininkas-intendantas. 1930 m. jam suteiktas

pulkininko laipsnis. Apdovanotas 6 ordiniais ir medaliais. Nuo 1937 m. paleistas atsarg , dirbo civilin je tarnyboje. Dalyvavo LAF veikloje, vokie i buvo areštuotas, paskui slapst si. 1945 m. Tauro apg. štabo narys, LIK pirmininkas. 1946 m. areštuotas ir nuteistas. Mir 1963 m., palaidotas Petraši nuose.

Pogr. sl. - Luobas

ZIGMAS DRUNGA, g. 1904 m. Mokydamasis gimnazijoje buvo aktyvus skautas ir pavasarininkas. 1926 m. baig karo mokykl ir aviatori kursus (oro žvalgas), iki 1940 m. tarnavo Lietuvos kariuomen je (generalinio štabo II sk.), majoras. Partizanavo nuo 1945 m. vasaros, jo Tauro apg. vado pareigas, žuvo 1946 06 12 (Kita versija- 1946 07 20 nuteistas sušaudyti)

ADOLFAS EIDINTAS, g. Telši apskr, 1935 m. baig Telši gimnazij ir stojo karo mokykl , nuo 1938 m. tarnavo husar pulke. 1941 m. dalyvavo karinink pogrindžio organizacijoje, buvo areštuotas kartu su kitais LAF Vilniaus štabo nariais. Susirg s šiltine buvo patalpintas ligonin n iš kur sužad tinei padedant pab go. Pasitrauk Vokietijon ir veik kaip LAF ryšininkas su Lietuva, kelis kartus per jo sien . Vokie i okupacijos metu buvo Radviliškio burmistras. 1942 m. stojo LLA ir paskirtas Šiauli apygardos vadu. Nuo 1944 10 07 jo LLA vado pareigas. 1945 m. suimtas ir nukankintas Lukiški kal jime.

ALEKSANDRAS GRYBINAS, g. 1920 m. Lukšiuose. 1940 m. baig Marijampol s mokytoj seminarij ir mokytojavo. 1944 m. art jant frontui, pasitrauk Vakarus ir buvo paimtas vokie i kariuomen . Po karo slapta gr žo Lietuv ir 1945 m. prad jo partizanauti. 1948 m. paskirtas Tauro apg. vadu. 1949 09 28 patek s pasal buvo sunkiai sužeistas ir, nenor damas priešui pasiduoti, nusišov .

Pogr. sl. - Faustas

DOMININKAS J YS, g. 1896 m. Medži n km. (Birž apskr.). Baig Panev žio pedagogin mokykl , 1919 m. stojo Lietuvos kariuomen ir dalyvavo Nepriklausomyb s kovose, baig I-j karo mokyklos laid ir iki 1930 m. tarnavo kariuomen je ir Šauli s jungos komendant rose. 1941 06 15 pasitrauk iš tarnybos, dalyvavo sukilime ir buvo Alytaus komendantu. Likvidavus Laikin j vyčiausyb , per jo dirbti socialinio apr pinimo skyriaus ved ju, stojo Vietin rinktin . Pokario metais

sub r dz k partizanus, vadovavo Dainavos apygardai. Žuvo 1947
08 11 štabo bunkeryje.

Pogr. sl. - žuolis.

STEPONAS KAIRYS, g. 1879 m. IJžunev žio km. (Ukmerg s apskr.).
1898 m.baig Šiauli gimnazij ir studijavo Peterburgo technologijos
institute, iš kurio kelis kartus buvo šalintas už dalyvavim student
jud jime. Baig s institut dirbo inžinierium Rusijoje, nuo 1912 m.
Vilniuje, miesto kyje. 1917 m. lietuvi konferencijos dalyvis, išrinktas
Lietuvos Taryb , 1918 m. vasario 16 akto signataras, ilgametis Lietuvos
Seimo narys. Ilg laik dirbo Kauno miesto kyje, d st Vytauto
Didžiojo universitete, buvojo profesorius, 1941-1943 m. - fakulteto
dekanas. Dalyvavo socialdemokrat veikloje. 1943-1945 m. pirmasis
VLIKo pirmininkas, v liau - jo narys. 1944 m. pasitrauk Vakarus.
Mir 1964 m. Niujorke.

JUOZAS KASPERAVI IUS, aviacijos leitenantas, priklaus LLA
organizacijai. Pokario metais kartu su broliu suklastotais Antano Klimo
vardu dokumentais, slapst si. Vien gaudyni metu brolis žuvo, o jis
sužeistas pateko gaudytoj rankas. Iš ligonin s j išvadavo partizanai
ir nuo to laiko jis partizan gretose. Aktyviai dalyvavo kuriant Jungtin
K stu io apygard ir jai vadovavo. Žuvo 1946 m. birželio m n. Po
mirties suteiktas Laisv s kovos karžygio vardas, apdovanojant I-jo
laipsnio Laisv s kovos kryžium.

Pogr. sl. Šilas, Angis, Visvydas.

ADOLFAS KUBILIUS, g. 1908m. Budri vienkm. (Kretingos apskr.).
Naci okupacijos metu buvo LLA štabo organizacinio skyriaus
viršininkas. 1944 m.išvyko vokie i spec. mokykl . 1944 11 17 jis,
kaip desantinink grup s vadovas, parašytu nuleistas Als dži
apylink . 1945 m. kovo m n. organizavo Žemai i legion ir jam
vadovavo.

Pogr. sl. Radvila, Šilovelnieas, Balys, Adys.

JUOZAS LUKŠA, g. 1921 m. Juodb džio km. (K.R dos rj.),
inžinierius-statybininkas. 1941 m. buvo areštuotas kaip LAF narys. Karo
pradžioje išlaisvintas, studijavo ir dalyvavo pogrindžio veikloje
(Lietuvos Išlaisvinimo Taryboje). Nuo 1946 m. partizanavo Tauro apg.
(rinktin s vadas). 1947 m. pasi stas užsien , kur baig specialius kursus.

1950 m. gr žo Lietuv . Dalyvavo pogrindžio centriniuose organuose. Žuvo 1951 09 05. Jam buvo suteiktas partizan kapitono laipsnis. Po mirties apdovanotas Laisv s kovos kryžiumi.

Pogr. sl. - Mykolaitis, Skirmantas, Vytis, Skraj nas, Mickevi ius.

JONAS NOREIKA, g. 1910 m. Šukoni km.(Pakruojo vls .). Baig Šiauli gimnazij ir karo mokykl (1931) bei Kauno universiteto Teisi fakultet (1938). 1931-1940 m. tarnavo kariuomen je (rikiuot s tarnyboje ir kariuomen s teisme). 1939 m. suteiktas kapitono laipsnis. Už dalyvavim antihitlerin je rezistencijoje 1943 m. buvo gestapo areštuotas ir išsi stas Štuthof koncentracijos stovykl . Sovietams už mus Štuthof , išlaisvintas ir paimtas soviet armij . 1945 m. gr žo Lietuv , dirbo Moksl akademijos juriskonsultu. Netrukus kartu su kitais k r Lietuvos Tautin Taryb (LTT), buvo šios tarybos ginkluot j paj g vadu. 1946 0 3 16 areštuotas, 1947 02 26 vykdyta mirties bausm .

Pogr. sl. Generolas V tra.

LEONAS PRAPUOLENIS, g. 1913 m. Daug liškiu km. (Vilkaviškio apskr.). 1933 m. baig Kybart Žiburio gimnazij , 1939 m. - Prekybos institut . Vadovavo 1941 m. birželio sukilimui Kaune. 1941 m. lapkri io 27 d. gestapo areštuotas, uždarytas Dachau stovykl , v liau gyveno Vokietijoje gestapo prieži roje. 1944 m. slapta parvyko Lietuv , susirišo su “vanagais“ ir j nurodymu išvyko Austrij , kur gyveno Šar no pavarde. Nuo 1945 m. reišk si BALF veikloje, VLIKe, Lietuvi fronte.

PETRAS PAULAITIS, g. 1904 m. Kaln n km. (Jurbarko vls .). Nuo 1926 m. studijavo Milano katalikiškajame universitete. 1939 m. apgyn filosofijos daktaro disertacij . Gr ž s Lietuv , mokytojavo, dalyvavo pavasarinink ir jaun j kinink veikloje. Pirmosios soviet okupacijos metu buvo slapta emigrav s Vokietij , sijung LAF organizacij . Laikinosios Lietuvos vyriausyb s laikotarpiu jo Raseini apskr. viršininko pareigas. Po to dirbo Jurbarko gimnazijos mokytoju ir steig pogrindžio Lietuvos laisv s gyn j s jung (LLGS), leido “Lietuviškus atgarsius“. 1943 m. gestapo buvo areštuotas, bet pavyko pab gti. Sovietme iu toliau t s LLGS veikl , v liau susijung su Jungt. K stu io apygarda. Gyveno pusiau legaliai Kazio Povilai io

dokumentais. Redagavo "Laisv s varp ". 1947 m. areštuotas. 1956 m. gr ž s Lietuv sik r Kaune, dirbo k riku ir m si atnaujinti pogrindžio veikl . 1957 m. pakartotinai areštuojamas ir nuteisiamas.

MOTIEJUS PE IULIONIS, g. 1888 m. prie Šventežerio (Lazdij r.). Baig Suvalk gimnazij , Petrapilio universitete studijavo fizik - matematik , dalyvavo slaptose student organizacijose. Pirmojo pasaulinio karo metu pašauktas caro armij baig karo mokykl (1916). 1918 m. gr ž s Lietuv iš pradži dirbo "Darbo balso" redakcijoje, nuo 1919 m. - Lietuvos kariuomen je. Dalyvavo visuose frontuose kaip pulko vadas. Apdovanotas 4 ir 5 laipsnio Vy io kryžiaus ordinais. Karin je srityje tobulinosi užsienyje. 1930-1936 m. generalinio štabo valdybos viršininkas. Nuo 1935 m. generolas leitenantas. Naci okupacijos metu sijung VLIKO veikl , paskirtas ginkluot j paj g vadu. Dalyvavo kuriant pirmuosius partizaninius dalinius. Gyveno pusiau legaliai Jono Kaminsko dokumentais. Suimtas 1946 (? 1947) ir nuteistas. Mir Ilguvos seneli namuose (Šaki rj.) 1960 m. Palaidotas Kaune, A.Panemun je. Pogr. sl. Miškinis

ADOLFAS RAMANAUSKAS, g. 1917 m. Lazdij rj. (Sesuo nurodo -g. 1918m. JAV). Mok si Sein "Žiburio" gimnazijoje, 1939-1940 m. tarnavo kariuomen je ir baig karo mokykl . Dalyvavo 1941 m. sukilime, po to buvo Druskinink burmistru ir komendantu. V liau mokytojav Lepalingyje ir dirbo Alytaus mokytoj seminarijos d stytoju. 1945 04 25 su draugais iš jo partizanauti, kur parod daug sumanumo ir ištverm s. Vadovavo Merkio rinktinei, Dainavos apygardai Piet Lietuvos sri iai, buvo LLKS prezidiumo narys. 1956 m. areštuotas ir 1957 m sušaudytas. Jam buvo suteiktas partizan pulkininko laipsnis. (Apie A.R. sekim ir su mim ži r. LKA, t.9, p. 177-202).

Pogr. sl. Vanagas.

SERGIJUS STANIŠKIS, g. 1899 m. Geležini km. (Marijampol s apskr.) vienuolikos vaik šeimoje. Mok si Marijampol s real. mokykloje, priklaus aušrininkams. 1920 m. stojo karo mokykl ir baig jos IV laid . 1923 m. dalyvavo Klaip dos sukilime, tarnavo kavalerijoje, d st karo mokykloje. Tur jo kapitono laipsn , partizan buvo pakeltas majoru. Pokary organizavo pirmuosius partizanus, buvo Dainavos štabo narys, Piet srities vadas.

Pogr. sl. Antanaitis, Puckevi ius, Viltis, Litas.

JUOZAS ŠIBAILA, g. 1905 m., mokytojas, jaunalietuvi veikėjas, tautininkas, 1941 m. sukilimo dalyvis, būrio vadas. Pokario metais - pagrindinio organizatorius ir vienas iš vadovų Ryt Lietuvoje. LLKS prezidento narys, viešosios (politinės) dalies viršininkas.

Pogr. sl. (Dukas, Merainis).

KAZYS ŠKIRPA, g. 1895 m. Nemajūnų km. (Biržų apskr.). 1915 m. baigė Mintaujos gimnaziją, studijavo Petrapilio komercijos institute. Pašauktas caro armijai, baigė Peterhofo karo mokyklą, dalyvavo Lietuvių kariuomenės jungos Rusijoje veikloje. Grįžęs Lietuvai tapo pirmuoju Lietuvos kariuomenės savanoriu. Jo pirmojo Vilniaus karinio komendanto pareigas, sukūrė atskirą batalioną, kuris išaugo į 5 pėstininkų pulką. Jam vadovaudamas dalyvavo visose nepriklausomybės kovose. Tobulinosi Ciurichės ir Aukštųjų karininkų kursuose Kaime, dalyvavo karo mokykloje, dirbo generaliniame štabe, buvo viršininkas. Nuo 1927 m. diplomatinėje tarnyboje. Turėjo gen. štabo pulkininko laipsnį. Buvo LAF vyr. štabo viršininkas (1943).

KAZYS VEVERSKAS, g. 1913 m. Kalviškių km. (Kauno apskr.). Augo 10 vaikų šeimoje. Baigė Naradavo žemės ūkio mokyklą, Kauno "Aušros" berniukų gimnaziją, karo mokyklą, studijavo Teisės fakultete. 1940 m. sovietams okupavus Lietuvą, pasitraukė į Vokietiją, dirbo spaustuvių je. Grįžęs Lietuvai, tęsė studijas ir organizavo LLA, jai vadovavo. 1944 m. Platelių apskr. kartu su kitais organizavo pirmuosius LLA partizanus "vanagus". Žuvo 1944 12 28 prie Raudondvario.

Pogr. sl. D d .

VIKTORAS VITKAUSKAS, g. 1920 m. Vencloviškių km. (Kauno rj.). Baigė gimnaziją ir buhalterijos kursus, buhalteriaavo Kauno trikotažo "Kaspino" fabrike. Išsisukinčiamas nuo bendradarbiavimo su kolaborantais, 1946 m. išėjo partizanauti. Buvo Žalgirio rinktinės vadu, nuo 1949 11 01 - Tauro apg. vadas, nuo 1950 07 kartu ir Pietrytinės vado pavaduotojas. Žuvo 1951 01.

Pogr. sl. Saidokas, Karijotas.

JUOZAS VITKUS, g. 1901 m. Skuodo-Kitėnų km. (Mažeikių apskr.). Mokėsi Mažeikių prekybos mokykloje, vėliau - Telšių gimnazijoje, dalyvavo ateitininkų veikloje. 1920 m. lankėsi Lietuvoje.

kariuomen , baig karo mokykl ir dalyvavo kovose su bermontininkais ir lenkais. Karin je tarnyboje išbuvo iki 1940 m. Yra baig s aukštuosius karo technikos kursus, studijavo Briuselio karo akademijoje. 1938 m. jam suteiktas plkn. leit. karinis laipsnis. Karo mokykloje d st karin inžinerij . Naci okupacijos metais priklaus LF karinei "K stu io" organizacijai. Pokario metais dirbo Marcinkoni mišk kio buhalteriu, 1945 m. sijung partizanin kov , buvo jos organizatorium. jo Dz k grup s, "A" apygardos ir Piet Lietuvos srities vado pareigas. 1946 07 02 buvo sunkiai sužeistas ir mir nuo žaizd . Po mirties pogrindžio vadovyb jam suteik Laisv s kovos karžygio vard , apdovanojant I-jo laipsnio Laisv s kovos kryžiumi.

Pogr. sl. Kazimieraitis.

JONAS ŽEMAITIS, g. 1909 m. Palangoje. Nuo 1917 m. Žemai iai apsigyveno Raseini apskrityje, o po to netrukus persik l ir Raseini miest . ia J.Žemaitis baigia 6 gimnazijos klases ir stoja karo mokykl . Prasiid jo karininko tarnyba. Kelet met tobulinosi Pranc zijoje Fonteneblo Artilerijos karo akademijoje. Jam suteikiamas kapitono laipsnis, vadovauja pulko mokomajai baterijai. Kariuomen je tarnavo iki karo pradžios. Nevykdydamas korpuso vadovyb s sakymo trauktis Soviet s jungos gilum , ties Valkininkais su b reliu kareivi atsiliko nuo kolonos ir liko Lietuvoje. pasi lym stoti vadinamuosius savisaugos dalinius, atsisak , persik l Kaun , kur laik dirbo durpi pramon je, v liau išsikelia Šiluvos vals i ir dirba kooperatyvo ved ju. 1944 m. organizavo Šiluvos ir Tytuv n vals i žmones Vietin rinktin ir tampa jos bataliono vadu. Rinktin likvidavus, slapstosi iki 1945 m. vasaros, kada tampa partizan u ir skiriamas Žebenškštis rinktin s štabo viršininku, v liau - jos vadu. 1947 m. gegužes m n. išrenkamas K stu io apg. vadu. 1948 m. jo pastangomis kuriamas Vakar (J ros) sritis ir jis tampa jos vadu. 1949 m., k rus LLKS, J.Žemaitis tampa šios organizacijos prezidiumo pirmininku ir vyriausiuoju ginkluot j paj g viršininku, vad suvažiavimas jam suteikia partizan generolo laipsn . 1953 m. geguž s m n. J.Žemai io bunkeris buvo išduotas ir jis pats apsvaigintas mestos granatos. 1954 m. J.Žemaitis sušaudytas Maskvoje, Butyrk kal jime.

Pogr. sl. Darius, Jocius, Tylius, Žaltys, Vytautas. (Pla iau apie JŽ.ži r.LKA,T.13,p. 162-191)

IV. POGRINDIS NAUJOMIS KOVOS S LYGOMIS (1955-1988 m.)

1. POLITIN S APLINKYB S IR KOVOS POB DIS

Ginkluotos kovos nuslopinimas buvo skaudus momentas tautos laisv s žygyje, ta iau kovos dvasia neužgeso. Tur jo tik atsirasti nauji kovos b dai prisitaikant prie nauj aplinkybi . Palankesn s tam s lygos susidar po Stalino epochos žlugimo, kai vidaus padang je atsirado šiokios tokios prošvaist s, o Vengrijos sukilimas (1956 m.), ekoslovakijos vykiai (1968 m.), kaimynin je Lenkijoje vykstantis priešinimasis bolševikinei priespaudai, pak l ir lietuvi dvasi . Prasid jo kokybiškai naujas kovos etapas. Jam b dingi tokie bruožai:

1. Kova nebe gauna centralizuot , visatautin pob d ir mast , veikia lokaliniai židiniai.

2. Pogrindžio veikla pradeda reikštis atskir visuomenini interes , atskir visuomen s sluoksni pagrindu.

3. Kovos veiksmai pradedami derinti su kit pavergt taut laisv s siekais (išsivaduojamasis internacionalizmas).

4. Prasid jo disidentin (kitamani) veikla, siekiama revizionizmo keliu transformuoti bolševizmo ideologinius pagrindus ir politines strukt ras, kartais net nukrypstant konformizm . Ypa tai ryšku gorba iovin s “perestrojkos“ (komunistinio persitvarkymo) metu.

Lietuv prad jo gr žti atlik bausm bei amnestuoti buv politiniai kaliniai. Sovietinio saugumo duomenimis iki 1958 m. sausio 1 d. gr žo apie 1900 buvusi poltini kalini ir daugiau kaip 5000 tremtini šeim . Tam buvo pasiruoš MGB organai, gav atitinkamas instrukcijas ir iš Maskvos. Suaktyvintas agent rinis darbas. Kiekviename “darbo kolektyve“ buvo stengiamasi tur ti informatorius, ypating d mes kreipiant sugr žusius iš kalinimo viet ir tremties. Naujai stojusi mokytis student s rašai buvo pateikiami KGB staigoms. Su gr žusiais vairiomis dingstimis buvo palaikomi “kontaktai“, siekiant išsiaiškinti j nuotakas, k slus, ideologiškai “apdoroti“, k nors pasi lius patraukti savo pus n ar net padaryti informatoriais. Ypa buvo stengiamasi, kad b t padaromi pareiškimai, smerkiantys praeities kovas ir konstatuojantys “prareg jim “. Visas šis darbas, žinoma, vyko gana vangiai, bet ši žmoni sijungimas aktyvi pogrindžio veikl buvo beveik ne manomas. 1957 m. buvo suimtas ir pakartotinai nuteistas

P.Paulaitis, 1978 m. sukurpta byla B.Gajauskui, iškal jusiam 25 metus. Nes km ištiko ir Vaineikio pastangos atkurti LLKS organizacij : 1957 m. buvo areštuotas jis pats bei represuota virš 40 kit bendražygi , daugeliui panaikinant anks iau pritaikytos amnestijos sprendimus. 1956 m. antruktart buvo areštuotas K.Skebera ir grup Dail s instituto student vien už tai, kad jis atvirai pasikalb davo su studentais ir dav jiems paskaityti dar prieš kar išleist A.Rachmanovos ir kit autori knyg .

Nereik jo b ti organizuotos veiklos dalyviu. Užteko to fakto, kad buv politkaliniai susitkdavo, pabendraudavo, persimesdavo vienu kitu žodžiu. Negal dami sulipdyti baudžiam j byl (nes jau buvo šiek tiek paisoma ir teisini norm), sovietinio saugumo organai griebdavosi šantažo, šmeižto, ieškodavo kompromituojan ios medžiagos arba patys j sufabrikuodavo, kartais patys apskelbdavo KGB agentais, kad izoliuot nuo visuomen s potencialius pogrindininkus. Charakteringa yra 1956-1957 met Kauno inteligent , buvusi politkalini ir Nepriklausomos Lietuvos veik j operatyvin byla "Recidyvas".⁶¹⁾ Joje kurpiama medžiaga apie Toliuš , Klim , Nosevi i ir kitus, v liau, nesudarius bylos, juos bent apšmeižiant spaudoje. Masiniais tiražais buvo platinama tendencingai parinkta ir iškreiptai komentuojama "medžiaga" apie lietuvi pasipriešinimo veikl . Nepaisant to, patriotiškai nusiteikusi lietuvi susib rimuose skamb jo partizan dainos, buvo puošiami žinomi j kapai. Bet kovos aren tur jo ateiti naujos j gos. Ir jos jo.

1957 m. gruodžio m n. buvo areštuoti mokytojas Laug nas, MA aspirantas Telksnys, radijo muzikos laid redaktorius Stupnys, profs jug klubo vadovas Seliukas suk r "Nacionalin liaudies front " , kuris skleid demokratinio socializmo, Lietuvos nepriklausomyb s atstatymo id jas. 1961 m. Vilniuje areštuojama jaunimo "Laisvosios Lietuvos" grup (R.Ragaišis, V.Šakalys, A.Baltrušaitis ir kt.), kuriai priklaus apie 30 nari . 1965 m. buvo susekta Konservatorijos student ir Kult ros technikum mokslieivi pogrindžio grup (vad. J.Volungevi ius), veik Lietuvos jaunimo s junga, leidusi "Juventus Academica" leidin ...

B dingos ir pavieni asmen , gal ne tiek kovos, kiek protesto prieš priespaud akcijos. Tai, pirmiausia, politiniai pab g liai iš sovietinio rojaus. 1970 m. pab go t vas ir s nus Bražinskai, prievarta nuvar l ktuv iš Suchumio Turkij . Tais pat metais m gino pab gti lietuvis j rininkas S.Kudirka, nušok s prisišvartavusio JAV pasienio

apsaugos laivo den . Amerikie i gr žintas, Kudirka buvo nuteistas “už t vyn s išdavim “ ir tik dideli pastang (daugiausia JAV lietuvi) d ka išlaisvintas ir jam leista išvykti pas motin . 1980 m. per Karelį miškais Švedij pab go praeityje buv s politikalinys V.Šakalys.

Kita protesto akcijos forma-susideginimas. 1972 m. Kauno teatro sodelyje su š kias “Laisv Lietuvai“ susidegino R.Kalanta, o pritarusieji šiai akcijai saugumie i prieži roje buvo laikomi psichiatrin je ligonin je. 1976 m. kariniame dalinyje susidegino lietuvius kareivis A.Kalinauskas, sušuk s “Už Lietuv “. Panašios protesto akcijos buvo reiškiamos ir kitose šalyse.

Kovon pakilo ir labiau organizuotos pagrindinink grup s.

2. LIETUVOS LAISV S LYGA (LLL)

Nagrin jamame laikotarpyje LLL d l dviem priežas i rezistenciniame jud jime už m išskirtin viet . Viena, tai buvo dar bendr tautos sieki reišk j , pretenduojanti veikt vystyti visoje Lietuvoje. Tai buvo dar ankstyvesniojo pagrindžio bruožas. Antra, LLL laik si visai naujos taktikos, ji nefiksavo naryst s. “Kiekvienas Lietuvos gyventojas gali save laikyti LLL nariu, jeigu jis kovoja (pagal galimybes) už “Laisv s Lygos tikslus“ - buvo sakoma šios organizacijos deklaracijoje, kurios aukš iausia institucija buvo Tautin taryba, o sutrikus jos veiklai - Užsienio taryba.

LLL sisteig 1978 m. birželio m n. Jos iniciatirius ir steig jas buvo A.Terleckas. Apie j tada susispiet b relis buvusi politkalini , disident (Ragaišis, Volungevi ius, Bogušis, Statkevi ius, Baltrušaitis, Sad nait , kun. Grigas, Pe eli nas ir kt.). 1976 metais prad tas leisti pagrindžio laikrašt lis “Laisv s šauklys“ dabar jau imtas leisti LLL vardu, išleidžiamas platesn s apimties periodinis leidinys “Vytis“. LLL id jine platforma tapo Molotovo-Ribentropo 1939 m. slapt j protokol d l takos sfer Ryt Europoje demaskavimas. Šie protokolai JAV Valstyb s departamento viešai paskelbti 1948 m. leidinyje “Nazi-Soviet Relations“ Lietuvoje iki tol buvo beveik visai nežinomi. “Vytis“ turinio ir apimties atžvilgiu tampa rimtu pagrindžio leidiniu, nors kai kas ima skelbti, kad tai MGB darbas. “Vytis“ pasiekia ir Vakarus, ten perspausdinamas, skelbiamas per radij . Leidinyje buvo brandži straipsni , istorin s medžiagos, net rasta vietos patriotinei K.Brad no poezijai. Reikšmingas buvo 1979 metais, Ribentropo-Molotovo suokalbio keturiasdešimt j metini proga Jungtini taut Generalin s

Asambljos sesijai adresuotas pareiškimas ir prie jo pridtas ilgokas A.Statkeviiaus parašytas "Moralinis ultimatumas TSRS vyriausybei". Dokumente, pasirašytame Tautin s Tarybos, vardijamas lenininio-stalininio tipo imperializmas, istoriškai plaiai apžvelgiami Lietuvos-Rusijos santykiai ir reikalaujama Lietuvai nepriklausomyb s, "likviduoti vis grandiozin virš 100-to taut ap musis kolonijinio engimo sistem ". Kitas svarbus 1979 08 23 Tautin s Tarybos dokumentas, pasiek s Vakarus ir paskelbtas per "Amerikos bals " buvo pareiškimas, adresuotas SSSR, VFR, VDR ir šali , pasirašiusi Atlanto chartij vyriausybm s bei SNO generaliniam sekretoriui K.Valdhaimui. Pareiškime prašoma SSSR vyriausybm s viešai paskelbti Molotovo-Ribentropo pakto tekst ir pripažinti j negaliojan iu. To pa io prašoma ir VFR bei VDR vyriausybi , o kit vyriausybi -prašoma pasmerkti š pakt . Gen. sekretoriui primenama atsakomyb už taut likim ir išreiškiamas pageidavimas, kad Latvijos, Estijos ir Lietuvos klausimas b t svarstomas Jungtini Taut organizacijoje. Š kreipim si pasiraš 49 asmenys, j tarpe 9 estai ir latviai. Pritardami šiam pareiškimui pasiraš ir 11 žinom Maskvos disident , kurie pagelb jo š pareiškim perduoti ir Vakarus. Panaši pareiškim LLL yra išplatynusi ir daugiau. 1987 m., rugpj io 23 d. LLL Vilniuje prie A.Mickeviiaus paminklo dar okupacijos s lygomis pirm kart viešai suorganizavo miting , smerkiant Molotovo-Ribenriopo suokalb , reikalaujama išvesti sovietin armij ir leisti tautai laisvai spr sti savo likim .

LLL organizatoriai buvo persekiojami, ta iau situacija neleido viešai juos paskelbti "t vyn s išdavikais", kaip buvo praktikuojama iki tol. Jiems m ginta sudarin ti kriminalines bylas, paskelbti psichiniais ligoiais, šmeižikais, organizuojami "pasmerkimai" darboviet se ir, žinoma, "demokratin je" spaudoje.

1988 m. liepos 3 d. LLL iš jo iš pogrindžio, k l radikalius reikalavimus, dr siai pasisak už Lietuvos nepriklausomyb . Tai organizacija, kuri sulauk ir Lietuvos valstybingumo atstatymo bei prat s savo veikl Nepriklausomoje Lietuvoje. Kyla klausimas, kod l ši patriotin , daug pogrindyje nuveikusi grup nepatrauk paskui save mases, neišaugo skaitling organizacij ir kod l nuo jos lyderio nusigr ž net kai kurie buv artimi bendražygiai ? Tam, matyt, buvo objektyvi ir subjektyvi priežas i . Nauji rinkos santykiai at m dal žmoni energijos, jie tapo abejingi ne tik praei iai, bet ir iš viso dvasin ms inspiracijoms. Iš kitos pus s, diplomatinis žengimas nepriklausomyb , vengiant eksces ir auk , tarsi neleido nukrypti

kraštutinumus ir m rodytis, kad pamiršamos pa io jud jimo ištakos. Tas LLL eil se iššauk akl priešišku kovos iniciatyv per musioms j goms. Be to, nepripažinimas joki autoritet , vengimas kompromis su vieno tikslo siekianiais, bet skirtingos taktikos žmon mis, nuved LLL tam tikr saviizoliacij . Ta iau m s rezistencijos istorijoje LLL užima neabejotinai garbing viet .

3. KOVA D L TIKIN I J TEISI

Bolševikai, uzurpav vis politin , visuomenin bei kult rin gyvenim , negal jo, pak sti bet kokio vakuumo, juo labiau - nekontroliuojamos veiklos, tokios kaip religini bendruomeni . Jiems ne tiek buvo baisus religijos turinys, kiek tai, kad be CK direktyv , globos ir palaiminimo gal jo savarankiškai egzistuoti žmoni grup s, nepripaž stan ios partijos vadovaujan io vaidmens. Ateizmas jiems buvo ne tikslas, o tik priemon hegemonijai tvirtinti. Savarankiška ir nekontroliuojama ateist veikla jiems b t ne mažiau nepageidautina, kaip ir kitokia už j kontrol s rib esanti veikla. Tod l ir religija buvo stumiamą iš gyvenimo, tikintieji visaip varžomi ir net persekiojami. Dauguma tikin i j ir dvasiški suprato, kad savo teises jie gali apginti tik veik bolševikin diktat r ir tod l sijung visos tautos kov d l laisv s. Neužmirštami kunig A.Yliaus, J.Lelešiaus, A.Svarinsko, vyskupo V.Borisevi iaus vardai. Jie kartu su visa tauta ženg kan i keliais, jiems teko patirti šmeižtus ir pažeminimus.

Dalis tikin i j ir dvasiški galvojo, kad savo teises gali apginti ir nesikišdami politin kov , siekiant išlyg tik Bažny ios reikaluose. Dar 1940 m. rugpj io m n. kun. M.Krupavi ius praš si audiencijos pas tuometinius sovietinius vadovus M.Gedvil ir J.Paleck veltui m gindamas tikinti juos, kad tikin i j puolimas nenaudingas. V liau, 1945 m. Kauno arkivyskupijos valdytojas prel. S.Jokubauskas paraš ganytojišk laišk , kuriame ragino nutraukti pasipriešinimo kov . Deja, daugelis kunig nepritar tokiai pozicijai ir savo pamoksluose tik vienas kitas Kauno arkivyskupijos kunigas aiškino, kad kiekviena valdžia iš Dievo, kad negalima jos neklausyti, o partizanai tik užtraukia nuod m , j negalima laidoti su religin mis apeigomis ir priimti kapines (pvz. Gelgaudiškio klebonas kun. K.Augustaitis). Susitaikymo ir net bendradarbiavimo su okupacin s valdžios organais pozicij už m ir Kauno arkivyskupijos valdytojas J.Stankevi ius, vienas kitas žemesnio rango dvasiškis, o kun. prof. J.Ragauskas ir dar keli dvasiškiai

tiesiog per jo bolševik tarnybon. Tuo tarpu daugelis dvasiški neš jung gulago koncentracijos stovyklose, buvo persekiojami vyskupai J.Steponavi ius ir V.Sladkevi ius.

Kiek kitokia pad tis susidar Lietuvoje susilpn jus pagrindžio veiklai ir tam tikr mast gijus disidentiniam jud jimui. Maskvoje pravoslavai jau buvo k r Krikš ioniš k j komitet tikin i j teisi ms ginti. G.Jakunin'o paraginti panašios veiklos m si ir Lietuvos dvasiškiai. 1978 m. lapkri io 22 d. kunigai A.Svarinskas, S.Tamkevi ius ir J.Zdebskis susitikime su žurnalistais Maskvoje išplatino pareiškim , kuriame skelbiama, kad Lietuvoje steigiamas Tikin i j teisi gynimo katalik komitetas (TTGKK). Krepimesi sakoma, kad Komitetas "sieks katalikams lygi teisi su ateistais. Savo veikl tikim s pad ti tikintiesiems, o gyvendinus teisin ir praktin tikin i j ir ateist lygyb , daug laim s ir Taryb S jungos autoritetas Krikš ioniškuose Vakaruose. (...) komitetas veiks viešai ir nesieks joki politini tiksl ." 62) Komitetui taip pat priklaus kunigai J.Kauneckas ir V.V lavi ius, v liau prisijung L.Kalinauskas, A.Keina ir V.Stak nas.

Vien per pirmuosius penkis metus TTGKK padar virš 50 vieš pareiškim . Jie buvo skirti Romos popiežiui, SSSR religij reikal tarybai, SSSR vidaus reikal ministrui, daugelio šali religini bendruomeni hierarhams, kreiptasi ir Lietuvos katalik Bažny ios vadovyb . 1979 m. geguž s 5 d. pareiškime Lietuvos vyskupams ir vyskupij valdytojams raginama ne maldauti, o reikalauti platesni tikintiesiems teisi . "Jau at jo laikas ordinarams garsiai prabilti, - duokite mums laisv tvarkyti Bažny ios ir kunig reikalus..." - rašoma jame. 63) B dinga, kad komitetas ne tik paskelb savo nari pavardes, bet nurod ir adresus. Nebuvo ir pirmininko. Visi solidarai buvo atsakingi už komiteto veikl .

1972 m. kovo 19 d. pasirod pirmasis "Lietuvos Katalik Bažny ios Kronikos" (LKB kronikos) numeris. Nors nenurodyta, kad leid jas yra TTGKK. ta iau jos glob ju kaip tik buvo šis komitetas, o kv p ju ir leid ju - to komiteto narys kun. S.Tamkevi ius. Kronikoje buvo skelbiami faktai apie tikin i j persekiojimus visoje Lietuvoje, rašoma ir apie kai kuri kunig kolaboravim su okupantais, apie mokyklas, informuojama apie pagrindyje leidžiamus leidinius. Taigi, nebuvo apsiribojama vien religiniais reikalais. Tai nepatiko net kai kuriems dvasiškiams, o k jau kalb ti apie KGB. Juo labiau, kad "LKB kronika" buvo persiun iama užsien . Ten susik r Lietuvos Kronikos S junga, kuri ne tik perspausdindavo leidin lietuvi kalba, bet vert ir

platino angl , pranc z , ispan kalbomis. Kronika pasklido po vis pasaul . Tod l 1983 m. buvo teisiamas kun. A.Svarinskas, o jo teismo metu suimtas ir kun. S.Tamkevi ius. 1973-1980 metais už "LKB kronikos" dauginim ir platinim buvo nuteista 14 asmen .

Nors TTGKK ir "LKB kronika" tiesiogiai nek l Lietuvos laisv s ir nepriklausomyb s lozung , skelb nesikišianti politik , ta iau netiesiogiai susilie ia su bendromis pavergtos tautos T vyn s problemomis, o svarbiausia - ard partin s hegemonijos pamatus, demaskavo antidemokratin sovietin s valdžios pob d. Tuo ši veikla ir yra reikšminga lietuvi tautos pasipriešinimo (rezistencijos) istorijai.

4. KOVA D L ŽMOGAUS TEISI

1948 12 10 JT generalin asambl ja pri m Visuotin žmogaus teisi deklaracij . Po to sek tarptautiniai susitarimai (konvencijos), kuriuose valstyb s prisi m sipareigojimus gerbti žmogaus teises. V liau, 1975 m. SSSRkartu su kitomis 34 valstyb mis pasiraš Helsinkio pasitarimo Baigiam j akt su pasižad jimais gerbti žmogaus teises. Kad tai neb t tik tuš ios deklaracijos, b tina buvo ir visuomenin j vykdymo kontrol . Tod l 1975 05 12 akademiko A.Sacharov'o iniciatyva buvo kurta Maskvos Helsinkio grup . 1976 11 25 tokia grup susik r ir Lietuvoje. j jo kun. K.Garuckas, E.Finkelšteinas, O.Lukauskait -Poškien , V.Petkus, T.Venclova. Grup veik nepriklausomai, ta iau palaik tamprius ryšius su Maskvos grupe, tur jusia ryši kanalus su užsieniu.

LHG nebuvo organizacija, turinti savo program ir status. Tai - labiau disident (kitamani) samb ris. Tod l ir nebuvo vieningos, aiškiai apibr žtos veiklos linijos. Joje nevyravo Lietuvos laisv s ir nepriklausomyb s id ja, nes tam nelabai pritar ir Maskvos kolegos. Pagrindinis veiklos motyvas - kova prieš nedemokratiškus valdžios veiksmus bei kitamani persekiojimus. Ne paskutin viet už m ir kova d l migracijos laisv s. Šiais klausimais ypa buvo susir pinusios žyd bendruomen s, kuri atstovai jo Maskvos ir Lietuvos grupes. Buvo tiesiog prasid j s siekian i išvykti iš SSSR s j dis. Tod l LHG veikla per demokratin humanizm tam tikra prasme krypo ir kosmopolitizm . Tarp kitko, buvo pabr žiama, kad grup s veikloje netur t dalyvauti buv partizanai. ⁶⁹⁾ Gal b t d l ši vis priežas i kai kuri asmen nepatenkino LHG veikla ir jie 1988 09 04 k r

Tarptautin s žmogaus teisi asociacijos Lietuvos skyri (A Andreika, V. Aneliauskas, G. Bogušis, J. Gelažius ir kt.),

LHG ir atskiri jos nariai padar ne mažai pareiškim vairiais adresais d l kai kuri asmen persekiojimo. Grup s narys kun. Garuckas atvir laišk LKP CK sekretoriui P. Griškevi iui baig žodžiais: “Visi Lietuvi Tautos myl tojai laukia, kad Lietuv gintum te, o ne j pardavin tum te. “A. Statkevi ius, kaip LHG narys ir LLL atstovas išėivijoje, 1988 09 24 kreip si JAV kongreso Europos saugumo ir bendradarbiavimo komisijos pirminink S. Hoyer ir vicepirminink D. De Concini prašydamas imtis žygi Pabaltijo respublik laisvinimo klausimu.

1978 m. liepos m n. nuteisus V. Petk , T. Venclovai emigravus JAV, iš aktyvios veiklos pasitraukus E. Finkelšteinui, 1979 m. mirus kun. Garuckui, o kitais metais “teismui“ pri mus nutart A. Statkevi i izoliuoti specligonm je, LHG veikla buvo labai nusilpusi. 1983 m. mir ir LHG nar O. Lukauskait -Poškien .

Duomenys apie žmogaus teisi pažeidimus vairiais kanalais pasiekdavo tarptautinius forumus, kuriuose kas dveji metai tur jo b ti aptariama pad tis vykdant Helsinkio susitarimus. Ta iau SSSR atstovai visada atsikirsdavo, kad tai j vidaus reikalai ir niekas negali juos kištis, pabr ždavo, kad ind nai turi mažiau teisi , negu SSSR tautos. Tuo ir baigdavosi svarstymai.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad LHG vis tik buvo vienas iš t kovos b ri , kurie šturmdavo sovietin s imperijos bastionus.

5. KITOS DISIDENTIN S GRUP S IR POGRINDŽIO SPAUDA

Siekdami realizuoti savo id jas, disidentai neretai vienu metu dalyvaudavo keliose grup se. Tod l ir LHG veikla kartais persipindavo su LLL arba TTGKK akcijomis. Nors Maskvos disidentai labai noriai bendravo su lietuviais, ta iau vieno likimo ir tradicij bendrumas skatino orientuotis latvi ir est vienyb . 1977 08 20 buvo sudarytas Lietuvos, Latvijos ir Estijos nacionalini jud jim jungtinis komitetas. Jis jung Lietuvos išlaisvinimo komitet , Laisv j latvi s jung ir Est pasaulin taryb , veikusias užsienyje. Siekta bendradarbiauti ir su kit krašt disidentais, susisiekti su tarptautine organizacija “Amnesty International“.

Lietuvoje trumpai savo veickl parod Lietuvi tautos nacionalinis s j dis, Lietuvi kalbos gynimo iniciatyvin grup . 1978

m. sisteig Jud jimas už Lietuvos išstojim iš TSRS ir kt.

dom s yra Lietuvos komunist s jungos veiklos epizodai. Ši s junga, egzistavusi 1976 m., siek transformuoti Lietuvos komunist partij . Laikydamosi marksistini pozicij ir pripažindama, kad socializmas ir komunizmas yra istorijos vystymosi b tinyb , LKS ir jos ideologai buvo už LKP sudemokratinim ir demokratin socializm , savarankišk Lietuvos komunist keli , išeinant iš SSSR sud ties. Žodžiu, buvo propaguojamas tada madingas eurokomunizmas, ekoslovakiškasis “socializmas su žmogiškuoju veidu“. Šios id jos ir LKS nuostatos buvo pla iai reklamuojamos pogrindžio leidinyje “Perspektyvos“. Tai buvo tam tikra pažanga, bet, deja, visai nepriimtina kovingai nusiteikusiems, visiškos laisv s ir nepriklausomyb s siekusiems pogrindžio veteranams. Kadangi nebuvo atsiribojama nuo esan ios LKP, nepasmerkiama jos kolaborantin veikla, nesiekiami visiškai išsivaduoti iš dogmatizmo, net pogrindžio “Vytis“ paskelb aštr polemisk straipsn - “Perspektyvos“ be perspektyv .

Suprantama, kad Lietuvos išlaisvinimo b das to meto pogrindininkams nebuvo iki galo aiškus. Tod l ir buvo m ginami vair s keliai ir priemon s, vairi taktika. Tad visa, kas vienaip ar kitaip klibino bolševizmo pamatus, buvo ind lis strategin tiksl . Politini j g nelaim yra ambicijos, vadizmo aistros, kovos hegemonizavimas. To, atrodo, neišveng ir daugelis m s pogrindinink .

Didel darb nuveik ir to meto lietuvi pogrindžio spauda. Be jau anks iau pamin t leidini , reikia pažym ti 1975 m. prad t leisti žurnal “Aušra“, kuri buvo užsimojusi t sti Basanavi iaus gadyne s tradicijas, net buvo prat sta žurnalo numeracija. užsien patek žurnalo egzemplioriai buvo išleidžiami atskirais tomiais (kaip ir “LKB kronika). Lygiagre iai jo ir kita periodin spauda: “Dievas ir T vyn “, “Varpas“, “Tiesos kelias“. 1978 m. pabaigoje pasirod radikalus leidinys “Šalin vergij “, kurio (areštavus A.Statkevi i) sp jo išeiti tik vienas numeris. 1977-1980 m. buvo leidžiamas “R pintoj lis“, literat rinis žurnalas “Pastog “ ir kai kurie kiti leidiniai. Visi jie vienaip ar kitaip, ryžtingiau, ar ne taip radikaliai k l laisv s id jas. Represinis aparatas persekiojo ne tik ši leidini leid jus ir platintojus. Jiems pavojingas buvo net kraštotyros ir turistinis darbas. Mat, buvo gilinamasi “buržuazin “ praeit , “nesocialistin “ kult r . Saugumie iu akiratyje buvo ir klubas “Romuva“, puosel jantis senov s tradicijas, nepatiko, kad turistai aplanko praeities dar nesp tus nugriauti paminklus ir kartais padeda prie j g li . Agentai bažnyiose rašin jo kunig pamokslus, buvo

draudžiamos bet kokios religinės eitynės. Visiems tartiniams asmenims buvo užvedamos sekimo bylos, nevaržomai klausomasi telefoninių pokalbių, panaudojamas visas propagandinis aparatas: spauda, radijas, televizija, kinas. KGB generolas G.K.Vaigauskas nurodo, kad tuo metu "Byl tyrimo procese konfiskuota: 5 dauginimo aparatai "Era", 4 spausd. mašinos, 600 kg. tipografinio šrifto, daugiau kaip 2 tonos popieriaus, daugiau, kaip 5 t kst. egzempliorių antitarybinių ir priešiškos literatūros".⁶⁵⁾

Kol kas nėra dokumentinės medžiagos, parodančios kaip saugumiečiai stengėsi skaldyti to meto pagrindinę, kurti agentinės-fiktyvias pagrindžio grupes ir leisti fiktyvią "pagrindžio" spaudą. Tačiau sunku patikėti, kad jie būtų atsisakę tokią jau išbandytą metodą. Pavyzdžiui, 1946-1948 m. laikotarpiu MGB leido bent 4 provokacinius leidinius, kuriuos platino per agentą J.Markul ir jo bendrus.

Reikšminga šiame laikotarpyje buvo ir užsienio rezistentų veikla. 1951 m. gegužės 24 d. Lietuvos pasiuntinio Vašingtone iniciatyva buvo sudarytas ir Laisvosios Europos komitetui pristatytas tokios sudėties Lietuvos Laisvės Komitetas: pirmininkas V.Sidzikauskas, sekretorius A.Trimakas, išd. K.Bielinis, nariai - J.Audanas, B.Nemickas, M.Tolišius, P.Vainauskas ir V.Vaitiekėnas. Laisvosios Europos Spaudos ir informacijos skyrius buvo deleguotas V.Rastenis, Vašingtono kongreso bibliotekoje dirbo LLK rekomenduoti prof. D.Krivickas, dr. J.Pajaujis (v. liau - doc. V.Trumpa). LLK bendradarbiavo su kitomis užsienyje esančiomis lietuvių institucijomis, dalyvavo tarptautinėse organizacijose ir visur kėlė Lietuvos laisvinimo mintį, rėmė Kersteno komisijos darbą.⁶⁶⁾ LLK iniciatyva Europos pavergtį tautų asamblėja 1956 09 29 priėmė atskirą rezoliuciją, smerkiančią Pabaltijo valstybių okupaciją ir raginančią Vyriausybės remti tą šalį emigrantų pastangas saugojant tautinį mentalitetą iki bus atgauta laisvė.

Nuo 1951 m. vasario 16 d. prie "Amerikos balso" radijo kurta lietuvių tarnyba ir pradėtos transliuoti laidos lietuvių kalba.

Toliau veikė VLIKas. 1967 m. spalio 21-22 d. vykusioje Vašingtone konferencijoje buvo iškilmingai paminėtos Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 50-tosios metinės, kuriose dalyvavo visos egziliškos rezistencijos institucijos. Tai buvo vienybės demonstracija. Konferencija paskelbė manifestą, kuriame pasmerkė okupantus, pareiškė ryžtą toliau ginti teisingą laisvės ir nepriklausomybės siekius. Jį pasirašė nuo LR diplomatinės tarnybos jos šefas S.Lozoraitis, VLIKO pirmininkas dr. K.J.Valinas, LLK

pirmininkas V.Sidzikauskas, Pasaulio lietuvi bendruomenės pirmininkas J.Baizinas, JAV lietuvi bendruomenės pirmininkas Br.Nainys ir Kanados lietuvi bendruomenės pirmininkas A.Rinkas.

6. KAI KURIE ŽYMESNIEJI 1955-1988 MET LAISVŲ KOVOTOJAI

Šio skyrelio pradžioje mes jau apibdinome kovos periodo pagrindinius bruožus. Tai buvo taikaus pasipriešinimo laikotarpis, tačiau pareikalavęs daug valios pastangų, atkaklumo ir pasiaukojimo. Ryžtingai buvo veikiama tiek Lietuvoje, tiek ir išeivijoje. Čia norėtume plačiau paminėti keletą asmenų, paliečių šiame skyrelyje.

BALYS GAJAUSKAS, g. 1926 m. Vygreliškio km. (Vilkaviškio rj.). Pokario metais įjungė pagrindžio veiklą Kaune, 1948 m. buvo nuteistas 25 metams kalėti. Atleistas bausmės laikas, 1974-1977 m. Kaune toliau tęsė pagrindžio veiklą, platino antitarybinę literatūrą, buvo LHG narys, palaikė ryšius su kitais disidentais. 1978 m. buvo antrą kartą teistas 10-čiai metų.

STASYS LOZORAITIS, 1898 m. Kaune. 1978 m. Voroneže baigė M.Y. gimnaziją. Grįžęs Lietuvai dirbo Vidaus reikalų ministerijoje. Nuo 1929 m.-Diplomatiniame tarnyboje, 1934-1938 m. užsienio reikalų ministras. Nuo 1939 m. - nepaprastasis ir galiotasis ministras Italijoje. Visą okupacijos laiką iki mirties vadovavo užsienio diplomatijos tarnyboms ir gynė Lietuvos laisvąsias bylas, koordinavo kitą Lietuvos diplomatų darbą. Mirė 1983 m. Romoje.

ONAS LUKAUSKAITIS-POŠKIENIS, g. 1906 m. Šiauliuose, baigė vietos gimnaziją, studijavo Berlyne ir Vienoje. Baigė Kauno universitetą, mokytojavo. Iš pradžių prijautė socialdemokratams, dalyvavo jų veikloje. Nazi okupacijos metu turėjo ryšius su LLKS, vėliau su LLA, aktyviai įjungė LTT veiklą, jos butas tapo šios organizacijos štabo būstine, jį pati padėjo rengti atsišaukimus, nes nuo 1930 m. dirbo literatūrinį darbą, rašė eiles. Buvo nuteistas (1947 m.). Grįžęs iš Potmos lagerio, įjungė LHG veiklą, kurį laiką - faktiškai vadovavo grupės veiklai, pasirašė ne vien pareiškimą. Mirė 1983 m. Šiauliuose.

POVILAS PELELIŪNAS, g. 1928 m. Ramygalos valsčiuje, mažažemių šeimoje (tėvai turėjo tik 2 ha žemės). 1952 m. baigė universitetą,

mokytų jį. Redagavo pagrindinį "Alma Mater", 1979 m. areštuotas už dalyvavimą pagrindinio spaudoje ir 1980 m. nuteistas. Grįžęs iš kalinimo viet buvo Politikalinio gynimo komiteto pirmininku, vienas iš pirmos legaliai pradėjusios veikti Demokratų partijos atkūrimo iniciatorių ir lyderių. Buvo Nepriklausomybės sąjungos tarybos narys. Mirė 1990 m.

VACLOVAS SIDZIKAUSKAS, g. 1893 m. Šiaudiniškių km. (Šakių r.). Mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje, studijavo Šveicarijoje, Maskvos universitete. Nuo 1919 m. dirbo diplomatinėje tarnyboje Šveicarijoje, Vokietijoje, D. Britanijoje. Nuo 1947 iki 1950 liepos dirbo VLIK'e, 1964-1965 m. VLIK'o valdybos pirmininkas. Nuo 1951 m. Lietuvos laisvės komiteto (LLK) pirmininkas.

ALGIRDAS STATKEVIČIUS, g. 1923 m. Pusedėrių km. (Šakių r.), gydytojas. 1951 m. buvo teistas už dalyvavimą LLA ir mokymais parašiutininkų mokykloje. Vėliau dirbo pagal specialybę ir nuo 1979 m. sąjungos aktyvi disidentinis veiklų rengėjas ir platintojas literatūros, diskredituojantis bolševizmo ideologiją ir praktiką. Jo plunksnai priklausė antimarksistinis traktatas "Sofiokratija ir geodoroviniai jos pagrindai", kuris slapta atspausdintas jo išranku rankas. Dalyvavo LLL ir LHG veikloje. 1980 m. teismo nutartimi buvo pripažintas itin pavojingu visuomenei ir pagal MGB sufabrikuotas medicininės pažymys patalpintas specialigoniui.

ALFONSAS SVARINSKAS, g. 1925 m. Kadronių km. (Ukmergės apskr.). Mokėsi Deltuvos progimnazijoje ir Ukmergės seminarijoje. Pastarosios nebaigęs, stojė Kunigų seminariją, bet 1946 m. areštuojamas už ryšius su pagrindžiu. 1954 m. lageryje bėdamas gauna ten pat kalėjusio vyskupo Ramanausko kunigo šventinimą. 1956 m. grįžęs Lietuvon pasišvenčia apaštališkam darbui, kunigauja viariose parapijose ir 1958 m. jį vėl teisiamas už pamokslus "prieš valdžią". 1964 m. grįžęs Lietuvon, kunigauja Miroslavė, Igliaukoje, Viduklėje, visur ir visada likdamas ištikimu Bažnyčiai ir Tvynei, nepalaužiamas ir nesutaikomas. Jo iniciatyva buvo sukurtas TTGKK 1982 m. jį areštuotas trečią kartą.

SIGITAS TAMKEVIČIUS, g. 1938 m. Gudonių km. (Alytaus apskr.) Iš Kunigų seminarijos buvo paimtas sovietinė armija iš kurios grįžęs

baig moksl ir buvo šventintas kunigu. Dar besimokydamas seminarijoje ir pirmomis kunigavimo dienomis S.Tamkevius kelis kartus buvo m gintas MGB organ užverbuoti agentu si lant geras parapijas ir studijas Romoje. Nepavykus tai padaryti, prad jo j persekioti. S.Tamkevius baramas Religij reikal valdybos galiotinio, vietin s valdžios atstov už jiems nepatikusius pamokslus,už peticij d l Kunig seminarijos suvaržym ir seminarist limit . Pagaliau jam uždraudžiama kunigauti ir buvo priverstas iki 1970 m. dirbti darbininku gamykloje, melioracijoje. Kun. S.Tamkevius buvo TTGKK narys, "LKB kronikos" pradininkas. Už ši veikl 1983 m. nuteistas.

ANTANAS TERLECKAS, g. 1928 m. Krivasalio km. (Ignalinos rj.). Baig Ekonomikos fakultet , dirbo bank sistemoje, studijavo istorij . LLL k r jas ir lyderis. Už pogrindžio veikl buvo persekiojamas ir teisiamas.

V. ŽYGIS NEPRIKLAUSOMYB . DAINUOJANTI REVOLIUCIJA

1. PASKUTINIOJO ETAPO POLITIN SITUACIJA

Pasibaigus SSSR politinio-visuomeninio ir ekonominio s stingio laikotarpiui ir naujam diktatoriui M.Gorbajovui mus ieškoti kaip išeiti iš aklaviet s bei išgelb ti partin plutokratij nuo visiško žlugimo, reik jo atleisti daugel varžt . Buvo paskelbtas pertvarkos ("perestrojka") lozungas. Tuo tarpu Lietuvoje vis laik buvo gyvos ir palaikomos valstybingumo, laisv s ir nepriklausomyb s siekio id jos, o paskutiniu metu - visuomen pribrendo ir naujam laisv s kovos pakilimui. Tod l visais b dais buvo stengiamasi išnaudoti situacij . Pasirod naujos kovos formos - viešas paraš rinkimas išreikšti vienok bei kitok protest ar reikalavim , politiniai bado streikai, pagaliau ir masin s demonstracijos. Susik r Politini kalini gelb jimo komitetas. Visa tai suk l daug nauj r pes i valdan iajai partijai ir sovietiniam MGB. Ypa kruopš iai buvo imtasi apsaugos priemoni pasitinkant 1988m.vasario 16 d. - Nepriklausomyb s 70-sias metines. Neži rint to, žmon s iš jo gatves, keliose Vilniaus vietose vyko susid rimai su

milicija. T met geguž s 22 d. Vilniuje, Katedros aikšt je vyko didžiulis nesankcionuotas LLL organizuotas mitingas Sibiro aukoms pagerbti. "Tvarkai palaikyti" buvo sutelkti keli t kstan iai kariški . Birželio 14 dienos min jimui Žem s kio ekonomikos instituto sal je susirinko apie 700 inteligentijos atstov , o Katedros aikšt je miting - arti 10000 Vilniaus miesto gyventoj . Minioje plev savo uždraustoji trispalv .

Pakilo plat s gyventoj sluoksniai. Tai buvo sveikintinas, džiugus, bet kartu ir pavojingas momentas. Sovietin valdžios mašina dar buvo pakankamai stipri, o partijos politika - bekompromisin . Reikia tik prisiminti v liau vykusius susidorojimus Tbilisye, kai prieš mini buvo pavartota brutali j ga, nesiskaitant su žmoni aukomis. Be s žin s grauzimo OMONo smogikai gal jo numalšinti ir lietuvi akcijas. Tod l reik jo ir diplomatini pastang , reik jo, kad akcijas sijungt ir dauguma inteligent , prieš kuriuos d l pasaulio opinijos gal sudreb t ir Kremliaus ranka. Ta iau lietuvi inteligentija nuo 1940 m. buvo žudoma, naikinama, tremiama, o jaunesnioji karta prie mokslo virš ni buvo prileidžiama tik pra jus MGB filtr ir lojalum patvirtinus komunist partijos bilietu kišen je. Ta iau, deja, nepavyko vis s mon užkr sti bolševizmo bacilomis ir visai užmigdyti visuomen s s žin . Vieni buvo užsimaskav patriotai, kiti - karjeristai, pamat , kad tai karjerai gali ateiti galas, ryžosi surizikuoti ir pam ginti pavaizduoti demokratus. Treti, matyt, buvo giliai sitikin gorba ioviškos "perestrojkos" perspektyvomis ir galimybje "partijai vadovaujant" sukurti "liaudies demokratij ". Taigi, 1988 m. vasar m formuotis gana margas, vairi sieki vedamas inteligentijos branduolys, v liau pasivadins Lietuvos persitvarkymo s j džiu. Ta iau, atrodo, neteisinga teigti, kad j organizavo ir suk r Kremliaus. ⁶⁷⁾ Reik t nepamiršti ir Prahos pavasario, kai pirm ja Maskvos invazijos auka buvo kaip tik ekoslovakijos komunist partijos sekretorius Dub ekas. Ir iš LPS v liau tur jo susikristalizuoti aiškus, konkretus darinys. O tuo tarpu vyko neramumai. Stalinistini j g buvo rengiamasi išblaškyti neram židin - badaujan iuosius Katedros aikšt je. J ginti ir saugoti jo žmon s. 1988 m. rugs jo 29 d. vyko rimtas susid rimas su ginkluotais daliniais...

Žmon ms buvo lemta spr sti, kuri taktika priimtinamesn , kur kovos variant pasirinkti. Pagaliau, mas s gal jo tik paremti vienoki ar kitoki iniciatyv , bet ne perimti savo rankas vadovavim ekonomikai ir kult rai. Tam reik jo ir ryški asmenybi .

2. LPS SIK RIMAS IR VEIKLA PIRMAISIAIS METAIS

1988 m. birželio 3 d. Mokslo akademijos salone susirinko apie 500 mokslininkų, kultūros ir meno veikėjų apsvaiginti vidaus padėtis ir numatyti galimus veiksmus demokratizuojant visuomenę. Nutarta sukurti visuomeninį judėjimą, kuris be partijos CK sankcijų sprastolimesnio visuomenės vystymosi klausimus. Tam tikslui buvo sudaryta 36 asmenų iniciatyvinė grupė, o judėjimas pavadintas Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiu (LPS). Sąjūdžio rėmimo grupės pradėjo steigti komisijas, steigėse, rajonuose ir miestuose.

Sąjūdžio sūkūrimas vertinamas ne vienodai. Kai kas jau įokūrimosi dienomis laikė tai per daug drūsiū žingsniu ir net nesutiko dalyvauti steigiamajame susirinkime. Kiti, priešingai, manė, kad tai tik taikstymasis su valdžia, pataikavimas jai, juo labiau, kad buvo vengiama sūleisti pirmas gretas buvusius pogrindininkus, kad bendraujama su valdančiosios partijos veikėjais. Net Australijos lietuvių kultūros veikėjas J.P.Kedys rašo: "Sąjūdis pasinėrijo pradžioje anraeilus reikalus, gamtos tarš, kiskaitė, Lietuvos statymus, rėpintis kultūros paminklais ir ilga eile panaši klausimė, bet apie Lietuvos nepriklausomybę nė žodžio." 68)

Atrodo dažnai nepritariama ne Sąjūdžio siekiamas, o tik taktikai. Bet kažinė ar kraštutiniai radikalūs šūkiai, nediplomatiška, atvira konfrontacija bet tuokart davusi daugiau naudos. Reikėjo su mažiausiomis aukomis siekti tikslo, atkakliai, ne per žingsnė nesitraukiant atgal eiti priekė. Reikia manyti, kad ir dauguma buvusi pogrindininkė pritarė tokiam procesui ir manė, kad ultra rėksmingumas gali šū proces tik sustabdyti. Neabejotinas Sąjūdžio nuopelnas buvo tai, kad skatino mases parlamentinei kovai, iš pagrindė griovė vienpartinę diktatūros sistemė. Sąjūdžio priedangoje mē kurtis vair s visuomeniniai judėjimai, o vliau - ir partijos, pasirodė gausi necenz ruojama spauda. Progresyvesnė Lietuvos komunistė dalė Sąjūdį stengė si panaudoti kaip taranė Kremliaus bastilijai griauti. Todė l nenuostabu, kad palydint Lietuvos delegacijė SSKP XIX konferencijė, susirinko t kstantiniai žmonė su tada dar draudžiamomis trispalvėmis vliavomis, taip nepatikusiomis kai kuriems delegatams. Tai buvo demonstracija, pareigojanti laikytis priesakė ir parodanti koiš ties tauta nori ir siekia. Rūgpių io 23 d. vykė s grandiozinis mitingas Vilniaus Vingio parke išsivadavimo istorijė taip pat eina kaip reikšmingas vykė. Daugiat kstantinė minia laisvai sugiedojo tautos himnė.

Mitinge kalb jusieji prisimin stalinizmo aukas, pasmerk vykdyt genocid , reišk sitikinim , kad tokie vykiai Lietuvoje niekada nebeprisikartos. Ta iau apie Lietuvos ateit išties kalb ta dar labai atsargiai, užsiminta tik apie Respublikos teisi išpl tim , konstitucijos pataisas. Tai pasitarnavo ir m slingai formuluotei apie “Lietuvos suverenitet SSSR sud tyje“. Kiek radikaliau buvo pasireng kalb ti A.Terleckas ir kun. R.Grigas, ta iau jiems nebuvo suteiktas žodis, kas suk l tam tikt nusivylim ir kai kuriuos žmones net nuteik prieš LPS. Šiandien galima diskutuoti ar toks taktinis žingsnis buvo teisingas. Neži rint to, rugs jo 14 d. LKP CK biuras užsipuol LPS kam šis veržiasi iš partijos globos, nes “perestrojkos“ iniciatyvos teis priklausanti tik partijai ir pareišk nemažai kitoki priekaišt . Ta iau ortodoksin CK pozicija suk l nepasitenkinim net paskir demokratiškai nusiteikusi komunist tarpe, kurie reišk protestus. Rezultate to, LKP CK pirmasis sekretorius Songaila buvo nušalintas nuo pareig , o jo pavaduotojas Maskvos statytinis Mitkinas tur jo išvykti ten, iš kur buvo atvyk s. Tuo tarpu LLL rugs jo 28 d. sukviet miting Katedros aikšt je. LLL jau akcentuoja prievartinio Lietuvos inkorporavimo SSSR klausim ir kalba apie sovietin s armijos išvedim . Mitingo dalyviai buvo užpulti VRM paj g , sumušti ir išvaikyti. Ryšium su tuo LPS iniciatyvin grup pareišk griežt protest , pavadindama vykius grubia stalinist provokacija. “Pasikartojus panašioms išpuoliams ir provokacijoms, S j dis ras priemoni ir kartu su visais dorais žmon mis sutrandys smurtininkus“–rašoma pareiškime ir reikalaujama patraukti atsakomyb n pareig nus, davusius sakym vykdyti toki operacij .⁶⁹⁾

1988 m. spalio 22 d. prasid jo LPS suvažiavimas, kuriame dalyvavo 1021 delegatas iš visos Lietuvos. Priimta programa, statai, išrinktas S j džio seimas ir taryba. “Tremtinio“ klubo vardu kalb j s A.Butkevi ius atkreip suvažiavimo d mes lietuvi tautos pasipriešinimo kov , reikalavo nubausti genocido kaltininkus, išlaisvinti visus politinius kalinius, sudaryti s lygas gr žti tremtiniam ir atstatyti visiems teises. “Tegyvuoja atgimstanti nepriklausoma Lietuva“–aidint plojimams baig oratorius. Suvažiavime kalb jo ir LLL lyderis A.Terleckas, taip pat pasisak s už nepriklausomyb ir sp j s d l “tarybinio suvereniteto“ apgaul s. Neži rint to, p. A.Terleckas v liau LPS suvažiavim pavadino komunistiniu spektakliu, d l to, kad buvo leista kalb ti ir LKP atstovams, kurie tik susikrov politin kapital .⁷⁰⁾ Taikus lietuvi tautos žygis laisv , neįant ne tik užsienio valstybi spaudimo okupantams, bet net ir konkretaus pritarimo, buvo

staigus, netik tas, bet išmintingai valdomas procesas. Nesusigaud gerai k daryti Maskva, ne visk suvok ir tuometin vietin valdžia, negal jo visk gerai vertinti ir pats LPS. Ta iau neabejotina, kad buvo pad tas tvirtas pagrindas išsivaduoti ir teisiniu, parlamentiniu keliu pasiekti pergal . LPS suvažiavimas buvo vienu šios kovos atsparos tašku. LPS lyderiu buvo išrinktas prof. V.Landsbergis.

3. NEPRIKLAUSOMYB S ATSTATYMAS IR KOVA D L JOS IŠSAUGOJIMO

Neabejotina, kad LPS nor ta padaryti gorba ioviškos “perestrojkos“ rankiu ir išlaikyti t pa i , tik kiek reformuot , politin santvark . Ta iau S j dyje buvo j g , kurios kreip vykius kiek kitokia kryptimi. Kai kam gal jo nepatikti ir, be abejo, nepatiko pasik sinimas tur tas privilegijas: spacparduotuves, specligonines ir kitokias speclengvatas... Vis tik buvo manoma, kad LPS pasitenkins patariamuoju balsu ir nesik sins valdži . Gal b t tuo pretekstu 1988 m. lapkri io 18 d. LPS taryba buvo pakviesta sve i teis mis dalyvauti LSSR Aukš iausiosios tarybos sesijos pos džiuose. Ta iau, svarstant konstitucijos pakeitimo galimybes, visiškai nebuvo atsižvelgta LPS pasi lymus d l suverenumo garantij . Kadangi pasi lymai buvo iš viso ignoruojami, LPS taryba protestuodama paliko pos dži sal , o LPS nariai - Aukš iausiosios tarybos deputatai (iš viso virš 50 žmoni) pareišk raštišk protest . Sesijoje, be to, LKP sekretoriui A .Brazauskui prieštaraujant, buvo nepritarta paremti Estijos Aukš . Tarybos deklaracij d l Estijos suvereniteto. Tas taip pat suk l LPS nepasitenkinim . Vakare Katedros aikšt je vyko skubiai LPS sukviestas mitingas, kuriame supažindinta su Aukš . Tarybos sesijos darbo eiga ir LPS nutarimais. V.Tomkus tada kalb jo: “Mes per anksti pasitik jome kai kuriais “persitvarkiusiais“ draugais. Jie šaukia,kad socializmui iškilo gr sm . Iš tikr j -tai gr sm j k d ms.“⁷¹⁾ A.Kaušp das tada pasak : “Mes tik jome, kad LPS suvažiavimo metu suveš jo m s vienyb . Šiandien mes, deja, nusivyl m ir prad jom ja abejoti“⁷²⁾ Tik 1989 12 07 buvo pasiektas buvusios konstitucijos 6 str. pakeitimas apie komunist partijos vadovaujant vaidmen ir buvo teisintas politinis pliuralizmas.

Didinga vienyb s bei ryžto siekti tolimesni laim jim demonstracija vyko 1989 m. rugpj io 23 d. vykstant Baltijos kelio akcijai, kai nuo Katedros aikšt s iki pat Talino miesto centro per tris respublikas nusities rankomis susikabinusi žmoni grandin .

Demonstracijoje dalyvavo apie milijonas žmoni . Dien prieš tai specialiai vyriausybini komisija, nagrin jusi Molotovo-Ribentropo slapt susitarim esm , paskelb , kad šie susitarimai, prieštaraujantys tarptautinei teisei, yra niekiniai ir negaliojantys, neteis ti agresijos rezultate vyk 1940 m. Lietuvos “seimo“ rinkimai, tad neteis ti ir šio seimo priimti nutarimai d l Lietuvos stojimo SSSR sud t . Po to pasirod piktas SSKP CK pareiškimas apie “ekstremizmo ir separatizmo“ apraiškas Pabaltijyje, antisocialistinius ir antitarybinius veiksmus. Grasinama trij respublik vyriausyb ms, nesugeb jusioms “teisingai“ gyvendinti “perestrojk “, apeliuojama darbinink klas ir raginama nepasiduoti “nacionalistinei isterijai, sustabdyti isteriškai klykaujan ius elementus. “ Bet d l šio pareiškimo niekas nesijaudino. Tod l LKP nieko kito neliko, kaip savo XX suvažiavime 1989 m. gruodžio 19-23 dienomis paskelbti, kad ji oficialiai pradeda veikti savarankiškai, su savo statatais ir programa. Ortodoksai (apie 160 iš 1000 delegat) apleido suvažiavim ir nakt k r atskilusi Lietuvos komunist partij “ant SSKP platformos“, taip vadinam naktin partij , vadovaujam M.Burokevi iaus. LKP I sekretorius A.Brazauskas buvo iškviestas Maskv pasiaiškinti. Reikia manyti, pavyko tikinti M.Gorba iov , kad norint išlikti, kitos išeities nebuvo, o ryši su SSKP pažad ta nenutraukti. Tod l ir LKP pozicija nebuvo griežtai pasmerkta, kaip paprastai tokiais atvejais b davo daroma, tik paprašyta dal savo turto perduoti Burokevi iaus vadovaujamai grupei.

Tuo pa iu Lietuvos politin je padang je pasirod laisv jimo jud jimui priešiškos j gos “Jedinstvos“ organizacijos pavidalu. Ji stojo ginti “taryb “ valdži . T pa i tiksl siek ir v liau lenk gyvenamus rajonus atvykusi SSKP CK Šenin vadovaujama delegacija su “autonomijos“ projektais. 1988 lapkri io 12 buvo platinamas rus kalba atsišaukimas “Taryb Lietuvos darbininkus“, kuriame rašoma:“Šalin nacionalistus. Tegyvuoja taryb valdžia. At jo laikas kada valdži galima ir reikia panaudoti, o ne laukti kada “PONAI“ iš “S J DŽIO“ arba “LYGOS“ prigalvos “K NORS“⁷³) Reikia pasakyti,kad tokiems išpuoliams truput pasitarnavo ir užsienio spauda bei radijas, vadindami LPS dalyvius nacionalistais. Mat, užsienyje šis žodis buvo suprantamas kitaip (b tent-tautišku m), o sovietijoje tai buvo “liaudies prieš “ sinonimas. Tod l kai kam gal jo atrodyti, kad užsienio masin s informacijos priemon s nepritaria LPS ir tai skatino vietinius “internacionalistus“ aktyviau veikti.

1990 m. vasario 24 d. vyko nauji rinkimai Aukš iausi j

taryb . Jau pirmame ture žymi persvar užsitikrino LPS remiami kandidatai. Prieš tai, dar sausio mėn. Lietuv teik si atvykti pats Gorba iovas. Jis pamat daugumos pasiryžim atgauti nepriklausomyb . Susitikime su mokslininkais jis dar kart paklaus ar lietuviai nori nepriklausomyb s. Sal vieningai choru atsak "Taip". Supyk s Gorba iovas pažad jo SSSR deputat suvažiavime priimti tok iš jimo iš SSSR mechanizm , kad atšaldys tokius norus. Tod l LPS jau tur damas aiški daugum Aukš . taryboje, tur jo paskub ti užb gant už aki Gorba iovo ketinimams, teisiniu bei diplomatiniau keliu pasiekti tiksl . 1990 kovo 11 buvo priimtas iškilmingas aktas d l Lietuvos nepriklausomyb s atstatymo. Taip buvo apvainikuota 50 met trukusi kova.

Reikia pabr žti t vaidmen , kur atliko laisva spauda. 1988 rugs jo 16 iš jo pirmasis LPS informacinio biuletenio "Atgimimas" numeris. Savo leidinius leido rajon ir miestu LPS tarybos. jo LPS laikraštis ir rus kalba "Soglasije" ("Santarv "). Besisteigian ios partijos ir visuomenin s organizacijos taip pat prad jo leisti savus leidinius. Visa spauda buvo necenz ruojam j raš ir apie pirmuosius laisv s kovotojus, partizanus ir dienos aktualijomis, buvo už nepriklausomyb s tvirtinim ir jos gynim . O ginti reik jo. Valstyb s atstatymo akto pasirašymu laisv s kova dar nebuvo baigta.

Negalima pamiršti ir kitokio pasyvaus priešinimosi. Tai, pirmiausia, Lietuvos jaunuoli atsisakymas tarnauti soviet armijoje bei dezertyravimas iš jos. Tai nebuvo vien protestas, tai buvo taip pat kova, nes šie jaunuoliai buvo persekiojami, gaudomi, teisiami. Gydytojai atsisakydavo dalyvauti naujok mimo komisijose. Tam tikr priešinin si parod ir Finans ministerija. Tuo metu Respublikos biudžetas buvo sud tin SSSR biudžeto dalis ir pagal statym tur jo perduoti dal respublikoje gaut pajam s jungin biudžet . Neži rint pakartotinai siun iamas telegramas, raginan ias vykdyti SSRS biudžeto statym , FM vadovai jo nevykd . Lietuvos prokurat ra ir visa teisin sistema atsisak klausyti Maskvos skirto gen. prokuroro Petrausko nurodym , kuris tur jo juridin mis priemon mis palaikyti okupacij .

Sovietinio saugumo Lietuvoje viršininkas gen. Eismontas buvo pažad j s LPS ir jo Aukš . taryb susprogdinti iš vidaus. "Jedinstvos" organizacija reng mitingus ir toliau vykd agitacin priešišk veicl . Sukuriama opozicin grupuot "Ateities forumas". MGB agent ra dirba sistemingai. LPS sekretorius epaitis išaiškinamas kaip buv s sovietinio saugumo agentas. KGB iniciatyva steigiamos vairios priedangos firmos,

kuri pagalba perpumpuojamos l šos jiems pageidautiniems tikslams. Ypa uoliai darbuojasi stambaus masto agentas A.Klimaitis-Kliugėris, si l s savo paslaugas ir S j džiu. 74) LPS ir jo Aukš . taryba iš ties pradeda skilti. Blokuojamas desovietizacijos statymo projektas. Kremlius neatsisako ir atviro spaudimo priemoni . 1990 m. balandžio 19 d. prasideda Lietuvos ekonomin blokada, užsit susi 75 dienas. Nutraukiamas naftos tiekimas, iki minimumo sumažinamas gamtini dujų kiekis, sutrikdomas kit žaliav pardavimas. Ministr Tarybos pirmininko pavaduotojas A.Brazauskas gr smingai pareiškia, kad naftos atsarg užteks tik keletui savai i ... Sunku patik ti, kad visi šie veiksmai atsitiktiniai, nesurežisuoti. Ministr Taryba, Aukš . tarybai nepritariant, psichologiškai neparuošusi gyventoj , neparengusi reikiamo kompensacinio mechanizmo, padidina pagrindini maisto produkt kainas. Tokio preteksto tik ir laukusi “Jedinstvo“ sukursto savo šalininkus, beje, ne prie Ministr Tarybos, bet prie Aukš iausiosios Tarybos ir bando prasibrauti pastato vid . Užimamas aerodromas ir geležinkelio stotis Vilniuje. Nuo tada prasideda Aukš iausiosios Tarybos r m gynimo akcija. Žmon s važiuoja iš visos Lietuvos ir pla iu žiedu apsup dien ir nakt budi, prieigose pastatomos barikados. Žmon s ši akcij pavadino “dainuojan ia revoliucija“, nes prie saugojam objekt nenutilo giesm s ir dainos. Panašus bud jimas vyko prie televizijos bokšto ir Spaudos r m , prie radijo ir televizijos studij . O užsienio valstyb s nesi m joki pagalbos veiks m , nors vis laik ir patvirtindavo nepripaž stan ios prievartinio Lietuvos inkorporavimo SSSR. JAV prezidentas Dž. Bušas (G.Bush) atsisak Soviet S jungai taikyti bet kokias sankcijas. JAV išvykusi ministr -pirminink K.Prunskien Baltuosiuose r muose buvo priimta tik kaip privatus asmuo, o einant patyr net žeminan i kratos proced r . O Maskva visomis išgal mis t s spaudim , (dr sinta “perži r ti“ Vilniaus krašto gr žinimo ir Klaip dos prijungimo aktus.

Laisv s byl r m užsienio lietuviai. PLB iniciatyva kuriamas Blokados fondas. VLIKas neša j 0,5 mln. USD, JAV Lietuvi fondas- 1 mln. USD, D.Britanijos lietuviai - 0,5 mln. svar sterling ...⁷⁵⁾

Po blokados paskelbimo Lietuva si l der tis su SSSR, bet ši pareikalavo ne manomo dalyko - atsisakyti pasiekto, t.y. atšaukti nepriklausomyb s atstatymo akt . V liau lyg buvo susitarta d l moratoriumo, t.y. laikino akto veikimo sustabdymo. Ta iau netrukus vykiai pakrypo kita kryptimi. 1991 m. sausio iš 12 13 nakt Vilniaus gatves buvo išvesti tankai ir p stinink daliniai. Jie pasirod prie

Spaudos r m , Televizijos bokšto bei radijo ir televizijos studij . Pasigirdo š viai, prasid jo min t objekt š turmas. Per garsiakalbius sklido garsai, kad “Komitet spasenija Litvy“ (“Lietuvos gelb jimo komitetas“) pa m valdži ir vedama komendanto valanda. Objektai buvo užgrobti. Žuvo 13 gyn j , apie 500 patyr vairias traumas. Kariškiai sukviet spaudos konferencij beg diškai aiškino, kad žuvusieji-tai iš visos Lietuvos surinktos avarij aukos. Ta iau tokiu absurdišku melu jie save dar labiau sukompromitavo. Minios žmoni atidav paskutin pagarb žuvusiems, pašarvotiems Sporto r muose ir iškilmingai palyd jo Antakalnio kapines. O televizijoje šeimininkavo maištininkai ir j diktorius Kasperavi ius, nuo kurio kilo “kaspervizijos“ pavadinimas. Sutriko spaudos išleidimas. Bet Sitk nuose, prie Kauno, pasigirdo laisvos radijo stoties balsas. Netrukus radijo studija buvo rengta ir AT r muose, kuri maištininkai nedr so pulti. R m apsauga buvo ginkluota tik geležiniais strypais, v liau gavo buteli su padegamuoju skys iu, kelet š aunam ginkl . r mus su jo deputatai, pasiryž gyvi nepasiduoti. Iš r m radijo bangomis sklido pranešimai Lietuvai ir pasauliui. Kun.R.Grigas pri m r muose esan i gyn j priesaik . Prezidiumo pirmininkas V.Landsbergis sak dr sinan ias kalbas. Vyko pos džiaai. Buvo priimtas statymas, sutrikus AT veiklai A.Saudargui sudaryti užsienyje vyriausyb ir atstovauti tautai. O tas “išlaisvintoj “ komitetas taip ir nepasirod . Tik televizijos bokšto užgrobtai vairius užklausimus atsakydavo:“Kreipkit s Burokevi i .“ Lietuvi kovos padar takos ir kit SSSR respublik demokrat pastangoms. Suaktyv jo Rusijos demokratini s j gos. Tod l ortodoksin s pozicijos šalininkai sugalvojo pasmaugti šias j gas ir 1991 m.rugpj io 19-21 dienomis Maskvoje organizavo pu . Pak l galvas ir Lietuvoje kai kurie toki priemoni šalininkai .Ta iau pu as greitai buvo numalšintas ir Lietuvos reikalams tik pasitarnavo. KGB iuptuvai, nusities Pabaltij , prarado juos maitinan ius syvus.Viena po kitos užsienio valstyb s prad jo pripažinti Lietuvos valstybingumo atstatym . Reikšminga buvo tai, kad 1991 01 13 Taline visos tiys Pabaltijo valstyb s kartu su Rusija padar bendr pareiškim ir kreip si JT generalin sekretori . Pareiškime pripaž stamas vis j suverenumas, pasisakoma prieš ginkluot klausim sprendim , už teis tos valdžios pripažinim . Tai kartu buvo ir SSSR žlugimo aktas. Prad tos derybos d l visiško okupacin s kariuomen s išvedimo.

1993 m.rugpj io pabaigoje iš Lietuvos buvo išvestas paskutinis svetimos kariuomen s dalinys.

VI. LAISVĖS KOV REIKŠMĖ IR ATMINIMO AMŽINIMAS

1. PASIPRIEŠINIMO REIKŠMĖ LIETUVOS GENOFONDO APSAUGAI

Ant T. Vyns aukuro sudėta daug aukų. Daugelio jų net nežinomi vardai ir tautos atmintyje susilieja vien Nežinomojo Laisvės Kovotojo kapas. Bet ir tas kapas dar nesupiltas. Jis mistiškai egzistuoja tik tautos smelnyje. Bet, deja, ne visiems jis vienodai vertas pagarbos. Mes jau esame kalbėję apie vairius laisvės kovos etapus ir jų vertinimus. Keista (jei nebūtu graudu), kad dar ir šiandien iš kairių žmonių nepašalinę okupantų leksikonas “banditizmas“, “teroristai“. Lietuvos partizanų veiksmuose negalima žiūrėti tik nors ypatingo, kas juos skiria nuo jugoslavų, prancūzų, pagaliau, nuo sovietų partizanų. Partizanai visur gynė savo kontroliuojamą teritoriją nuo užpuolikų, okupantų talkininkų ir išdavikų. Sovietiniai “faktai“ skelbė jai kartais pateikdavo partizanų nužudytųjų sąrašus.^{76j} Iš jų matyti, kad tai buvo taip vadinami “liaudies gynėjai“, vietos “aktyvistai“, t. y. okupacinės valdžios tarnai, pareigūnai ir agentai... Partizanų žiaurumą skatino miestelių turgavietėse išniekinti broli ir draugai lavonai, sudeginti kaimai, Sibire badu išmarintos šeimos, kalėjimuose nukankinti kaimynai ir pašaliniai. Tai buvo karas. Ir ne grobiamasis, o teisingas, gynybinis, išsivaduojamasis karas. O karas visada yra žiaurus. Partizanų kovų tyrinėtojas K. Girnius klausimą “ar partizanai buvo teroristai?“, pateikęs argumentuotą svarstymą, daro išvadą: “Jie negalima laikyti teroristais.“⁷⁷⁾ Reikia taip pat nepamiršti, kad partizanų vardu kartais baudė jai, persirengę partizanais, išžudėdavo ištiesas šeimas.

Kartais diskutuojama dėl kovos būdo teisingumo, o kovotojai skirstomi “tikruosius“ ir “nelabai tikrus“. Iš tiesų “Tauta priešinosi kaip sugebėjusi dama, kaip diktavo sąžinė ir leido aplinkyboms. Ir ši kovą reikėtų žiūrėti kaip vientisą aktyvaus pasipriešinimo kovą.“⁷⁸⁾

Tad kokia buvo tos kovos reikšmė? Gal tos aukos visai beprasmiškos?

Vairūs šaltiniai liudija, kad Lietuvoje iš visų Pabaltijo šalių buvo intensyviausias priešinimasis. Kalifornijos universiteto profesorius estas R. Taagespera pateikia domius sociologinio tyrimo rezultatus apie Pabaltijo šalių kolonizavimą:⁷⁹⁾

	Estija	Latvija	Lietuva
Nauji imigrantai 1939-1955 m. (proc.plg.su 1939 m. gyvent.)	29%	31%	6%

Suprantama, kad tie imigrantai buvo iš "plačiosios tarybos". Autorius tokį didelį skirtumą aiškina didesniu gamybinių potencialų ir žymiai mažesniu natūraliuoju gyventojų prieaugiu Estijoje ir Latvijoje. Tas gal ir turėjo kiek tokios, bet gamybos augimas tose respublikose lėmė ne tik žmonių skaičius, nes migravo ne tik darbininkai, bet ir nomenklatura, be to ne visi atvykę liai dirbo pramonėje. Tai rodyt tokie skaičiai:⁸⁰⁾

	Estija	Latvija	Lietuva
Pramonės bendrosios produkcijos padidėjimas 1950 m.(proc.plg.su 1940 m)	342%	303%	191%
Darbininkų ir tarnautojų skaičiaus padidėjimas per tą patį laikotarpį	164,8%	172,5%	189,4%
Produkcijos padidėjimas, tenkantis vienam darb. padidėjimo procentui	2,07	1,76	1

Todėl išsilošė viena išvada: imigrantų atplūdis skatino kolonialistinę SSSR politiką. Bet šiai politikai priešinosi ginkluotas pogrindis. Kadangi jis Lietuvoje buvo intensyvesnis tai ir atgrasino kolonistus, šie geriau patraukė Karaliaučiaus sritį. Tokiu būdu Lietuvoje išliko ir laisvės kovai palankesnė gyventojų nacionalinė struktūra. Bet grįžkim dar tolesnį praeitin.

Didelį palyginti stipraus pogrindžio nacių okupacijos metu, buvo sulaikyti gyventojai nuo tarnybos vokiečių kariuomenėje ir tik šiek tiek daugiau žmonių pakliuvo ne tiek netekusių pareikalavusių taip vadinamam Reicho darbo tarnybon. Tai taip pat pailiustruosime Taagespera surinktais duomenimis:

	Estija	Latvija	Lietuva
Tarnavo (proe.nuo gyventojų sk.):			
Vokiečių kariuomenėje	6	7	2
Darbo tarnyboje	1	2	3
Iš viso:	7	9	5

Taigi, pagrindis padėjo išsaugoti gyvą tautos jėgą. Ne visai pagrįstas teigimas, kad dėl ginkluotos kovos buvo daugiau ištremiama žmonija. Viena, trimitai vyko ir 1940-1941 m., kai jokios ginkluotos kovos dar nebuvo, antra-trimitai buvo planingo tautos naikinimo dalis. Kai kartais buvo pasislepama nuo trimo, pabėgusi vietoje, kad būtų vykdytas "planas", buvo paimami kiti. Mūsų nuomone ginkluota kova turėjo ir atvirkštinį poveikį trimams: trimai padidindavo partizanų gretas ir tai galėjo paskatinti atsisakyti tokių priemonių. Be to, pagal baudų duomenis, buvo tremiami ne tik partizanai, bet ir kitoks "socialiai nepatikimas elementas". Jeigu 1959 m. gyventojų surašymo duomenimis bendras gyventojų skaičius Lietuvoje buvo mažesnis negu 1940 m. (Latvijoje ir Estijoje jis buvo didesnis), tai šis reiškinys reikėtų aiškinti kitais faktais. Lietuvoje žymiai daugiau gyventojų sunaikino vokieškieji okupantai (Lietuvoje 200 t kst., Latvijoje 90, Estijoje - tik 10 t kst.). Be to, pokario metais apie 130 t kst. gyventojų emigravo į Lenkiją.

2. PASIPRIEŠINIMAS IR LAISVYBŲ BYLA

Kartais susiduriama su nuomone, kad Lietuva atgauti nepriklausomybę galėjo tik palanki aplinkybė, o ne tik diplomatinis kelias. Taigi ir didelės aukos buvo visai bereikalingos. Reikia pasakyti, kad tokia nuomonė nei originali, nei tikinti. Panašiai kaip kas galvojo ir 1918-1920 metais ir tvirtino, kad Lietuvai kariuomenė nereikalinga. vyčiai parodė, kad tai buvo absurdiškai klaidinga. Antrą kartą panašus klausimas iškilo 1940 m., kada prezidentas A. Smetona ir jam artimi bendradarbiai siekė ginkluotą būdą pasipriešinti agresijai ir kautynių tvarka kariuomenei trauktis į Vokietiją. Vengiant "bereikalingą" auką, šis planas nebuvo priimtas. Bet aukė nebuvo išvengta (Lietuvos kariuomenė išardyta, dalis vadų areštuota, ištremta ir žuvo). O svarbiausia-suteiktas pretekstas organizuoti "laisvus" rinkimus ir paskelbti apie "savanorišką" sąjungimą su SSSR. Nors daugelis valstybiškai formaliai nepripažino to "sąjungimo" teisėtumą, bet absoliučiai nieko nedarė, kad šie lietuviai tautai padaryta skriauda būtų atitaisyta. Bet kitaip ir negalėjo būti, nes laisvė - ne dovanojama, ją reikia išsikovoti. Todėl 1941 m. sukilimas turėjo nuplauti tikrai kairią politiką neryžtingumo ir trumparegiškumo dėmę ir pasakyti pasauliui tiesą. Bet pasaulis tada skendo karo liepsnose ir negalėjo išgirsti mūsų tautos balsą. O vėliau t

bals steng si nuslopinti teigiant, kad 1941 m. sukilimas-tai hitlerinink 5-tos kolonos darbas. Pareikšti protest ir paneigti mel v l reik jo kraujo kaina. Kas skatino taut griebtis ginklo?

Priežastys, m s nuomone, tur jo b ti tokios:

1. Iš pirm j antros sovietin s okupacijos dien prad tos vykdyti represijos parod , kad negalima tik tis joki demokratinį garantij , taigi ir legali priemoni taikymo laisv s klausimui spr sti. Nuo teroro buvo galima gintis tik ginklu.

2. Kovotoj gretose buvo pasklidusi nuomon , kad okupacija negali b ti ilga, kad Lietuvos likimas tur t spr stis Taikos konferencijoje, arba kils naujas karas.

3. Lietuvis visa savo dvasia buvo suaug s su gimt ja žeme ir dažnai pareikšdavo, kad jam geriau numirti savam krašte, negu Sibiro tremtyje.

4. Masinis nenoras tarnauti okupant kariuomen je ir kovoti už svetimus idealus, vert jaunus vyrus slapstyti, o geriausiu savigybos bu du jie pasirinko ginkluot priešini si.

5. Ginkluotos akcijos yra geriau “pastebimos“ negu taiki pagrindžio veikla, sukelia didesn psichologin efekt , o to kovotojams kaip tik reik jo.

6. Ginkluota apsauga gal jo patikimiau užtikrinti ir kitoki pagrindžio veikl (slaptos literat ros leidim , vadovyb s veikl , ryši slaptum ir pan.)

7. Ginkluota kova stabd kio griovim (žymiai užsidels “kolchozinimas“).

Suprantama, kad vien ginkluota ir kitokia pagrindžio veikla nebuvo galima laim ti laisv s byl . Bet jos negal jo laim ti ir saujel žmoni vien diplomatin mis pastangomis. Ji tur jo remtis mas mis. Tik sujungus vis pastangas buvo galima tik tis teigiam rezultat , kelti Lietuvos klausim tarptautin je arenoje, pad ti formuoti užsienio visuomen s ir vyriausybi opini ja.

Okupantams ginkluotas pasipriešinimas buvo kur kas baisesnis, negu kitos pasipriešinimo formos. Ne veltui ir viena iš agento J.Markulio misij buvo “nuginkluoti“ pagrind , diegti šios kovos beprasmiškum ir t.t.

3. PASIPRIEŠINIMO REIKŠM TAUTOS MENTALITETUI

Pasipriešinimas okupacijai svarbus ir tuo, kad siekiama išsaugoti

tautos s mon je jos moralines savybes, atsparumo, išsilaisvinimo vilt . Be ši broož negali išlikti tauta. Sovietijoje kurtas “nauj žmoni fabrikas“ tur jo visa tai sutraiškyti ir pagaminti nauj , sovietin robot - homus sovieticus.

Per vis okupacijos laik , atsižvelgiant technines-materialines s lygas, buvo leidžiama gana daug pogrindžio leidini . Eidami iš rank rankas jie pasiekdavo ne mažai žmoni . Okupuotoji Lietuva k r ir dainavo apie partizanus ir j kovas dainas. Jos buvo (ir dabar dažnai teb ra) neatskiriama vairi susib rim repertuar dalis. Tuo tarpu sovietin s dainos daugiausia buvo atliekamos tik užsakytuose, “valdiškuose“ renginiuose. Neteko gird ti, kad kas dainuot apie skambiu “liaudies gyn j “ vardu pasivadinusius “stribus“. Jie buvo ir išliko tautos atmintyje tik okupant talkininkais, apie kuriuos toji liaudis savo dainuškose tik linksmai pasišaipydavo.

kvepiantis buvo pa i kovotoj pavyzdys. Negaudami ir iš niekur nesitik dami paramos bei atpildo, išskyrus ekisto kulk ar ilgus kalinimo metus jie met metus neš laisv s vilt , o pavojaus metu dažniausiai gyvi nepasiduodavo. Tod l okupacin valdžia nesigail jo l š , popierio ir eterio laiko visaip juos juodinti, niekinti, šlykš iai šmeižti. Buvo fabrikuojami liudinink parodymai. Štai keletas tipišk pavyzdži .Vilkaviškio emgebistai visaip terorizavo kun. J.Leleši , nor dami užverbuoti, kad šis šnipin t savo parapijie ius. Kunigas, nerasdamas kitos išeities, pasitrauk pas partizanus, laik jiems pamaldas ir atlikin jo kitas apeigas. Jam žuvus, propogandiniame leidinyje “Bažny ios prieglobstyje“ S.Laurinaitis apib dina J.Leleši kaip sadist , Marijampol s apskrityje nužudžius šeim , prie motinos lavono išprievertavus dukr . Pateikiami liudinink “parodymai“, kuriuos suraš patys emgebistai. Laisv jimo metu pasikalb jus su tais “liudininkais“, paaišk jo, kad tai išgalvotos ir kankinimais išgautos istorijos. Vienas iš toki “liudytoj “ paraš :“Visi tie 1949 m. “parodymai“ neverti n sutr nijusio grašio. Tai rezultatas badu marinimo vienut je ir nardinimo po vandeniurištomis rankomis ir kojomis“.81) Kun Ylius 1974 m. paraš skund Lietuvos SSR prokurorui d l jo šmeižto filme “Kryžiaus šeš lyje“. Filme rodomi Skardupio bažny ios požemiai su ginkl sand liais, nors ten jokio r sio iš viso nebuvo . Kunigas nufilmuotas gen jant medžio šakas, o kalbama apie vaik žudym ir galv kapojim ir t.t.82)

Kaip paaiškinti, kad vis tiktai ir iš pogrindinink tarpo yra pasitaik šiurpi išdavys i . Ar tai iš ties žmon s be Dievo ir s žin s?

Išdavys i pateisinti negalima. Bet b tina pabr žti, kad id jini išdavik buvo gal vienas kitas. Prie j taip pat negalima priskirti “infiltrant“, kurie su pogrindžiu nieko bendro netur jo, o buvo tik kag bist pasi sti provokatoriais.

Reik t geriau pažinti ekistinio prievartavimo sistem . Tam, kad palaužt žmogaus vali buvo nesidrovima vartoti pa ias šurpiausias poveikio priemones, nuo sadistiškiausi kankinim iki moralinio teroro. ekistai niekuo šioje srityje nunusileisdavo gestapininkams ar viduramži inkvizitoriams. Kai iš pusgyvio išgaudavo vien kit paslapt, kad v liau gal t kit akyse kompromituoti ir šantažuoti, prasid davo “meduolio“ metodo taikymas: štai koks gražus gyvenimas, visa tai galime suteikti... Buv s KGB agentas

K.Stanaitis, savanoriškai atsakin j s klausim kod l jis tap s agentu ir sitrauk net savo brolio paieškas bei pad j s j suimti, atsak : “Aš nor jau gyventi“. klausim : “Nor jote gyventi bet kokia kaina?“, agentas atsak : “Taip. Mane moraliai sugniužd .“^{S3})

Kas negal jo k nors išduoti, buvo ver iamas rašyti viešus pareiškimus, dažniausiai padiktuotus pa i emgebist . Su iuptas ir reikiamai apdorotas žymus pogrindžio veik jas J.Deksnyš savo pareiškim padar tik po dešimt met .⁸⁴) Ir tai nebuvo nuoširdi išpažintis, tiesos atradimas, bet moraliai sužlugdyto asmens pagiežos išsiliejimas pa iam sau ir visam pasauliui. Kai kas galvoja, kad mažai tautai priešintis prieš gali n buvo tik savižudyb (Prieš v j nepap si).Tod l laikomas sektinu Konrado Valenrodo pavyzdys: tarnauti priešui, o lemiamu momentu-jam atkeršyti. Bet juk ne visiems užtenka nuopeln tapti priešo patik tiniu (ordino magistru, kaip Valenrodas). Dažniausiai sunku nustatyti rib tarp s moningos apgaul s, konformizmo ir tiesiog niekšyb s. Bet ir kiekvienas niekšas nori pateisinti savo elges , nors tarnavimas priešui dažniausiai atneša daugiau žalos, negu tariamas noras pad ti tautai. Tod l ir m s pogrindininkai geriau pasirinkdavo mirti stovint, negu gyventi kl pant.

Pavieniai skaud s nužmog jimo atvejai negal jo sugniuždyti visos tautos vali bei ryžt , kuris atved laisv s ryt .

4. KOV AMŽINIMAS

Lietuvi tautin ms tradicijoms b dingas mirusi j kultas. Tremtini palaikai iš tolim j Rusijos vietovi pervežami gimt j krašt . Atrandamos partizan kapaviet s ir jie perlaidojami su

prideran ia pagarba. Rengiami memorialai, statomi kryžiai ir paminklai. B ta pasi lym rengti vienas didžiules nacionalines kapines, kaip Arlingtone, JAV. Bet lietuviai nori ir mirusiųs tur ti ar iau savo nam ... rengiamos memorialin s lentos, gatv ms, mokykloms suteikiami laisv s kovotoj vardai. Gaus ja ir rašytiniai paminklai, užrašin jami ir išleidžiami prisiminimai, rengiamos ekspozicijos muziejuose. Ta iau, atrodo, kad m s mokykla silpnokai dar palaiko tautos laisv s kovos dvasi ir jaunoji karta po truput tolsta nuo t žygi atminimo.

Reik t daugiau jautrumo ir pagarbos ir likusiems gyviems rezistencijos dalyviams. Iki šiol tik pavieniai rajonai stengiasi sudarin ti laisv s kovotoj s rašus, n ra rezistencijos dalyvi s jungos, kuri vienyt ir r pint si visais žengusiais pasipriešinimo keliais. Net kelios politkalini s jungos akcentuoja labiau nukent jusi j , auk , tautos "belaisvi ", o ne kovotoj tradicijas. O juk ne visi politkaliniai buvo laisv s kovotojai, ir ne visi kovotojai tapo kaliniais. Nesuteikia kokius nors žymenis buvusiems rezistentams ir valstyb , d l kurios prisik limo jie kovojo. Ncsulaukia valstyb s pripažinimo partizan laipsniai ir apdovanojimai.

Pagal nuostatus rezistent atminimo amžinimo reikalais tur t r pintis Gyventoj genocido ir rezistencijos tyrimo centras. Ta iau nekorektiškas to centro vadov parinkimas, suk l s didžiul pa i rezistent nepasitenkinim , neleidžia tik tis koki nors ryškesni rezultat . Abejotina ar pagr stas genocido auk ir pasipriešinimo dalyvi sujungiamas vien , bendr gyventoj kategorij , vien tyrimo objekt .

IŠNAŠOS

Citatos ir kitos nuorodos, kuri šaltiniai išvardinti toliau pateiktame literatūros ir šaltinių sąrašė - bibliografijoje, yra pažymimi sutrumpintai - pirmas skaičius parodo sąrašo eilės numerį, antras - puslapį.

- 1) 24,p. 43-44
- 2) 24,p. 148
- 3) 24,p. 157
- 4) 34,p. 146
- 5) M.Gregorauskas "Tarybų Lietuvos žemėlapis 1940-1960", V. 960, p.78
- 6) 9,p. 63-64
- 7) "Mažoji lietuviškoji tarybų enciklopedija", 1968, T.2, p.386
- 8) 25,p. 42-47
- 9) "1941-1952 metų Lietuvos tremtiniai", V.1993, T.I, p.19. Kai kas nurodo kitą skaičių - 400000. Bet tai, reikia manyti iš viso žmonių netektis per visą okupacijos laikotarpį.
- 10) "Lietuvių enciklopedija", V.1990, T.15, p.398, taip pat 27,p. 25.
- 11) "Paskutinis liaudies vyriausybės narys", "Politika", 1990 m. Nr.5
- 12) 36,p. 100
- 13) 3,p. 58-61
- 14) 24,p. 54
- 15) 19, T. 15, 369. Pagal Report on the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R., III, p. 472-492.
- 16) 5,
- 17) MA CB RS BF 3105, l. 81-94, cit. iš "Nacionalistų talka hitlerininkams", V. 1970, p.24
- 18) 3,p. 65-68
- 19) "Laisvė", 1961 m.Nr. 26-63, cit. iš3, 89
- 20) Cit. iš "Nacionalistų talka hitlerininkams", V. 1970, p. 36-37.
- 21) 2,p. 18-21
- 22) Žiūr. B.Raila "Versmės ir verpetai" Bostonas, p. 32-33 ir 2, 41
- 23) 2,p. 42-43
- 24) 2,p. 106-107
- 25) "Laisvės kovų archyvas", 1991, T. 2, p. 84-88
- 26) S.Buchaveckas "Lietuvos vietinė rinktinė", LA 1944 05 18, Nr.96
- 27) Plačiau - 35,p. 343-351.

- 28) CVAf. 1476, A.I. b.3,1.110-111. Cit iš "Masin s žudyn s Lietuvoje", V. 1965,1.1, p. 87-88
- 29) Ži r. Ivan Jeleckich "Partizany Žemaitiji", V. 1986 (rus k.)
- 30) "Lietuvi liaudis Didžiajame t vyn s kare", V. 1982, p. 153
- 31) 40,p. 50, 65
- 32) 40,p. 77
- 33) 40,p. 234
- 34) J.Oguzas "Prieštaringi vertinimai. Kod l ?", Tiesa, 1993 08 06
- 35) 2,p. 126-135.
- 36) 12,p. 49
- 37) J.Oguzas "Prieštaringi vertinimai. Kod l ?," Tiesa, 1993 08 06
- 38) G.Katinas "Armijos Krajevovos nusikaltimai", Tremtinys, 1993 06, Nr. 13
- 39) 1,p. 69-119.
- 40) 1,p. 122-124.
- 41) Pla iau ži r. V.Kazlauskas "Viskam pasiryž " (T vyn s apsaugos rinktin), V. 1994
- 42) K.Kasparas "Laisv s kov pradžia antrosios rus okupacijos metu -3", "Laisv s kov archyvas", 1994, T. 12. p.63
- 43) Dar besimokant Vokietijoje buvo diegiama mintis, kad gauta iš vokie i ryši technika netarnaus vokie iams, o bus panaudota ryšiams su Vokietai iu Švedijoje. Ži r. "Hitleriniai parašiutininkai", V. 1966, p. 49.
- 44) V.Ašmenskas "Lietuvi tautin taryba ir jos veik jai", "Laisv s kov archyvas", 1993, T.7
- 45) Prezidiumo organizatorius ir kv p jas buvo Tauro apg. vadas A.Balt sis-Žvejas. Pla iau ži r. V.Seiioکو prisiminimus, LKA, 1994, T. 11, p. 62-96
- 46) Ži r. P.Pe iulaitis "Šit paimkite gyv ", 1993, p. 25-26
- 47) Buv. LSSR VSKarchyvas, I-jo sk, arch. B. 280, T.4,1.30-34 ir LKA, 1995, T. 13, p. 228-230.
- 48) Ži r. V.Vyšni nas"A.a.I.Pucevi i -Radvil prisiminus", LA 1994 08 19
- 49) 46,p. 128-130
- 50) "Laisv s kov archyvas", 1995, T. 14, p. 56
- 51) "Laisv s kov archyvas", 1993, T.7, p. 81
- 52) Ži r. "Kruvinos žudik p dos", 1968, p. 209
- 53) "Laisv s kov archyvas", 1993, T.7, p. 131-133
- 54) "Laisv s kov archyvas", 1995, T. 14, p. 151

- 55) 21,p. 9
- 56) "Communist Agresion Investigation", Washington, 1954. Ištr. iš 6,p. 434
- 57) LVRMA F. 142, Ap.1, B.2,1.96. Kitas šaltinis VSKA F.18, Ap.41. B. 131,1.23 nurodo 36272
- 58) 21,p. 25
- 59) "Laisv s kov archyvas", 1992, T.5, p. 47-48.
- 60) 33
- 61) 21,p. 70-71
- 62) 23. T.5, p. 58-60
- 63) 23, T.5, p. 480-485
- 64) Ži r. E.Finkelšteino str. "Pasaulio lietuvyje", 1986, Nr. 11
- 65) 21,p. 88
- 66) 36, 299-336. Kongresmeno Kersteno komisija 1953-56 m. tyr komunizmo nusikaltimus.
- 67) A.Terleckas "Vytautui Landsbergiui", p.3
- 68) 14,p. 253
- 69) "Atgimimas", 1988 10 15, Nr.3
- 70) A.Terleckas "Vytautui Landsbergiui", p.9
- 71) "Atgimimas", 1988 11 22, Nr.8
- 72) "Atgimimas", 1988 11 22, Nr.8
- 73) "Atgimimas", 1988 11 22, Nr.8
- 74) Ži r. 10
- 75) 17,p. 73
- 76) Skelbta leidiniuose "Kruvinos žudik p dos" ir "Buržuazini nacionalist siaut jimas Dz kijoje" 1964
- 77) 9,p. 43-53
- 78) "Istorin esm reikia tikslinti", Voruta, 1995 03, Nr.9
- 79) R.Taagespera "Lietuva, Latvija, Estija", Kauno aidas, 1989 01 12, Nr.1(17), taip pat 27, p. 298 - 299
- 80) Pagal statist. metrašt "Lietuvos TSR ekonomika ir kult r a" V. 1967, p. 24, 48
- 81) Ant. Žilinskas "Kunigas Justinas Lelešius...", Gimtasis kraštas, 1990, Nr.21
- 82) "Lietuvos katalik bažny ios kronika". T.3, p. 3.3-34
- 83) "Laisv s kov archyvas", 1993, T.6, p. 132
- 84) J .Deksnyš "Iliuzij sudužimas", Švyturys, 1962, Nr. 9-12.

BIBLIOGRAFIJA

1. "Armija Krajova Lietuvoje", Vilnius-Kaunas, 1995
- 1a. S.Abromavičius "Žalio Velnio takais", K. 1995
2. A.Bubnys "Lietuvi antinacin rezistencija. 1941-1944". 1991
3. J.Brazaitis "Vien vieni", V. 1990
4. "Buržuazini nacionalist siaut jimas Dz kijoje", V. 1964
5. A.Damušis "Sukilimas laisvei, ne kerštui", Lietuvos aidas, 1993 08 13
6. J.Daumantas "Partizanai", 1984 (Lietuvoje fotogr. leid. 1990 m.)
7. A.Garmut "Iš jo broliai", 1990
8. A.Garmut "Motin le, auginai", 3993
9. K.Gimius "Partizan kovos Lietuvoje", 1990
10. "Iš naujausios Lietuvos istorijos", K. 1995
11. "Hitleriniai parašiutininkai", V. 1966
12. "Kai kurie istorijos faktai, Armija Krajova", V. 1993
13. G.Katinas "Armijos Krajovos nusikaltimai", Tremtinys, 1993, Nr. 13
14. J. P.Kedys "Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1939-1991", 1994
15. "Kruvinos žudik p dos", V. 1968
16. "Laisv s kov archyvas", T. 1-15, 1991-1995, 7. 16. 1996
17. V.Landsbergis "Laisv s byla", V. 1992
18. "Lietuva. 1991 01 13", V. 1991 (atskirai-papildymai)
19. "Lietuvi enciklopedija", Bostonas
20. "Lietuvi laisv s kovos s j džio deklaracija", LA 1994 11 17 , Nr.225
21. "Lietuvi nacionalist kenk jiška veikla ir kova su ja" M. 1986 (1992 m. leid.)
22. "Lietuvi liaudis Didžiajame t vyn s kare", V. 1982
23. "Lietuvos katalik bažny ios kronika"
24. "Lietuvos kov ir kan i istorija", V. 1994
25. "Lietuvos žmoni genocidas naci ir soviet okupacijose", V.K., 1994
26. "Masin s žudyn s Lietuvoje", 1965
27. R J.Misi nas, R.Taagespera "Baltijos valstyb s: priklausomyb s metai 1940- 1980", V. 1992
28. "Nacionalist talka hitlerininkams", 1970
29. P.Narutis "Tautos sukilimas. 1941", 1994
30. Nenugal toji Lietuva", 1993. T. 1-2, 1995, T. 3
31. J.Oguzas "Prieštaringi AK vertinimai. Kod l ?", Tiesa, 1993, Nr. 150

32. "Paskutinis liaudies vyriausybės narys", Politika, 1990, Nr.5
33. M.Pocius "Tautos genocidas:okupant tarnų raportas Maskvai", Lietuvos rytas, 1995, Nr. 138
34. A.Rakonas "Klasiškova Lietuvoje" V. 1976
35. A.Ramanauskas "Daugel kritosios", V. 1991
36. S.Raštikis "Kovose dėl Lietuvos", T. 1-1956, T. 2-1957
37. V.Sidzikauskas "Lietuvos diplomatijos paraštėje", V. 1994
38. "Sukilimas (1941 m.birželio 22-25)", V. 1994,11 dalis 1995 m.
39. K.Škirpa "Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti", Vašingtonas 1973 m.
40. P.Staras "Partizaninis judėjimas Lietuvoje", V. 1966
41. P.Pečiulaitis "Šitą paimekite gyvą", V. 1993
42. R.Taagespera "Lietuva, Latvija. Estija", Kauno aidas, 1989, Nr. 1
43. A.Terleckas "Vytautui Landsbergiui", 1993
44. R.Vabalas "BDPS kovojant ir keliai", Kardas, 1993, Nr. 4-7
45. T.Venclova "Klaidus sakralizavimas", Lietuvos aidas, 1993 06 17
46. L.Vilutis "Likimo mozaika", V. 1992
47. "Vytis" Nr. 1-3,1993 leid.

TURINYS

Pratarm	3
---------------	---

VADAS

1. Rezistencijos formos, etapai ir mastas	4
2. Rezistencijos istorijos šaltiniai ir tyrin jimai	12

REZISTENCIJA PIRMAISIAIS OKUPACIJOS METAIS

1. Pogrindžio organizavimasis	13
2. Sukilimas	16
3. Lietuvi rezistencin veikla užsienyje 1940-1941 m.....	19

ANTIHLITERIN REZISTENCIJA

1. Slaptosios organizacijos ir j veikla	20
2. Vyriausias Lietuvos išlaisvinimo komitetas	24
3. Neorganizuotas priešinimasis ir legali antihitlerin veikla.....	26
4. Pogrindžio spaudos apžvalga ir kai kurios išvados	28
5. Kit valstybi organizuota rezistencija Lietuvoje	29

LAISV S KOVOS 1944-1956 METAIS

1. Priešinimasis pirmaisiais pokario metais	33
2. Laisv s kovos apygardos	35
3. Pogrindžio susivienijimas	45
4. Paskiros savarankiškos pogrindžio grup s.....	47
5. Lietuvi rezistencija užsienyje	49
6. Ginkluoto pogrindžio nuslopinimas	53
7. Žymesnieji pogrindžio organizatoriai ir vadai	57

POGRINDIS NAUJOMIS KOVOS S LYGOMIS

1. Politin s aplinkyb s ir kovos pob dis	65
2. Lietuvos Laisv s Lyga (LLL)	67
3. Kova d l tikin i j teisi	69
4. Kova d l žmogaus teisi	72

5. Kitos disidentin s grup s ir pogrindžio spauda.....	73
6. Kai kurie 1956-1988 met laisv s kovotojai.....	75

ŽYGIS NEPRIKLAUSOMYB . DAINUOJANTI REVOLIUCIJA

1. Paskutiniojo etapo politin situacija	78
2. LPS sik rimas ir veikla pirmaisiais metais	79
3. Nepriklausomyb s atstatymas ir kova d l jos išsaugojimo.....	81

LAISV S KOV REIKŠM IR ATMINIMO AMŽINIMAS

1. Pasipriešinimo reikšm Lietuvos genofondo apsaugai.....	86
2. Pasipriešinimas ir laisv s byla.....	81
3. Pasipriešinimo reikšm tautos mentalitetui	90
4. Kov amžinimas	91

IŠNAŠOS	94
---------------	----

BIBLIOGRAFIJA	97
---------------------	----

V.Gurskis "Lietuvi laisv s kovos" 1940-1990 (Istorijos bruožai),
V. 1996.

Leidinyje apžvelgiami lietuvi pasipriešinimo istorijos bruožai
naci ir sovietin s okupacijos metais, pateikiamai atskir kovos
period vertinimai.

UDK 947.45

Vincas Gurskis
LIETUVI LAISV S KOVOS 1940-1990
(istorijos bruožai)

Varpo“ priedas, SL 2209

Maketavo Vyd nas Gurskis, redagavo Petras Averka.

Formatas 84X108 1/32. 6,4 s l. sp. lanko. Tiražas 1500 egz.

Spausdino Vilniaus 1-osios politechnikos mokyklos spaustuv ,

Pam nkalnio 11,2000 Vilnius.

Užsakymo numeris 126.